

Povijest Raklja

Bastiančić, Alda

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:370142>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-03**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ALDA BASTIANČIĆ

POVIJEST RAKLJA

Diplomski rad

Pula, 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ALDA BASTIANČIĆ

POVIJEST RAKLJA

Diplomski rad

JMBAG: 0303028087, redovita studentica

Studijski smjer: Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

Predmet: Povijest

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: Prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, listopad 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Alda Bastiančić, kandidatkinja za magistru primarnog obrazovanja, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz nekog necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, 26. listopada 2016.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Alda Bastiančić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom „Povijest Raklja“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 26. listopada 2016.

Potpis

Sadržaj

Uvod	1
1. Rakalj kroz povijest	3
1.1. Geografski smještaj i ekološke značajke područja	3
1.2. Rakalj u starome vijeku	3
1.3. Rakalj u srednjem vijeku	9
1.4. Rakalj u novom vijeku	14
1.5. Rakalj u novijem razdoblju	19
2. Demografske i etnografske značajke Raklja	26
2.1. Stanovništvo Raklja u srednjem vijeku	26
2.2. Stanovništvo Raklja u ranom novom vijeku	27
2.3. Stanovništvo Raklja u modernim popisima	28
2.4. Lončarstvo	31
2.5. Kamenarstvo	33
2.6. Ribarstvo, solarstvo i pomorstvo	36
2.7. Mlinarstvo	38
3. Kulturno-povijesna baština Raklja	41
3.1. Povijesno-arhitektonska baština	41
3.2. Pučka graditeljska baština	46
3.3. Nematerijalna kulturna baština	53
3.4. Mijo Mirković - Mate Balota	66
3.5. Memorijalna zbirka Mije Mirkovića - Mate Balote	72
Zaključak	77
Literatura	78
Popis grafičkih priloga	80
Sažetak	82
Summary	83

Uvod

Rakalj je naselje na sjeveroistoku Puljštine, u blizini Raškoga zaljeva, u Općini Marčana. S rakljanskih strana otvara se pogled na more, na Raški zaljev i Labinštinu s druge njegove strane. Uz more su mnogi Rakljanci vezali svoje sudbine kao mornari i ribari. U prošlosti je Rakalj bio poznat po izradi tradicionalne istarske lončarije i zidarstvu. Rakalj ima oko petstotinjak žitelja. Stanovnici se bave tradicijskim poljodjelstvom i stočarstvom, vađenjem građevinskoga kamena u obližnjim kamenolomima ili su zaposleni u različitim djelatnostima u Puli i okolnim mjestima. U novije vrijeme počinje se razvijati ruralni i izletnički turizam. Stari kaštel Rakalj (Rachelle) nalazi se istočno od današnjega naselja, iznad rta Svetog Nikole, na 93 m nadmorske visine. Rakalj je rodno mjesto književnika i znanstvenika Mije Mirkovića – Mate Balote. Mate Balota je jedan od najpoznatijih istarskih čakavskih pjesnika XX. stoljeća, autor *Dragog kamena*, popularne zbirke čakavskih stihova. U njegovoj rodnoj kući uređena je spomen – zbirka. Svakog ljeta Baloti u čast se priređuje kulturna manifestacija *Susreti na dragom kamenu*.

Tekst je napisan na temelju literature čiji se popis nalazi na kraju diplomskog rada i popraćen je slikovnim priložima.

Diplomski rad podijeljen je u tri veće cjeline. Prva cjelina, naslovljena *Rakalj kroz povijest*, posvećena je povijesti Raklja i okolice od prapovijesti do današnjih dana. Na početku su opisani najvažniji arheološki lokaliteti u okolini Raklja, koji svjedoče o naseljenosti tog područja u predrimsko i rimsko vrijeme. Opisani su ostatci istarskih gradina te rimske centurijacije i naznačeni procesi rimske kolonizacije i romanizacije starosjedilačkog stanovništva. Pregled povijesti Raklja u srednjem vijeku temelji se na diplomatskim izvorima, od Istarskog razvoda, preko raznih isprava njemačke gospode, do urbara Pazinske knežije iz 1498. Ocrtni su u glavnim crtama procesi feudalizacije i njezin utjecaj na slavensku seosku općinu. Utvrđena su razdoblja naseljavanja novih stanovnika te razlozi za promjenu lokacije naselja, odnosno za napuštanje Starog Raklja i izgradnju novog naselja na zaštićenijem položaju, udaljenijem od mora. Pregled povijesti u novome vijeku usredotočen je na odnos nove feudalne gospode, obitelji Loredan, i njihovih opunomoćenika s podanicima barbansko-rakljanskog feudalnog dobra. Prikazan je sustav upravljanja feudom i istaknuta važnost tzv. Loredanskih terminacija u ustrojavanju novih gospodarskih struktura. Pregled povijesti Raklja u XIX. i XX. stoljeću ističe procese modernizacije, počevši od franciskanskog katastra, preko urbanizacije nakon što je Pula postala

ratna luka Monarhije, gospodarske krize u doba Italije, do ubrzane depopulacije nakon Drugog svjetskog rata.

Druga cjelina, naslovljena *Demografske i etnografske značajke Raklja*, posvećena je demografskim kretanjima od srednjeg vijeka do sadašnjice i sociokulturnim značajkama stanovništva Raklja kroz to razdoblje. Glede demografskih kretanja, u srednjem vijeku postoji najprije naseljavanje Hrvata, a u novom vijeku ponovna kolonizacija i početak popisivanja stanovnika. U razdoblju modernih popisa stanovništva, demografska dinamika označava najprije rast, a potom pad sve do danas. Nakon pregleda demografskih kretanja slijedi prikaz najvažnijih tradicijskih gospodarskih djelatnosti u Raklju: lončarstva, kamenarstva i vapnarstva, pomorstva i ribolova te mlinarstva. Svaka je od tih djelatnosti podrazumijevala specifične tehnologije iskorištavanja prirodnih resursa, stvarala je nove spoznaje i znanja, a sve zajedno utjecale su na transformaciju Raklja iz monofunkcijskog (poljodjelskog) u polifunkcijsko (poljodjelsko-obrtničko) naselje, s popratnim procesima raslojavanja žitelja i prodora robno-novčanih odnosa u tradicijsku zajednicu zasnovanu na kolektivnom gospodarenju dobrima.

Treća cjelina, naslovljena *Kulturno-povijesna baština Raklja*, posvećena je materijalnoj i duhovnoj kulturnoj baštini. U kontekstu materijalne kulturne baštine prikazano je kako sakralno tako i svjetovno povijesno-arhitektonsko nasljeđe. Posebna je pažnja posvećena pučkoj graditeljskoj baštini, koja je nažalost slabo očuvana zbog kasnijih intervencija u prostoru, ali koja ukazuje na kontinuitet mediteranskih graditeljskih obrazaca od prapovijesti do početka XIX. stoljeća, kad je započeo prodor urbanih građevinskih elemenata. U kontekstu nematerijalne kulturne baštine prikazan je mjesni govor Raklja i njegov položaj u sustavu čakavskih dijalekata Istre. Mjesni govor povezan je sa sociokulturnim značajkama žitelja Raklja u odnosu na žitelje okolnih krajeva. Posebna je pažnja posvećena rakljanskom toponomastičkom sustavu, u kojemu je očuvano povijesno sjećanje na život zajednice kroz povijest. Taj sustav jasno ukazuje na važnost stočarstva u Raklju. Na koncu je predstavljen Mijo Mirković - Mate Balota, simbol ne samo Raklja, već i cijele Istre u prvoj polovici XX. stoljeća. Opisuje se životni i književni put ovog izuzetnog čovjeka. U tom je sklopu prikazan i postav Memorijalne zbirke Mate Balote, koji je 2005. zamijenio prethodnu etnografsku zbirku smještenu u Balotinoj rodnoj kući.

1. Rakalj kroz povijest

1.1. Geografski smještaj i ekološke značajke područja

Rakalj je smješten na krajnjem sjeveroistočnom dijelu Puljštine, na uzvisini (123 m.n.m.) ponad južne obale Raškog zaljeva. Prvotno je naselje bilo na uzvisini (93 m.n.m.) neposredno iznad rta Svetog Mikule, koja je bila izložena ne samo nepovoljnim mikroklimatskim uvjetima Kvarnera, već i napadima s mora, pa su se u srednjem i ranom novom vijeku žitelji starog Raklja preselili na višu uzvisinu udaljenu tristotinjak metara od mora.

Šire područje Raklja prostire se sjeverno od Krnice, Puntere i Filipane i južno od Raškog zaljeva i Barbana u smjeru istok-zapad, od istočne istarske obale nasuprot rtu Ubas, koji zatvara i štiti Raški zaljev od otvorena mora, sve do zaseoka Manjadvorci u unutrašnjosti. Pored Raklja i navedenog zaseoka Manjadvorci, područje obuhvaća i zaseoke Biletići, Bratulići, Hreljići, Jukići, Kuići te Stanciju Malabotić (Orbanić-Žigant, 2014:83).

Takav smještaj uvjetovao je i ekološke značajke šireg rakljanskog područja: istočni priobalni dio izložen moru izuzetno je kamenit i pokriven sredozemnom makijom, dok zapadni, zaštićeniji dio karakterizira plodna istarska crljenica i sredozemna šuma hrasta crnike i graba. Smještaj na geopolitički važnom pograničnom položaju (u prapovijesti granica između Histra i Liburna, u antici granica između Italije i Ilirika, u srednjem i novom vijeku granica između Habsburga i Mletaka) uvjetovale su kontinuitet naseljenosti Raklja, dok su ekološke značajke prostora odredile tradicionalno gospodarstvo stanovništva, koje se bavilo ovčarstvom, kamenarstvom i pomorstvom u istočnom dijelu te poljodjelstvom i vinogradarstvom u zapadnom dijelu (Orbanić-Žigant, 2014:83).

1.2. Rakalj u starome vijeku

Područje Raklja bilo je naseljeno već u prapovijesti, o čemu svjedoče brojni arheološki nalazi.

Na mjestu gdje je nastao srednjevjekovni kaštel nađeni su i ostatci prapovijesne gradine, no vrlo su skromni zbog naknadnih pregradnji i dogradnji (Regan-Nodilo, 2013:161).

Na uzvisini Gomila / Gumina sjeverozapadno od Raklja, između uvala Salamušćica / Salamunšćica i Blaz / Blaž, danas su vidljive naslage urušenog kamenja (otuda naziv Gomila) koje tvore zaravnjeni vrh uzvisine, što ukazuje na promjenu oblika uzvisine koja je plod ljudske intervencije u krajolik. To su ostatci prapovijesne gradine, koja zbog izloženosti jakim udarima vjetera te kamenitog i neplodnog zaleđa najvjerojatnije nije bila namijenjena stalnom boravku većeg broja ljudi, već zaštiti izvora slatke vode u uvali Blaz, motrenju i obrani od neprijatelja koji dolaze morskim putem te privremenom boravku u slučaju zbjega pred opasnosti za stanovnike susjedne Gradine.

Slika 1. Ostatci gradine na Šiljaru
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Na to ukazuje i njezin položaj, zaštićen s morske strane strmim i visokim liticama, čime je bila smanjena potreba za gradnjom bedema, s kojeg se moglo nadzirati okolno područje na sve četiri strane svijeta. Lokaliteta je zasigurno bio uništen u rimskim napadima (Percan, 2003:161). Nedaleko od Gomile, na lokalitetu Gradina / Šiljar / Vrh Blaza nalaze se ostatci još jedne

prapovijesne gradine. Budući da je smještena na južnim padinama brežuljka iznad uvala Blaz, zaklonjena od udara hladnih sjevernih vjetrova, iznad lako dostupnih izvora slatke vode, bila je idealno mjesto za život većeg broja stanovnika. Pristup s kopnene strane je vrlo blag i stoga se tu nalazi veliki kameni nasip, visine oko deset metara, koji štiti zaravnjeni plato brežuljka u čitavoj širini prostiranja naselja. Nasip se pruža u smjeru sjever-jug u dužini oko stotinjak metara, a najvjerojatnije je nastao urušavanjem obrambenog i potpornog zida između platoa i terase gradine. U vrijeme novovjekovnog naseljavanja Istre u XVI. i XVII. stoljeću kameni blokovi s ovog lokaliteta služili su za gradnju kuća novim stanovnicima okolnih sela, pa se danas mogu vidjeti samo obrisi negdašnjeg naselja, predočenog kamenim blokovima i ostacima bedema, visokih do 10 metara te širokih do 3 metra, koji okružuju dotični lokalitet, te kamenim stubama koje se s vrha brežuljka spuštaju do izvora pitke vode u uvali Blaz. Za razliku od Gomile, na ovom lokalitetu postoji kontinuitet života i

nakon rimskog osvajanja, ne samo zato što su klimatski i zemljopisni uvjeti bili idealni za boravak većeg broja ljudi, već i zbog toga što je taj lokalitet u rimsko vrijeme imao značajnu ulogu unutar prometnog sustava istarskog poluotoka (Percan, 2003:162).

Vodeći se činjenicom da hrvatski naziv gradina u arheologiji označava prapovijesno naselje, a ukoliko se javlja kao toponim, ukazuje na postojanje grada, tj. ostataka starih naselja, te uzimajući u obzir da je nepovoljan strateški položaj zbog lakog kopnenog pristupa neprijatelja te zbog zatvorenog vidika i slabe preglednosti okolnog područja, razlogom da taj lokalitet samostalno, bez uloge susjednog lokaliteta Gomila, ne bi mogao opstati kao naselje, Percan je pretpostavio da bi ovaj sustav dviju prapovijesnih gradina na strateškom graničnom položaju prema Liburniji mogla biti "izgubljena" histarska Faveria.

Naime, od tri histarska grada - Nezakcija, Mutile i Faverije - koje spominju brojni antički autori, smještaj Nezakcija neupitno je utvrđen (lokalitet Vizače kod Valture, glede smještaja Mutile znanstvenici su uglavnom suglasni (lokalitet Kašteja u Medulinu), dok je smještaj Faverije ostao nerazjašnjen do danas (Matijašić, 2000:92). Stari autori smještali su je na razna mjesta u Istri, a sredinom XVII. stoljeća novigradski biskup Tomasini kao najvjerojatniji smještaj tog histarskoga grada naveo je upravo Rakalj, odnosno njegovo šire područje (Tomasini, 1837:35). I Matijašić kao jedan od mogućih geografskih položaja Faverije navodi Mutvoran nedaleko od Raklja (Matijašić, 2000:93). Premda nije moguće činjenično utvrditi da se uistinu radi o Faveriji, površina na kojem se prostire gradinski sustav opisan od Percana, veličina gradine na Šiljaru te visina i širina obrambenog bedema ukazuju na to da je riječ o značajnom prapovijesnom naselju (Buršić-Matijašić, 2007).

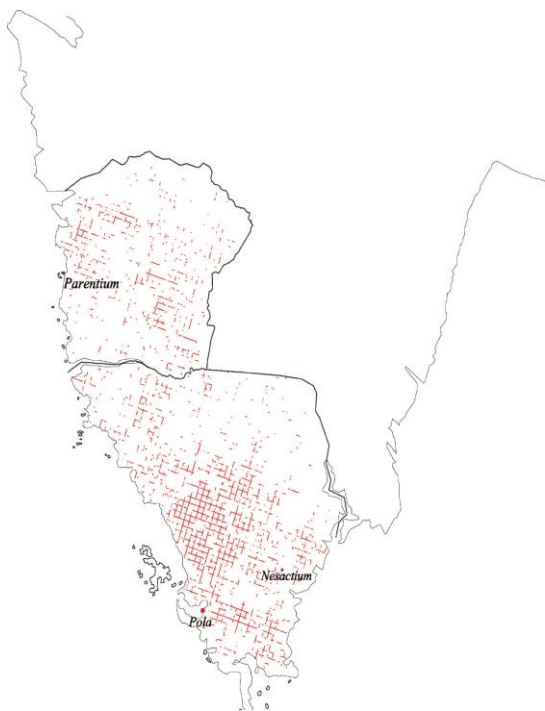

Slika 2. Posvetni natpis iz jame Golubinčina
Izvor: Glas Istre (12. V. 2013.)

Da je područje Raklja u prapovijesno i rano povijesno doba bilo naseljeno Histrima, potvrđeno je nalazima tri natpisa na žrtvenicima posvećena tajnovitom božanstvu Melosoku (Melosocus), jedinom poznatom muškom božanstvu među histarsko-liburnskim kultovima. Dva su natpisa pronađena u Raklju i na ruševinama crkve Svetog Teodora (Tudora) 1870. i 1900., dok je treći natpis pronađen tijekom speleološkog istraživanja

obližnje kraške jame Golubinčina 1998.

(Matijašić, 2000:44–50). Histri su bili narod indoeuropskog podrijetla koji se oblikovao na početku željeznoga doba (X–IX.st.pr.Kr.) i naselio u Istri neposredno prije toga. U predrimsko doba nadzirali su cijelu Istru, tj. područje od Timava i Tršćanskoga zaljeva do Ćićarije i Učke te rijeke Raše. Histre se u rimskim pisanim izvorima spominje u kontekstu rata s Rimljanima. Sukob je postao neizbježan kad su Rimljani preuzeli kontrolu nad sjevernom Italijom i zemljom Veneta. Tada su se na udaru Rimljana našli Histri, koji su bili poznati po gusarenju na sjevernom Jadranu. Ratni sukobi započeli su 221. pr. Kr. i zaoštrili su se 181. pr. Kr. s osnivanjem rimske kolonije Akvileje, što su Histri pokušali spriječiti. Nakon što je histarski vladar postao ratoborni i beskompromisni Epulon, Rimljani su 178. pr. Kr. poslali vojsku da riješi problem na sjeveroistočnoj granici Italije. Iduće, 177. pr. Kr. Epulon je doživio težak poraz na području između Timava i današnjeg Trsta i povukao se sa svojim ratnicima u utvrđeni Nezakcij – plemensko, političko i vjersko središte Histra. Da bi slomili obranu grada, Rimljani su skrenuli tok rječice koja je tekla podno gradskih zidina i time oduzeli pitku vodu opsjednutom Nezakciju. Nakon pada Nezakcija, temeljito su razorena i druga dva najvažnija histarska središta, Mutila i Faveria. Ubrzo se cijeli histarski teritorij našao pod rimskom vlašću. Iako su bili poraženi, Histri su nastavili nesmetano živjeti na svojim gradinama sve dok Rimljani sredinom I. stoljeća pr. Kr. nisu osnovali kolonije u Trstu (Tergeste), Puli (Pola) i Poreču (Parentium) te su s tih područja protjerali Histre, oduzeli im zemlju i podijelili je svojim naseljenicima. Tada započinje romanizacija, proces polagane akulturacije, koji je bio izraženiji duž zapadne obale i u južnoj Istri, a vrlo spor i površan u unutrašnjosti. Poslije prijenosa granice između Italije i Ilirika s rijeke Rižane na Rašu, Histrija je postala dijelom Italije, odnosno njezine Desete regije. Od nove granice na rijeci Raši, gdje je smješten Rakalj, počinjala je Liburnija, odnosno provincija Ilirik. Kako svjedoče spomenuta tri posvetna natpisa, u zaleđu istarskog priobalja Histri su tijekom I. stoljeća još imali neke elemente svoje predaje (kultovi, osobna imena), koje su sačuvali u rimskoj baštini jer su dijelom već bili romanizirani, no poslije toga njihova izvorna predaja postupno je nestala (Matijašić, 1993:570-577).

Slika 3. Rimska centurijacija Istre
Izvor: Bulić 2012.

Materijalna svjedočanstva rimske vladavine na području Raklja brojna su i izuzetno zanimljiva. Nakon osnivanja rimske kolonije Pola područje Raklja postalo je dio njezinog agera¹, pa su još i danas vidljivi tragovi centurijacije. Centurijacija (lat. *centurio*: stotnija) ili limitacija (lat. *limitatio*: ograničenje) je tehnika katastarske premjere poljoprivrednog zemljišta na pravilne pravokutne ili kvadratne čestice, radi podjele zemlje kolonistima pri osnivanju novih naseobina (kolonija). Osnovni modul te premjere bila je najčešće četvorina stranice od 2400 stopa, tj. 710m (*centuria*), u kojoj je

bilo stotinu malih pačetvorina stranice od 240 stopa, tj. 71m (*heredium*). Kolonizacija i centurijacija u rimskom su svijetu dvije neraskidive pojave kojima se osvojen teritorij, najčešće vojnim pokoravanjem, prisvajao i preoblikovao na način svojstven rimskoj uljudbi. Osnivanje kolonija i centuriranje njihova zemljišta imalo je snažne demografske implikacije. Migracijska kretanja rimskih građana (*cives romani*) osobito se manifestiraju u I. st. pr. Kr., u vrijeme nakon građanskih ratova, kada se u velikom broju naseljavaju u novoosnovanim kolonijama u provincijama. Kao instrument rimske ekspanzije, romanizacije i širenja urbane civilizacije u Istri, s utemeljenjem kolonija na istarskom se poluotoku naseljavaju Italici. Osnivanje kolonije bio je određeno zakonom (*lex coloniae*) u kojem se definiralo i rasprostiranje agera, broj kolonista i modalitet podjele zemljišta. Tragovi se centurijacije i danas prepoznaju na katastarskim i topografskim mapama i snimcima iz zraka, ali i u krajoliku ondje gdje međe, putovi i ceste slijede tu katastarsku mrežu (Bulić, 2012:51-52).

¹ Ager je zemljište koje je pripadalo rimskoj državi, uglavnom stečeno osvajanjima. Država ga je dodjeljivala pojedincima u vlasništvo (*adsignatio*) ili prodavala, a u mnogim je slučajevima zadržavala vlasništvo i davala pojedincima u zakup na kraći rok ili u tzv. vječiti zakup (*ius perpetuum*). Raspodjela zemljišta agera i njegovo iskorištavanje bili su tijekom rimske povijesti povod društvenim i političkim sukobima te razlog za donošenje mnogih posebnih zakona (*leges agrariae*).

Slika 4. Antički kamenolomi u Kalavojni
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Pored centurijacije, drugi su antički tragovi u krajobrazu Raklja brojni kamenolomi, među kojima su najpoznatiji oni u uvali Kalavojna. Ti su kamenolomi bili pogodni za iskorištavanje zbog svog smještaja na obali, što je znatno olakšavalo transport kamena do odredišta i smanjivalo proizvodne troškove.

Dva su prapovijesna lokaliteta održala kontinuitet naseljenosti i u rimsko doba. Na uzvisini iznad rta Svetog Mikule na mjestu prapovijesne gradine podignuta je rimska utvrda koja je kontrolirala svaki ulazak i izlazak brodova iz Raškog zaljeva, ali i plovidbu tim dijelom Kvarnerskog zaljeva. Prema Kandleru, iz latinskog imena te utvrde - Arcellae (u značenju mala tvrđava, kaštel, hridina) – nastala su sva potonja imena lokaliteta: romanski Rachele i Rachir, germanski Ragkl, Rekel i Roegkl, te hrvatski toponim Rakalj (Milotić, 2010:363). Tragovi antičke utvrde danas su praktično nepostojeći zbog kasnijih srednjovjekovnih pregradnji i dogradnji (Regan – Nodilo, 2013:161). Drugi je lokalitet naseljen u rimsko doba bila gradina na Šiljaru, ali su i tamo tragovi rimskog naselja minimalni jer je tijekom izgradnje novog Raklja u XVI. i XVII. gradina služila kao izvor već obrađenog građevnog kamena (Percan, 2003:162).

Najzanimljiviji nalazi iz antičkog doba su oni u uvali Blaz. Barbanski kanonik i polihistor Pietro Stancovich u svojim je istraživanjima u uvali pronašao ostatke mozaika, keramike, zidina. Kasnijim istraživanjima utvrđeno je da se radi o rimskoj putnoj postaji.

Slika 5. Ostatci antičkog pristaništa u Blazu
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Naime, odvojak Vie Flanatrice koji je povezivao Nezakcij s naseljima na liburnskoj obali (Alvona, Fianona, Lauriana, Tarsatica) prolazio je preko Mutvorana, Krnice, pa sve do Raškog zaljeva, gdje se u uvali Blaz cesta prekidala, te se na drugu stranu zaljeva (Trget) prelazilo skelom (traiectus). Na tom mjestu postojala je putna postaja (mansio Arsia), na čije je ostatke u svom istraživanju naišao Pietro Stancovich (Percan, 2013:163).

1.3. Rakalj u srednjem vijeku

Srednjovjekovni Rakalj razvio se na lokalitetu prapovijesne gradine i potom rimske utvrde iznad rta Sveti Mikula. Lokalitet, danas nenaseljen, poznat je kao Stari Rakalj (tal. Castelvecchio di Rachele). Taj je naziv dobio u XVI. stoljeću, kad se stanovništvo preselilo u današnji Rakalj (tal. Castelnuovo). I u srednjem vijeku je rakljanska utvrda imala važan strateški položaj na brežuljku s kojeg se može kontrolirati svaki ulazak i izlazak brodova iz Raškog zaljeva i plovidba tim dijelom Kvarnerskog zaljeva. Istarski povjesničar don Luka Kirac (Kirac, 1946:39) pretpostavlja da su područje Starog Raljka Slaveni naselili već tijekom prvih avarsko-slavenskih provala u Istru između 599. i 611. godine, te da je u potonjem razdoblju, do 1027., Rakalj bio dijelom gočanske županije. Iz Istarskog razvoda² saznajemo

² Istarski razvod jedan je od najdragocjenijih jezičnih, književnih, društvenih i političkih dokumenata istarskoga i hrvatskoga srednjovjekovlja te zasigurno najdragocjeniji izvor za povijest i etnografiju istarskih Hrvata. Notar – pisac listine, pop Mikula iz Gologorice, ispravu je napisao glagoljicom najvjerojatnije 1325., kao svodnu listinu na temelju terenskog ophoda u trajanju od 21 dana, kad su sudionici prešli oko 150 kilometara i tijekom kojega su utvrđivane granice - *termeni i kunfini* - između feudalnih gospodara (akvilejskog patrijarha, goričko-pazinskog kneza i predstavnika Mletačke Republike) - *gospode* – s jedne te zemaljskog plemstva (istarskoga sitnog plemstva) - *deželana* - i seoskih općina – *komuna* - s druge strane, pri čemu su korištene još starije razvodne isprave, nastale u širokom vremenskom rasponu od XI. stoljeća do vremena održavanja razvodnog ophoda. Sam pojam razvod ili zavod stari je hrvatski pravni termin i zapisan je i u latinskim ispravama na širokom prostoru od Istre do Dalmacije već od XII. stoljeća, a označavao je čin utvrđivanja međa i granica na nekom spornom zemljištu te uvođenja u posjed i osiguravanja njegovog nesmetanog uživanja.

kako se je te godine Rakalj odvojio od Barbana i Mutvorana. Naime, te su godine, upravo zbog dolaska novopridošlih stanovnika, koji su uzurpirali komunske pašnjake i šume, uz crkvu Svetog Dionizija u Prtlogu blizu sela Bratulići, na barbansko-rakaljsko-mutvoranskoj razmeđi, određene granice između rakljskog i mutvoranskog teritorija. Crkva Svetog Dionizija (Duniža) postojala je do 1775., ali od nje danas nema ni traga. Donja sela Barbanštine njome su se služila sve do 1726., kad je podignuta crkva Majke Božje od Zdravlja kod Hreljića (Bertoša, 2004:65-66).

Istarski razvod pokazatelj je prodiranja svjetovnog i crkvenog posjeda na prostore starih hrvatskih seoskih općina, zajednica slobodnih seljaka kojima su na čelu stajali birani župan, podžupan i satnik te po nekoliko sudaca ili članova vijeća i koje su kao zajednice plaćale porez. Taj je prodor feudalnih zemljovlasničkih odnosa postajao sve jači od konca XI. i početka XII. stoljeća, te je postupno pogoršavao pravni položaj seoskih zajednica, koje su unatoč tome i dalje zadržavale određeni stupanj društvene zasebnosti i samouprave, što je dijelom bilo uvjetovano i stalnom depopulacijom te naseljavanjem Istre, pa se je taj položaj seoskih zajednica između ekonomske ovisnosti i kulturno-duhovne zasebnosti zadržao jako dugo u istarskoj tradiciji (Orbanić, 2014:24). Starohrvatska seoska općina obuhvaćala je jedno ili više sela i zaselaka te je ujedno u pravilu bila i crkvena općina odnosno župa, pa je skupno crkveno življenje vjernika u pohađenju Božje službe i zajednički rad u vođenju župe bio značajan kohezivni element lokalne zajednice. Središte crkvenog života bila je mjesna crkva i druge sakralne građevine. Na čelu vjerske zajednice (plovanija, župa) bio je župnik koji je propovijedao i naviještao evanđelja, afirmirao euharistiju i skrbio o sakramentalnim, ali i drugim (svjetovnim) potrebama vjernika te upravljao župnim dobrima i predstavljao župu (a samim time i zajednicu) u pravnim stvarima. Župnik je za svoju duhovnu službu primao od svojih župljana prihode. Ti su prihodi bili trovrstni: prihodi od župske nadarbine - u pravilu zemljišta, podavanja župljana u naravi (desetina, rabota) i u gotovom novcu (davanje u novcu umjesto rabote, milodari), što mu je u pravilu omogućavalo skroman život koji nije odveć odudarao od života članova zajednice. Ukoliko nije imao domaćicu (*dekla*, često župnikova neudana bliža ili daljnja rođaka, ali ponekad i žena s kojom je živio u konkubinatu - pojava koja je inače u srednjem vijeku bila opće prihvaćena napose u zabačenijim seoskim sredinama, iskorijenjena katoličkom obnovom u doba protureformacije), o njegovim

su svakodnevnim životnim potrebama naizmjenice skrbile župljanke. Župnik (*plovan, gospodin, gospot, pop*) je živio u župnom stanu ili dvoru. Za razliku od biskupa istarskih biskupija koji nisu boravili među svojim stadom, domaće svećenstvo, najdublje povezano s pukom i prepušteno samo sebi, živjelo je, zahvaljujući u prvom redu pismu - glagoljici, kao i svemu onom duhovnom i kulturnom utjecaju koji je pismo nosilo sa sobom, od zajedničkih ideja i shvaćanja. U takvim povijesnim i socijalnim okvirima, u seoskoj sredini, uz domaću crkvenu organizaciju i u okvirima glagoljaških sredina stvarano je kulturno-prosvjetno zajedništvo, temeljeno na svijesti o zajedničkom jeziku, pismu i narodnosnom osjećaju. Ti su svećenici pomagali narodu iz kojega su i oni sami potekli i smatrali se njegovim dijelom te ga prosvjećivali nastojeći daleki, veliki svijet feudalnih velmoža približiti jednostavnim i siromašnim pučanima (Orbanić, 2014:27).

Slika 6. Ostatci Starog Raklja
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

U pisanim se izvorima utvrda Stari Rakalj prvi put spominje 1312. pod nazivom Castellare de Rachir i tada je bila u posjedu goričkog grofa Henrika, koji ga je dao u miraz kćeri Elizabeti i njezinu zaručniku Nikoli Prambergu. Zahvaljujući snažnim obrambenim bedemima, njegovi su gospodari 1330. uspješno odbili višekratne napadaje

vojske pulske obitelji Castropola koji su se nastojali proširiti i na taj dio istarskog poluotoka. No, u diobenom ugovoru goričkih grofova iz 1342. već se spominje kao Castrum Novum, a 1374. prešao je u ruke Habsburgovaca i za njihove je vladavine nosio germanizirano ime Ragkl, Rekel, Rachir i Roegkl (Regan - Nodilo, 2013:161). Zbog stalnih ratnih sukoba i kužnih epidemija, rakljansko je područje 1427. i 1456. naseljeno kolonima iz Dalmacije i zapadne Bosne (Percan, 2011:467).

U tlocrtu se staroga Raklja i sada prepoznaju ruševine kaštela i kule obrambenih zidova. Od ostataka je kaštela najbolje sačuvan sjeverni potez bedema u dužini od gotovo 25 m, širok približno 2 m te mjestimice visok i 6 m. Pročelja su izgrađena od klesanca, a unutrašnjost je zidova ispunjena lomljenim kamenom slaganim u tehnici "riblja kost".

Slika 7. Sjeverni bedem utvrde Stari Rakalj
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

U sjeverozapadnom uglu kaštela vidljiva je kružna kula, dok su uz zapadni bedem pronađeni ostaci cisterne od koje je sačuvan dio bačvastog svoda naslonjen na unutrašnje zidove bedema. Izvan bedema kaštela bilo je podgrađe, od kojeg su sačuvani samo temelji nekoliko kuća po sjeverozapadnim padinama brežuljka, a uz prilazni put sačuvana je crkva Svete Agneze, ili kako je domaći zovu Agnije (Regan - Nodilo, 2013:161). Postojanje prostranog podgrađa s dva pristaništa (uvale Luka i Kalavojna) ukazuju na to da srednjovjekovni Stari Rakalj nije bio samo strateški važno vojno pogranično uporište, već i značajno gospodarsko, obrtničko, trgovačko i prometno središte sjeveroistočne Puljštine, što je najvjerojatnije bio razlog zašto su ga pulski Castropole u više navrata pokušali osvojiti. Budući da je u tim vojnim pohodima Stari Rakalj stradao, žitelji su se počeli izmještati na viši, zaštićeniji položaj dalje od mora. To je novo naselje u tadašnjim listinama označeno kao Castrum Novum (Vučetić, 1954:103). Stari Rakalj temeljito je razoren za vrijeme austro-mletačkog rata početkom XVI. stoljeća, te su se tada i zadnji preostali stanovnici preselili u novi Rakalj.

Župa Rakalj se u pisanim izvorima prvi put spominje 1448., a najvjerojatnije je nastala puno prije te godine izdavanjem iz mutvoranske nadžupe. Spomenuta crkva Svete Agneze, sagrađena u XII. ili XIII. stoljeću kao pravokutna građevina s upisanom apsidom te preslicom i kasnijim kasnogotičkim ulaznim portalom iz 1495. godine, bila je rakljanska župna crkva do 1555. godine (Jelinčić, 2006:277).

Dragocjen izvor za srednjovjekovnu povijest Raklja je Urbar Pazinske knežije iz 1498., koji je otkrio u drugoj polovici XIX. stoljeća u Draguču istarski povjesničar Carlo de Franceschi.

Slika 8. Urbar Pazinske knežije
Izvor: Državni arhiv u Pazinu

Urbari su popisi prihoda i prava zemljišnih gospoštija te podaničkih podavanja, obveza i službi. Najstariji urbari jednostavni su popisi posjeda i zemljišne rente, oni nastali kasnije opširni su i precizni popisi davanja i nameta podanika, prava gospoštija i poreza, dok najmlađi urbari sadrže zapise u kojima se tek brojčano navode carsko-kraljevska podavanja, podavanja gospoštija, malih prava i

rabota. Podaničke obveze navodile su se po pojedinim organizacijskim jedinicama gospoštija (župama, uredima) ili naseljima, a osim svakog podanika upisivana je veličina njegova posjeda te popis podavanja i službi gospoštiji. Ponekad su oni navođeni za cijelo naselje ili upravnu jedinicu, a na takav su način sastavljeni urbari Pazinske knežije. Raspodjelu podavanja na svakog pojedinog podanika unutar naselja u ovom je slučaju obavljao seoski poglavar – župan. U Istri je sačuvano razmjerno malo urbara, a najstariji je među njima urbar Pazinske knežije iz 1498. Pod Pazinsku knežiju koja je bila pod vlašću austrijskih vladara tada je spadalo 33 posjeda, među njima i Rakalj. Taj urbar značajan je izvor za gospodarsku povijest, za proučavanje agrarne strukture, vrsta i oblika podaničkih podavanja i nameta, strukture seljačkih posjeda, vrsta stoke, usjeva, mjera, dohodaka zemljišnih gospoštija. Posredno u njemu pronalazimo podatke o načinima obrađivanja zemlje, seljačkoj trgovini, seljačkoj samoupravi, kolonizaciji, a sadrži i pravne naputke te objašnjenja lokalnih mjera. Prema tom urbaru Knežije, od naturalnih su podavanja seljaci bili dužni davati desetinu (od svih vrsta žitarica te vina, ovaca i dr.), dežmu (u određenom omjeru prema imovini), činž (određena količina, neovisno o urodu), čašćenje (podavanje za blagdane) i još neka podavanja osobita za pojedino selo ili vrstu seoskoga gospodarstva. Od novčanih davanja morali su plaćati pravo (na određene blagdane), porez i daću za sječu drva. Bili su obvezani raditi na gospodarovoj zemlji, krčiti šumu, kositi sijeno i dovoziti ga u feudalčev dvor, kao i

prevoziti sve što gospodaru ustreba – nositi poštu, raditi na izgradnji i održavanju utvrda i dvorova. Osim toga postojao je i niz posebnih radnih obveza: peći vapno, čuvati stražu u utvrdi, sudjelovati u lovu (Klen, 1970:51-57).

1.4. Rakalj u novom vijeku

Tijekom 15. st. na temelju založnih ugovora Habsburgovaca više je puta mijenjao gospodare. Nakon što su ga za vrijeme mletačko-habsburškog rata 1510. osvojili i potpuno demolirali mletački podanici iz susjednog Mutvorana, preživjelo je stanovništvo napustilo njegov položaj te podiglo novo naselje na mjestu današnjeg Raklja, koji se kao Novi Rakalj prvi put spominje 1508. pod imenom Castel Nuovo detto Rachel. Inače su utvrđeni Stari Rakalj 1508. najprije osvojile mletačke trupe pod vodstvom generala Damiana di Tarsija, ali ga nisu uspjeli zadržati. Nakon toga u ratnim su previranjima, ali i zbog neriješenih računa, mještani Mutvorana angažirali gusara iz Muggie Zuan Mariju de Soldatisa koji je s morske strane napao drevni kaštel i osvojio ga i opljačkao. Osvajači su bili toliko gramzljivi da su, navodno, skinuli i brodom odnijeli čak i zvona crkvice Sve Agnije (Agneze) čija se crkva i danas nalazi uz ruševine utvrde. Mirom u Wormsu (1523.) i odlukom arbitražnog suda u Trentu (1535.) Rakalj je zajedno sa susjednim Barbanom prepušten Mletačkoj Republici koja ga je već sljedeće godine zajedno s Barbanom na javnoj dražbi prodala pripadnicima čuvene mletačke plemićke obitelji Loredan za 14.160 dukata. Od tog je vremena povijest tog prostora i utvrde neraskidivo vezana sa sudbinom susjednog Barbana. Budući da je rakljanski kaštel bio teško oštećen, novi ga rakljanski gospodari uopće nisu obnovili, već su u današnjem Raklju izgradili novu rezidenciju (Regan - Nodilo, 2013:161). U ime obitelji Loredan cijelim je posjedom upravljao kapetan, a prvi kapetan, Marco Bertaccio, imenovan 1540., imao je još uvijek sjedište u Starom Raklju. Kako je stari srednjovjekovni kaštel bio u lošem stanju, ubrzo je započela gradnja novog sjedišta, u središtu današnjeg Raklja.

Slika 9. Palača Loredan na Placi u Raklju
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Na toj se palači nalazi grb obitelji Loredan, kao i uklesana godina 1543. i ime kapetana Gualteria Cure, pa prvi kapetan očito nije dočekao preseljenje u novu palaču. To ujedno znači da je prvo upravno sjedište barbansko-rakljskog feuda Loredanovih bilo u Raklju, a kad je palača u Raklju zamijenjena 1606. novom, raskošnijom palačom u Barbanu,

rakljanska je palača zbog ugodnije klime no u Barbanu postala ljetna rezidencija Loredana.

Na čelu feuda nalazio se, dakle, kapetan koji je upravljao cijelim područjem, te je imao političku i sudsku vlast, a postavljala ga je obitelj Loredan. Bio je dužan stalno boraviti na području feuda, a u slučaju potrebe mogao je naoružati 10 stanovnika i koristiti ih kao vojnike. Kapetan nije mogao donositi nikakve odluke vezane uz bratovštine, bez sudjelovanja župana i župnika. U obavljanju sudske vlasti imao je pravo donositi konačne presude bez prava priziva, i to u sporovima do 60 lira, no nije mogao rješavati slučajeve umorstva, već ih je trebao prijaviti gospodaru u Veneciji i čekati njihovo rješenje.

U tri stoljeća vladavine Loredana ovim feudalnim dobrom upravljalo je 70 kapetana. Najveći trag su ostavili kapetani iz obitelji Franković, Ivan i Anton, koji su upravljali od 1703. pa sve do 1726.

U službi kapetana bio je kancelar kojem je dužnost bila registracija svih vrsta isprava i oporuka te vođenje popisa svih sporova i presuda. Kancelar je vodio evidenciju o

Slika 10. Grb Loredana na palači u Raklju

Izvor: www.istrapedia.hr

žitu koje se pučanstvu u sušnim i neplodnim godinama dijelilo na dug, ubirao je novac od tog žita i o tome je dnevno polagao račun kapetanu. Dužan je bio bilježiti imena dužnika bratovština i voditi registar o zakupima dobara bratovština. U to su vrijeme u Raklju postojale četiri bratovštine. Najveća i najmoćnija bila je bratovština Blažene Djevice Marije, zatim bratovština svete Agnije te bratovština svetog Antuna Padovanskog i bratovština Svetog križa. Kapetanu, kancelaru i njegovu pomoćniku (koji je morao poznavati hrvatski jezik), bilo je zabranjeno napuštati teritorij feuda, a kancelaru i pomoćniku bilo je zabranjeno baviti se trgovinom, zajmovima i sličnim poslovima (Percan, 2005:179).

Barban i Rakalj su pod nove gospodare došli s utvrđenim pravnim statusom tj. običajima (*consuetudines*).³ Pogodbom o predaji od 16. svibnja 1516. Barban i Rakalj, kao zajedničko feudalno dobro i formalno pripadaju Veneciji. Pogodba ima osam točaka. U četvrtoj točki Barban i Rakalj zadržavaju svoja vjekovna prava izbora župana, podžupana, pučkih sudaca, a petom točkom izbor kaptola sa župnikom. Zadržao se stari hrvatski tip seoske općine. O tome nam govori postojanje župana i podžupana, koji su bili glavari seoske općine i njome su rukovodili, a prema vani su je predstavljali. Dužnost im je trajala godinu dana, mogli su ponovo biti birani na istu dužnost, a zatim je nisu smjeli obavljati najmanje kroz dvije sljedeće godine. Podžupan je mogao postati županom ukoliko je već proveo dvije godine na dužnosti podžupana. U tom slučaju imao je prednost pred županom koji je već bio u toj službi. Bili su obvezni stalno boraviti u Raklju, a u slučaju neopravdane odsutnosti duže od jednog tjedna, gubili su svoj položaj. Do polovice XVIII. stoljeća vijeće ili zbor župana, podžupana i sudaca brojilo je četrnaest članova. Za seoske dužnosnike mogli su se natjecati samo najbogatiji seljaci, jer su morali priređivati toliko ručkova koliko ima članova u tom vijeću, a troškovi su pogađali i ekonomski bogatije seljačke obitelji. Nakon izvješća jednog od Loredana delegiranih sudaca o tom problemu, izdana je uredba da izabrani smije prirediti samo jedan skroman ručak pod prijetnjom kazne od pedeset dukata. Rakljanski župan bio je dužan sve počinjene delikte na području

³ Običajno pravo je skup običaja kojima izvor nije u nekom pravnom propisu pa djeluju kao samostalan izvor prava. Nastaje ponavljanim vršenjem ili propustima koje prati pravna svijest (latinski *opinio iuris*). Ono nastaje tako da se u određenom smislu postupa duže vrijeme, nema protivnog postupanja i da se na temelju toga stvorilo uvjerenje kako se takvim postupanjem ispunjava pravna dužnost, a da je protivno postupanje kršenje norme. Običajno pravo nastaje stalnim vršenjem duže vrijeme, ali može nastati i za kratko vrijeme, ako je mali broj presedana stvorio uvjerenje u pravnu obvezatnost nekog ponašanja.

Raklja odmah prijaviti kapetanu u Barban. Osim župana i podžupana seosku je općinu zastupalo trinaest osoba, dvanaest sudaca i pučki prokurator. Bili su birani na godinu dana, naizmjenično, tako da je uvijek na red dolazio najstariji u službi. Posebnu teškoću predstavljala je uredba da se ne smije birati sudac koji je u srodstvu do trećeg koljena s bilo kojim od postojećih sudaca. Suci su morali imati kuću u Raklji i tamo barem na blagdane boraviti, a prema kasnije donesenoj uredbi, morali su u njoj stalno boraviti, a za odlazak iz mjesta bila je potrebna dozvola kapetana. Upravitelj crkvenih dobara i dobara bratovština bio je gastald, kojeg su birali članovi bratovština u nazočnosti kapetana, župnika i župana. U tu službu nisu mogli biti birani dužnici bratovština, a svećenicima je ova dužnost bila zabranjena. Izabrani gastald morao je položiti jamčevinu za ispravno obavljanje službe, koja je trajala godinu dana, nakon čega je u roku od dvadeset dana trebao položiti računa o svome radu. Uz službu gastalda vezana je i služba esatora, koji je preuzimao žito od gastalda i dalje ga upućivao prema nalogu kapetana. Dok je u prethodnim vremenima gastald bio predstavnik seoske općine, sada je njegova uloga bila dosta ograničena i svedena isključivo na upravljanje prihodima crkve i bratovština. Prokurator bratovštine bio je zadužen za "zatike" (zemljišta crkve i bratovštine koja su se davala u zakup na rok od 5 godina) i vodio je računa o ispravama o zakupu. Crkve i bratovštine posjedovale su zemljišta (zatike) koja su davana u zakup putem javne dražbe na rok od pet godina, a ukoliko je seljak obrađivao zemlju, isprava o zakupu se morala obnoviti, za što je bio zadužen upravo prokurator bratovštine. Prihode bratovština ubirali su zajedno župan i župnik. Dužnici su svoje dugove mogli isplatiti pola u žitu, a pola u novcu. Obveza davanja feudalnom gospodarstvu sastojala se u izručivanju desetine žita, vina i janjadi. Podanici nisu mogli raspolagati svojim prihodima prije nego izruče dužnu desetinu. Oslobođeni plaćanja desetine, pored župana i podžupana, bili su samo župnik i kanonici, ali samo za obrađivanje na vlastitim dobrima, dok su za dobra uzeta u zakup bili obvezni davati desetinu. (Percan, 2005:179).

Kako bi uredili odnose s rakljanskim podanicima, Loredani su dali prevesti s njemačkog na talijanski jezik dio urbara Pazinske knežije iz 1498. koji se odnosio na Rakalj i tako je nastao Urbar Raklja. Prevoditelji su bili pazinski župnik Francesco Claych i pazinski kancelar Pietro Peregrin. Prilikom prijevoda izvorna godina nastanka urbara Pazinske knežije (1498.) greškom je izmijenjena u 1448. godinu. Osim ove greške, prevoditelji su neke stvari morali izmijeniti u duhu s vremenom, ali i

s novčanim jedinicama i mjerama koje je koristila Venecija. Jedan prijepis Rakljskog urbara učinjen je 1792., a učinio ga je barbanski notar Tomasso Andrea Caponi, i to dokazuje koliko dugo je ovaj urbar uređivao život Raklja i okolice (Klen, 1970:56). Naravno da je urbar uglavnom definirao davanja feudalnim vlasnicima. Tako je svatko za Božić morao dati flegaru (osobi koja je određena od strane feudalnog gospodara) pet bezzi (sitni venecijanski novac koji se tada koristio). Onaj tko je imao tri svinje bio je dužan dati tri pečenke, dok je svaki vlasnik stada sitne stoke za blagdan svete Jelene morao dati gospodaru ili sir ili jednu životinju. Urbar je regulirao plaćanja u slučaju sječe drva, cijenu ispaše na tuđim pašnjacima, kazne za različite prijestupe, kao i radne obaveze podanika. Tako su podanici morali pristati na angažman prilikom žetve, oranja, grabljanja njiva obitelji Loredan, straže u slučaju opasnosti, opskrbe vodom i vinom te obnove palače Loredana. Urbar je regulirao pravila prilikom ribolova ispod Raklja kao i cijenu ulaska brodova u luku pod Rakljem. Tako je brod koji je vozio vino morao feudalcima prepustiti jedan spud vina.

Osim urbarom, feudalni gospodari su upravljanje barbansko-rakljskim feudalnim dobrom određivali terminacijama,⁴ tj. u današnjoj pravnoj terminologiji uredbama. Kroz više od dvije stotine i pedeset godina donošenja terminacija za Barban i Rakalj Loredani su stvorili cijeli pravni sustav putem kojeg su zadržali u cjelokupni život na tom feudu. Nema sumnje da je dolazak Barbana i Raklja u ruke mletačkih feudalaca značio jačanje administriranja, u interesu feudalaca, a time i množenja raznih pravnih akata u feudalnoj, crkvenoj ali prvenstveno u upravi same seoske zajednice (Klen, 1981:342).

Osnovne značajke loredanskih terminacija pokazuju da su propisi sadržani u tzv. Knjizi terminacija⁵ u stvari izraz naredbodavne, jurisdikcijske vlasti barbansko-rakljskih feudalaca Loredana i njihovih opunomoćenika, a nisu izraz i plod autonomnog stvaranja pravnih normi od strane tih dviju seoskih općina. One ne posjeduju bitnu značajku svih pravnih statutarnih propisa, koji svoj postupak zahvaljuju pravu samoupravljanja. Zbog toga se tim zbirkama s pravnog stanovišta mora odreći karakteristika statutarnih zbirki ili statuta uopće.

⁴ Tal. terminazione (momento terminale della deliberazione volitiva) odluka kao završni čin procesa prosudbe kojom se opredmećuje volja. U pravnom smislu terminacije imaju opću primjenu, u potpunosti su obvezujuće i izravno primjenjive na sve podanike feudalnog dobra, te u potpunosti unificiraju pravo, tj. zamjenjuju do tada postojeće pravne norme novim normama.

⁵ Čuvaju se u Državnom arhivu u Rijeci.

Među najranijim odredbama iz sredine XVI. stoljeća naročito treba istaknuti one u kojima Loredani ili njihovi opunomoćenici potvrđuju zaključke većine podanika skupljenih u općinskoj skupštini. Naredbe odnosno terminacije takvog tipa, koje bi sadržavale po feudalcu potvrđene odredbe s općom važnošću, sasvim će nestati u kasnije vrijeme. One su odraz živog nastojanja barbansko-rakljanskih podanika da sačuvaju svoja stara prava, koje se opaža na više mjesta u sačuvanim loredanskim terminacijama iz najstarijeg vremena. Takvo nastojanje podanika nedvojbeno potvrđuje da je u XVI. stoljeću kod Barbanaca i Rakljanaca još bila vrlo razvijena svijest o njihovom starom pravu, koje je imalo i određene pismene oblike (urbar, ugovor o predaji). Da je ustrajala, takva pravna svijest bila bi prisilila Loredane da odredbe svojih terminacija ograniče samo na dopunjavanje starih barbanskih i rakljanskih prava, a ne da idu protiv njihovog duha. Međutim, pravna će se svijest Barbanaca pokazivati sve rjeđe. Primjere za to nalazimo još 1627 i 1643., no potom sasvim nestaje. Svijest o tim starim pravima sve se više gubila jer se stanovništvo prinavljalo. Time je Loredanima i njihovim opunomoćenicima postajalo lakše donositi i sprovoditi takve naredbe koje nisu bile u suglasnosti sa starim pravom, čiji su temelji podanicima bili priznati u Barbanskim kapitulima iz 1516. i kasnije u obnovljenim kapitulima u ugovoru s Loredanima iz 1548. (Klen, 1962:304-305).

1.5. Rakalj u novijem razdoblju

Iako je barbansko-rakljansko feudalno dobro Loredana ukinuto tek 1869., dolazak Napoleonovih trupa nagovijestio je nadolazak novog doba. Kad su u kolovozu 1805. francuske čete preko Raše stigle do Barbana i Raklja, feudalni namjesnici naglo su napustili kaštel, a župan Ive Pavlić i podžupan Mate Mirković dočekali su Francuze (Kirac, 1928:91). Uspostava francuske uprave značila je ujedinjenje austrijskog i mletačkog dijela Istre i početak ukidanja razlika između dvaju stoljećima razdvojenih područja. Francuske su reforme pretvorile feudalna dobra iz javnopravnih u privatnopravne subjekte, a država je preko svojih ureda sama ubirala poreze. Na sudbenom polju uveden je Napoleonov zakonik, koji je odvojio sudbenu od upravne vlasti. Sukladno svojim stavovima o civilnome društvu, francuske su se vlasti okomile na crkvene redove i laičke bratovštine. S obzirom na karitativno-pripomoćnu funkciju bratovština i nepostojanje civilnih ustanova s odgovarajućom zadaćom, te su se mjere kosile s potrebama širih slojeva, što je dovodilo do otpora (Šetić, 1989:280-281).

Nakon poraza Napoleona kod Leipziga 1813., Istru su u rujnu 1813. zaposjele austrijske postrojbe i formirana je jedinstvena pokrajina (Austrijsko primorje) s Trstom kao glavnim gradom. Privremena uprava, koja se održala do 1. studenoga 1814., nastojala je vratiti stanje prije 1805., što nije bilo potpuno provedivo, no ukinuto je francusko zakonodavstvo.

Vrijedan izvor za istraživanje gospodarske povijesti Istre u prvoj polovici XIX. stoljeća je tzv. franciskanski katastar. Car Franjo I. 23. prosinca 1817. proglasio je Zakon o stabilnom katastru zemljišta u zemljama austrijske carevine. Na području Istre izmjeri se pristupilo 1818. i ona je trajala do 1825. Ova je izmjera, koju je organizirala austrijska vlast u Istri, bila prva sustavna geodetska izmjera zemljišta velikih razmjera. Bio je to veliki stručni pothvat u kojem je sudjelovao velik broj stručnjaka različitih profila i raznih nacionalnosti. Oni su nam ostavili dokumentaciju neprocjenjive stručne, upravne i povijesne vrijednosti. Ovom izmjerom, osim utvrđivanja oblika i veličina parcela, određivan je i njezin posjednik (porezni obveznik), kultura i klasa zemljišta. Tada su određene sljedeće kulture zemljišta:

Slika 11. Katastarska mapa porezne općine Rakalj

Izvor: Archivio di Stato Trieste

oranica, vrt, voćnjak, vinograd, maslinik, livada, pašnjak, trstik, šuma i neplodno. Klasa zemljišta predstavljala je zbir kvalitete zemljišta, položaja s obzirom na udaljenost od putova, odnosno sela. Na osnovi ovih karakteristika određen je matematičkim putem katastarski prihod, koji je predstavljao objektivnu poreznu obvezu poljoprivrednom proizvođaču.

Nakon razdoblja gladi i epidemija (1815–1817), u cijeloj Istri, pa tako i u Raklju došlo je do demografskog rasta dotada nezabilježenog u povijesti, uvjetovanog gospodarskom stabilnosti.

U Austrijskom Carstvu, pa tako i u Istri, feudalizam je ukinut 1848., kad je ukinuta svaka osobna podložnost te tlaka i daća koja potječe od podložništva i kad su seljačka gospodarstva prešla u potpuno vlasništvo seljaka.

Druga polovica XIX. stoljeća vrijeme je dubokih društvenih i gospodarskih preobrazbi koje se obično nazivaju modernizacijom, a najsnažnije su obilježene industrijalizacijom, širenjem pismenosti, izgradnjom prometnica i uopće većom mobilnošću stanovništva, rastom gradova, nastajanjem radničke klase i radničkog pokreta, migracijama iz sela u gradove i prodiranjem gradske kulture na selo. U Istri su ti procesi najuže povezani s preseljenjem Pomorskog arsenala iz Venecije u Pulu.

Kako su radovi na brodogradilištu odmicali i povećavao se broj stanovnika, prvi veći zahvati u to doba u Puli - radovi na kanalizaciji, izgradnji zgrada za stanovanje i uopće stvaranju uvjeta za život novih stanovnika, pogodovao je ubrzanom razvoju tradicionalnog rakljskog kamenarstva, koje je postalo zamašak gospodarskog razvoja i rasta sjeveroistočne Puljštine.

Slika 12. Kamenolom Pedrola u Raklju

Izvor: Hrvatski geološki institut Zagreb

Gospodarska zaostalost Istre sa sredine XIX. stoljeća, za koju je vezana i ona društvena, vrlo se brzo mijenjala, posebice u Puli i u okolnim ruralnim zonama. Općenito, rast urbanih naselja te njihov urbanistički razvitak uzrokovali su promjene gospodarske, društvene i kulturne strukture Istre. Suvremeni gospodarski razvitak zahtijevao je velike promjene u rasporedu i ustrojstvu stanovništva, pa je kidanje veze s tradicionalnim načinom života mijenjao istarsko društvo iz samih temelja. Na prijelazu stoljeća i posljednji su ostatci tradicionalnog društva nestajali, a oblikovalo se suvremeno građansko društvo (Balota, 2011:14-26). Politička zbivanja 1848. otkrila su postojanje svjesne i organizirane nacionalne elite u istarskih Talijana, ali i nedostatak nacionalne svijesti u istarskih Hrvata, koji još nisu imali svoju građansku elitu. Ni hrvatsko svećenstvo nije tada bilo dovoljno organizirano za preuzimanje vodstva. Početak 1870-ih bio je sudbonosan za istarske Hrvate zbog jačanja nacionalno--integracijskoga pokreta. Osnovan je list Naša sloga i proširio se taborski pokret (tabori). Primjerice, 1874. u Kastvu je osnovana Bratovščina hrvatskih ljudi u Istri sa zadaćom prikupljanja pomoći za uzdržavanje hrvatskih učenika iz Istre i s

kvarnerskih otoka. Početak 1880-ih obilježila je smjena generacija u hrvatskom političkom vrhu. Umrli su biskup Juraj Dobrila i Mate Bastian, a na političkoj pozornici pojavila su se tri nova imena koja će obilježiti hrvatski politički pokret tijekom idućih desetljeća: Matko Laginja, Matko Mandić i Vjekoslav Spinčić. Smjena generacija donijela je i politički zaokret jer je stariji naraštaj političara, nadahnut biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom i narodnjaštvom, vodeću ulogu ustupio mladim pravašima, koji su se zanosili vizijama Ante Starčevića o hrvatskoj državnosti i pripojenju Istre Hrvatskoj. Istarski pravaši surađivali su sa slovenskim političarima u otporu talijanskom iredentizmu. Osnovana je Družba svetih Ćirila i Metoda za Istru, kojoj je osnovna zadaća prikupljanje novčanih sredstava za otvaranje hrvatskih pučkih škola u Istri. Krajem 1904. Družba je u Raklju otvorila školu za đake s tog područja. Kao odgovor na ovaj potez, Lega Nazionale započela je radove na palači Loredan u Raklju kako bi u njoj bila škola, naravno na talijanskom jeziku. Kako bi se privolilo djecu i roditelje na školovanje na talijanskom jeziku, ispred nove škole s gramofona se puštala glazba. Zalud, već 1908. škola je zatvorena jer nije bilo interesa (Percan, 2016:88).

Rakalj je Prvi svjetski rat dočekao u vrevi mobilizacije, ali izvan zona ratnih operacija. Već u jesen 1914. vršene su pripreme za evakuaciju civilnog stanovništva Pule i pulskog kotara, a Austrija se u isto vrijeme počela spremati na to da će biti napadnuta od Italije. Nakon što su sile Antante Italiji za stupanje u rat na njihovoj strani obećale velik dio slovenskih zemalja, Istru, sjevernu Dalmaciju za Zadrom i Šibenikom te gotovo sve otoke, 1915. Italija je stupila u rat. Nakon objave rata, u osam dana izvršena je evakuacija grada Pule i pulskog kotara. Evakuirani su svi oni koji nisu bili neposredno zaposleni u Arsenalu ili na drugim vojnim radovima. U izbjegličke logore u Austriji, Mađarskoj i Moravskoj trebalo je evakuirati oko 30.000 gradskog stanovništva te oko 20.000 ljudi sa sela.

Slika 13. Mijo Mirković s majkom i sestrama u izbjegličkom kampu u Moravskoj
Izvor: www.istrianaet.org

To je učinjeno jer Austrija, precijenivši Italiju, nije vjerovala da će moći održati bojišnicu na Soči. Kako bojišnica nije bila probijena, Istra nije bila uvučena u ratne operacije, pa se stanovništvo vanjskih sela pulskog kotara - Svetvinčenta, Barbana, Krnice i Raklja - vratilo već poslije osam mjeseci izbjivanja natrag. Ostatak izbjeglica počeo se vraćati na svoja zapuštena i opljačkana imanja u zimu 1917. U ožujku 1918. vratilo se i prvih 5.000 izbjeglica iz Pule.

Od samog početka talijanske okupacije pokazalo se da je protuslavenska sastavnica iredentizma mnogo važnija od njezine domoljubne sastavnice: agresivni stav talijanskih civilnih i vojnih vlasti urodio je zastrašivanjem i čak zlostavljanjem utjecajnih

i uglednih Hrvata i Slovenaca, svećenika, učitelja, profesora, aktivista Družbe sv. Ćirila i Metoda, suspenzijom elementarnih prava i sloboda, ukidanjem društava i ustanova, zabranom okupljanja, neovlaštenim pretresima bez ikakvih pravnih jamstava, fizičkim i oružanim napadima. Situacija se znatno pogoršala nakon početka organiziranog djelovanja fašističkog pokreta na okupiranim područjima početkom 1920. Osnovno obilježje nove političke klime bila je otvorena sprega između fašističkih skvadri i vojnih postrojbi, koje su obično bile prisutne na poprištu fašističkih akcija u njihovu zaštitu ako što pođe po zlu, te porast broja fašističkih upada u sela i manjih oružanih sukoba, kojih je tijekom 1920. bilo sedamdesetak. Koordinirano spaljivanje središnjih slavenskih kulturnih ustanova, hrvatskog Narodnog doma u Puli i slovenskog Narodnog doma u Trstu 13. srpnja 1920., bio je očit znak potpore vlasti jednoj političkoj opciji i njezinim nasilnim planovima. Takva je politika već 1921. izazvala otpor, koji je bio bio socijalnog i internacionalnog, ali i nacionalnog karaktera. Rudari Labinštine započeli su 2. ožujka 1921. štrajk, zauzeli su rudnike, organizirali vlast i crvenu stražu kao zaštitu od fašista te su sami rukovodili

proizvodnjom rudnika (tzv. Labinska republika). Talijanske vlasti ugušile su postojanje republike vojnom silom 8. travnja 1921. nakon žestokog otpora rudara. Gotovo istodobno (3. veljače 1921.) započela je i pobuna seljaka jugoistočne Istre (tzv. Proštinska buna), kao pokušaj otpora ugnjetavanoga stanovništva fašističkim paravojnim i paradržavnim grupacijama, koje su nakon talijanske okupacije i Rapallskog ugovora, uz prešutan pristanak službenih vlasti, terorizirale Hrvate i ideološke neistomišljenike. Postrojbe regularne talijanske vojske i policije te članovi fašističkih skvadra upale su u proštinska sela 5. travnja 1921. i slomile otpor tamošnjih seljaka (Buršić, 2011:27:38).

Nakon Marša na Rim i uspostave fašističkog režima, odnarođivanje i talijanizacija postali su dio službene državne politike, čije je ozakonjenje započelo reformom školstva - zatvaranjem hrvatskih i slovenskih škola (Zakon br. 1679 od 31. prosinca 1922.). Ministar prosvjete Pietro Fedele već je 1925. javio nadležnim organima da u Istri nema više hrvatskih i slovenskih škola. Zakonskim dekretom od 28. ožujka 1923. godine izmijenjena su zemljopisna imena, a odredbom od 7. travnja 1927. izmijenjena su i osobna imena i prezimena. Iste je godine u cijeloj Istri raspušteno 400 kulturno-prosvjetnih i sportskih društava i zaplijenjena je njihova imovina. Umjesto financijske pomoći i političke opcije koja bi homogenizirala istarsko žiteljstvo i tako olakšala oporavak poluotoka, istarsko gospodarstvo pod talijanskom upravom počelo nazadovati, izvrgavajući stanovništvo i gospodarski potencijal Istre gotovo ropskom iskorištavanju, pa se Istra, pogođena teškom gospodarskom krizom, početkom 30-ih godina nije uspjela othrvati neprilikama koje su domino-efektom rađale jednu katastrofu za drugom. Nezaposlenost je uslijed neracionalne gospodarske politike i izostanka sluha državnog vrha pokrenula lavinu neprilika. Cvjetao je kriminal, potpomognut egzistencijalnim motivima. Bijedni status istarskih seljaka bio je glavnim uzrokom porasta razbojstava u Istri. Uz krađu cijelih stada ovaca, razbojnicima je prvenstveno na meti bila krupna stoka. Meso se zatim trabakulima potajno prevozilo u Italiju. Razbojnici su često djelovali u sprezi s gradskim trgovcima i mesarima te pojedinim državnim funkcionarima kojima su preprodavali ukradenu stoku, tj. meso. Ne ulazeći u srž i izvore socijalnih problema, fašistička vlast uspješno je odgovarala pojačanom represijom (Buršić, 2011, 64-79).

S oslobođenjem se u Istri događaju bitne socijalne promjene. Cjelokupno istarsko društvo doživljava preustrojstvo u vrlo kratkom vremenskom razdoblju. Po drugi put u XX. stoljeću Istrane je pogodila valutna reforma, a bogatije slojeve stanovništva teško

je pogodila nacionalizacija. Svi su postali jednaki u siromaštvu. Socijalna politika morala je odmah pokazati učinkovitost, a to je iz mnogih, ponajviše financijskih razloga, bilo nemoguće. Stoga se socijalna politika u Istri oslanjala uglavnom na improvizaciju i snalaženje. Neposredno nakon oslobođenja i preuzimanja vlasti na najvećem dijelu istarskog poluotoka nova se vlast susrela s brojnim problemima i poteškoćama koje nije mogla riješiti. Pored obnove razrušenih kuća, industrijskih kapaciteta i cjelokupnoga gospodarstva, morala je redovito opskrbljivati stanovništvo i zadovoljiti barem najosnovnije životne potrebe. Na snazi je bila nepopularna, ali nužna mjera racionalizacije raspodjele hrane. U poslijeratnom procesu industrijalizacije i deagrarizacije nastale su značajne kvalitativne promjene u kretanju stanovništva i zaposlenih, a najsnažniji migracijski pritisak osjetila je Pula, koja je nakon dvogodišnje anglo-američke uprave i iseljavanja brojnih žitelja opet postala važno vojno uporište i najrazvijenije gospodarsko središte Istre. Manjak radne snage uzrokovan poratnim iseljavanjem stanovništva ublažen je uglavnom unutarnjim migracijama iz šireg gravitacijskog područja Pule, što je imalo negativne posljedice po Rakalj, u kojemu se broj stanovnika, nakon dva stoljeća konstantnog demografskog rasta, počeo smanjivati.

2. Demografske i etnografske značajke Raklja

2.1. Stanovništvo Raklja u srednjem vijeku

Područje Raklja kontinuirano je naseljeno od prapovijesti do danas. Prvi poznati žitelji bili su Histri, koji su se nakon rimskog osvajanja i osnivanja kolonije Pola pomiješali s rimskim kolonistima i romanizirali se. To su starosjedilačko stanovništvo zatekli prvi slavenski doseljenici, koji su, prema pretpostavkama istarskog povjesničara don Luke Kirca (Kirac, 1946:39), područje Starog Raklja naselili već tijekom prvih avarsko-slavenskih provala u Istru između 599. i 611. godine, a Rakalj je i u potonjem razdoblju, do 1027., bio dijelom gočanske županije. Kroz narednih dvije stotine godina ovim su krajevima vladala njemačka gospoda, no i pod njima su stare hrvatske županije očuvale svoj narodni ustav i svoju samoupravu. To po Kirčevu mišljenju svjedoče dvije listine od 10. veljače i od 4. ožujka 1199. kad je, naime, Pula htjela proširiti svoje okružje i na podraške hrvatske županije Barban, Planju i Gočan, ove su se branile oružjem. Listina od 10. veljače 1199. kaže da je u prisutnosti grofa Hengelparta (*in presentia Comitum Hengelperti*) između puljskog kneza Rugerija i barbanskog župana Pribislava (*dictus Pribislaus, Zupanus*) došlo do nagodbe. Do slične nagodbe došlo je i između Pule, Gočana i Planje, kako to svjedoči druga listina od 4. ožujka 1199. U tim listinama Pribislav je nazivan izmjenice sad gastaldom, a sad opet županom. Iz Istarskog razvoda saznajemo da su godine 1275. Barban i Rakalj došli pod goričko-pazinske knezove te da je barbansku županiju na razvodu zastupao župan Boboš, a rakljansku župan Črnjul (Kirac, 1928:90-91). Zbog kužnih epidemija i stalnih ratnih sukoba koji su izazivali velike demografske gubitke, područje Raklja konstantno je naseljavano novim stanovnicima, a Percan navodi dva velika migracijska vala, kad je rakljansko područje 1427. i 1456. naseljeno kolonima iz Dalmacije i zapadne Bosne (Percan, 2011:467).

Kirac i Percan ukazuju na to da je područje Barbana i Raklja, uglavnom napušteno od romanskih starosjedilaca koji su se pred opasnošću preselili bliže Puli, vrlo rano naseljeno hrvatskim življem,⁶ a slavenizacija odnosno kroatizacija nastavljena je i kasnijim migracijama, kad se preostalo romansko stanovništvo asimiliralo. Posrednu

⁶ Pićanski biskup Juraj Reitgartler u svojoj vizitaciji iz 1593. te prve hrvatske doseljenike u Istru naziva "drevnim Hrvatima" kako bi ih razlikovao od kasnijih - šćavunskih, slovinskih, vlaških, morlačkih - kolonista, koji su u Istru stizali od početka XV. do sredine XVII. stoljeća u sklopu kako mletačkih tako i habsburških nastojanja repopulacije opustošenih krajeva.

potvrdu toga nalazimo i u činjenici da je na tom području opći glagoljaški sanktorem koji je sastavljen na osnovi rimskog, benediktinskog i napose franjevačkoga sanktorala, zamijenio starije lokalne akvilejske svece (Orbanić, 2014:26).

2.2. Stanovništvo Raklja u ranom novom vijeku

Prvi konkretniji brojčani podatci o stanovništvu Raklja datirani su u sredinu XVI. stoljeća. Najstarije loredanske terminacije iz tog razdoblja kažu nam da je na području Barbanštine živjelo svega 226 domaćinstava, a na području Raklja 40, što znači da je feudalno dobro Loredana – uzme li se u obzir prosječni broj članova tadašnjih domaćinstava (4,8) – brojalo oko 1300 stanovnika (oko 1100 u Barbanu i dvjestotinjak u Raklju). Unatoč tako malom broju stanovnika, dolazilo je do sukoba između starosjedilaca i novodoseljenih podanika, koji su krčeći šume zadirali u stara prava starosjedilaca⁷ (Klen, 1962:307). Uzme li se u obzir da se taj podatak odnosi na razdoblje neposredno nakon prvog austrijsko-mletačkog rata (1508.), razumno je pretpostaviti da je pod Habsburzima posjed imao još više stanovnika.

No, najznačajniji izvor glede stanovništva barbansko-rakljanskog posjeda u ranom novom vijeku jest popis pučanstva iz 1645. Popis je izvršen neposredno nakon drugog austrijsko-mletačkog, tzv. Uskočkog rata (1615.-1618.) i zadnje velike epidemije kuge (1629.-1630.), te nakon posljednja dva velika doseljenička vala (1627. i 1643.) na područje Barbana i Raklja. Taj je popis bio učinjen pod vladom feudalnog gospodara Francesca Loredana, a sastavio ga je kapetan Bortolomeo Manzini "ad invito del reggimento di Capodistria", t. j. na zahtjev vlade u Kopru. On je našao da je bilo 1645. u općinama Raklju i Barbanu 1527 duša, te osim toga 5 svećenika (župnik i 4 kanonika u Barbanu), 3 redovnika, jedan kapetan i njegov kancelar, jedan župnik u Raklju i jedan đakon. Spis nosi naslov *Descrizioine delle Anime dei Castelli di Barbana Rachele e loro Territorii, Giurisdizione di Sua Eccellenza Francesco Loredan 1645*. U trećem dijelu popisa, pod brojem 269 naveden je župan Zvane Tecovich. Između obitelji čisto hrvatskih imena, nađe se i pokoje inorodne obitelji. To su one mletačkih feudalnih činovnika. Popis nam kaže,

⁷ Odnos između starih i novih stanovnika (*habitantii vecchi - habitantii novi*) Miroslav i Slaven Bertoša u brojnim svojim djelima navode kao jedan od temeljnih čimbenika istarske društvene dinamike u razdoblju od XVI. do XVIII. stoljeća. Suština tog odnosa je činjenica da su povlastice novih stanovnika, koje su ih trebale privući na kolonizaciju, u pravilu zadirale u stečena prava starosjedilaca, što je dovodilo do njihova sukoba, a nerijetko i do fizičkih obračuna. U konkretnom slučaju barbansko-rakljanskog feuda predmet sukoba bila je šuma Dubrova, koja je bila općinsko dobro, no koju su doseljenici krčenjem prisvajali.

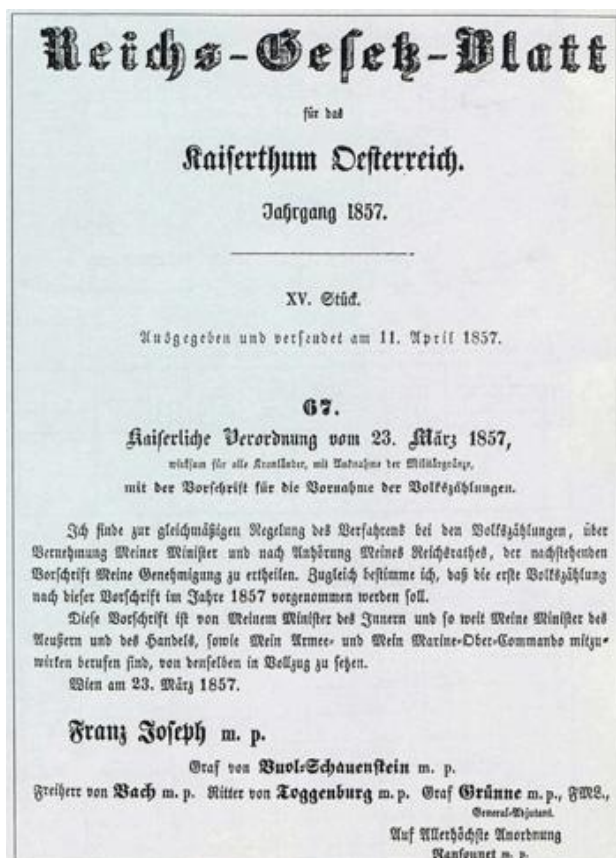
koja su obiteljska imena bila tada najobičnija i najraširenija u tim krajevima, i kako su se ta krsna imena i obiteljska prezimena izgovarala i pisala. Taj popis, prema Kircu,⁸ ima i povijesnu važnost, tim više, što je bio sastavljen pod vladom mletačkog gospodara od mletačkog činovnika u godini, gdje se još nikako nije moglo tvrditi da su popovi i učitelji i austrijska vlada lukavo pretvarali imena u slavenska imena (Kirac, 1928:90-91).

U kontekstu današnje demografske strukture, zanimljivo je da u rečenom popisu ima više muškaraca no žena, te da je polovica popisanih stanovnika mlađe od 15 godina. S povijesnog stajališta, popis ukazuje na činjenicu kako je Loredanima odgovaralo da je, radi većeg ubiranja desetine, njihov feud što više nastanjen, te su svojim uredbama poticali doseljavanje stanovnika iz drugih područja, posebice u novovjekovnom doseljavanju hrvatskog stanovništva u ove krajeve.

2.3. Stanovništvo Raklja u modernim popisima

Popisi stanovništva temeljni su izvor za proučavanje demografske strukture i podloga za planiranje državnih politika na najrazličitijim poljima. Povijest modernih / suvremenih popisa stanovništva datira od popisa provedenog 1790. u SAD-u odnosno popisa 1801. u Francuskoj i Engleskoj. Tek prilikom popisa u Belgiji 1846. razrađena su znanstvena načela i metodologija modernih popisa. Taj se popis smatra prvim modernim europskim popisom.

⁸ Don Luka Kirac je članak o ovom popisu stanovništva objavio u časopisu političkog društva Edinost, Luč, koji je izlazio u Trstu. Budući da je tada (1928.) don Luka već bio izoliran u zabačenim Rakotulama i izložen fašističkom zlostavljanju (župljani su ga čuvali od napadaja), ovaj je članak potpisao inicijalima D. L. (don Luka).

Slika 14. Carski patent o izvršenju popisa 1857.

Izvor: www.geografija.hr

Neuspjeh dotadašnjih popisa, kojim je bečka administrativna statistika bila nezadovoljna jer je trajao predugo, te sve jača potreba za podacima o stanovništvu doveli su do priprema za opći popis u Habsburškoj monarhiji. Pri Ministarstvu unutarnjih poslova 1853. sastavljeno je povjerenstvo koje je trebalo sastaviti detaljan plan za budući popis. Povjerenstvo je raspravljalo više godina, te je carski patent, kojim je naređen popis za cijelu Habsburšku Monarhiju, donesen tek 23. ožujka 1857. Taj se popis bitno razlikuje od popisa provedenih do tada u tri bitne karakteristike. Vezan je uz određeni dan. Stanovništvo se popisivalo po stanju 31. listopada 1857. Tog dana trebalo je komisijama

predati ispunjene obrasce, a kontrola i revizija trajale su, po svemu sudeći, dva mjeseca. Provođenje popisa na određeni dan od iznimne je važnosti za točnost podataka. To je prvi popis na tlu Hrvatske za koji je određen kritični trenutak. Po prvi puta popis nije imao neku specijalnu svrhu (vojnu, financijsku), što također pridonosi većoj vjerodostojnosti podataka. Taj je popis bio opći, tj. njime je bilo obuhvaćeno sve domaće stanovništvo - prisutno i privremeno odsutno. Osim domaćeg pučanstva, popisivali su se i stranci koji su se u daljnjoj obradi svrstavali u posebne tabele. Naime, stranci su se popisivali na posebne liste određene za njih. Popis se provodio na kolektivnom upitniku, popisnim listinama u koje su se upisivali svi stanovnici jednog kućanstva. Popis iz 1857. imao je i brojne slabosti koje izazivaju oprez pri upotrebi njegovih rezultata. Ipak, habsburški popis stanovništva iz 1857. predstavlja prekretnicu jer označava prijelaz s jednostavnog prikupljanja podataka na popise stanovništva s istinskim znanstvenim sadržajem i početak serije habsburških popisa (Krmec, 2001:343-345).

Nakon prvog popisa 1857., za austrijske uprave izvršeno je još pet popisa stanovništva. U svim je tim popisima porezna (katastarska) općina Rakalj bilježila demografski rast (u 53 godine 26,9%, što u prosjeku iznosi 0,5% godišnjeg prirasta). Taj je godišnji prosječni prirast manji od godišnjeg prosječnog prirasta za cijelu Istru, što ukazuje na činjenicu da se u tom razdoblju znatan broj Rakljanaca iselio, prvenstveno u Pulu, ali vjerojatno i u prekomorske zemlje nakon pošasti peronospore i filoksere, koje su u sedamdesetim i osamdesetim godinama XIX. stoljeća praktično uništile istarsko vinogradarstvo. Iz tablice 1 razvidno je da je u razdoblju između 1869. i 1880., dakle u razdoblju kad je civilna Pula najviše rasla, u Raklju zabilježena negativna demografska bilanca, dok je u razdoblju između 1890. i 1900., dakle u razdoblju kad je istarsko poljodjelstvo bilo u krizi zbog kraha vinogradarstva, demografska bilanca jedva pozitivna. I u prvom i u drugom slučaju jasno je da su demografska kretanja uvjetovana mehaničkim odljevom stanovništva, odnosno migracijama.

Tablica 1. Broj stanovnika Raklja na popisima stanovništva 1857.-2011.

	Austrija	Italija	Jugoslavija	Hrvatska			
1857.	689	1921.	919	1945.	1072	1991.	502
1869.	848	1931.	1157	1948.	1000	2001.	487
1880.	607	1936.	1180	1953.	898	2011.	440
1890.	785			1961.	774		
1900.	807			1971.	640		
1910.	874			1981.	564		

Izvor: Državni zavod za statistiku

Austrijski popisi stanovništva pokazuju da je Rakalj dosegao veličinu od 150 kuća, da su svi Rakljanci katolici, dok su u narodnosnom smislu gotovo svi Hrvati (udio Talijana u stanovništvu Raklja bio je 3%).

Pod talijanskom upravom porezna općina Rakalj bilježila je demografski rast (u 25 godina 28,4%, što u prosjeku iznosi 1,1% godišnjeg prirasta).

Slika 15. Kopovi boksita na području Raklja

Izvor: Hrvatski geološki institut Zagreb

Taj je demografski rast bio veći od istarskog prosjeka, a bio je uvjetovan značajnim udjelom neagrarnih djelatnosti u gospodarstvu Raklja. Tako je Rakalj, za razliku od drugih istarskih ruralnih krajeva, uspio prebroditi veliku gospodarsku krizu u drugoj polovici 1920-tih i početkom 1930-tih koja je izazvala val iseljavanja u prekomorske zemlje.

Gospodarska stabilnost Raklja dodatno je porasla 1930-tih, kad se znatan broj Rakljanaca zaposlio u raškim ugljenokopima i novootkrivenim kopovima boksita. Upravo je ta gospodarska diversifikacija učinila Rakalj jednim od najrazvijenijih sela Puljštine.

Statističkih podataka o nacionalnom sastavu stanovništva Raklja nema budući da talijanske vlasti takvo izjašnjavanje nisu dopuštale. Ipak, iz drugih izvora poznato je da su žitelji Raklja i dalje bili gotovo isključivo Hrvati, te da su bili aktivni sudionici otpora fašističkom režimu (Buršić, 2011:38-54).

U jugoslavenskom razdoblju demografska bilanca Raklja počela je biti negativna, broj stanovnika opadao je iz popisa u popis. U razdoblju do 1961. broj stanovnika Raklja smanjio se za 35% (prosječna godišnja stopa -1,4%), a u razdoblju od 1961. do 1991. za dodatnih 35% (prosječna godišnja stopa -1,1%). Razlozi za to su poznati: poratno iseljavanje, deagrarizacija, urbanizacija. Ta se je negativna bilanca nastavila i u samostalnoj Hrvatskoj, ali je usporena (prosječna godišnja stopa -0,6%). Posljednjih dvadeset godina, razvojem turizma, bitno su promijenjene značajke naselja, pa Rakalj dobiva sve jasnije konture prigradskog urbanog naselja u turističkoj zoni.

2.4. Lončarstvo

Proizvodnja zemljanih posuda svakako predstavlja najstariji oblik istarskog rukotvorstva, a i oblik proizvodnje koji se najduže održao – od neolita do današnjih dana. Velik broj brončanodobnih posuda pronađen je na mnogim nalazištima i lokalitetima, koji pokazuju da je proizvodnja zemljanih posuda postojala i u antičko doba. I srednjovjekovni nalazi potvrđuju da je proizvodnja zemljanih posuda bila dobro razvijena. U prošlosti je zemljano posuđe bilo jedino u kome se pripremala hrana. Zemljani su se lonci koristili svakodnevno, pri spremanju hrane na ognjištima, ali uvođenjem štednjaka i masovne uporabe emajliranog i drugog suvremenog posuđa, glineni su lonci postupno istisnuti iz uporabe.

Tijekom 19. stoljeća postojala su u Istri četiri jača lončarska centra: Zubini i Pavletići kod Oprtija, Ćukarija kod Huma i Rakalj. Proizvodnja posuda u Zubinima prestala je oko 1910., u Pavletićima oko 1935., u Ćukariji 1947., a u Raklju uz prekide traje sve do danas. Specifičnost istarskog lončarstva je u tome što ni jedan lončarski centar nije izrađivao glazirane posude (Milićević, 1976:89).

Rakalj je bio najpoznatiji i najjači istarski lončarski centar. Zbog dugogodišnje tradicije i škrte zemlje koja nije mogla prehraniti većinu obitelji, do sredine XX. stoljeća lončarstvom se u Raklju bavilo više desetaka obitelji. Rakljanska je lončarija osobito poznata po tehnologiji izrade: lončari su izrađivali lonce miješanjem zemlje – gline (gnjila) i kvarcnog kamena (solen). Solen su mrvili, pa zatim miješali s gnjilom i vješto oblikovali lonce,

Slika 16. Pečenje lonaca u Raklju
Izvor: www.istrianaet.org

koje su pekli u krušnim pećima, stvarajući tako lončariju otpornu na visoke temperature. Zatim su lončariju prodavali po cijeloj Istri. Gotove bi se zemljane posude, umotane u slamu, da ne bi popucale, natovarilo na zaprežna kola, te se odvozilo po cijeloj Istri. Lončari, u većini žene, natovarili bi *lonce* na *vozić* (zaprežna kola, na kojima su se nalazile uljne svjetiljke koje su im noću osvjetljavale put) koja su vukli magarci i krenuli na put po čitavoj Istri. Rakljanski lončari svoje su proizvode prodavali uglavnom na području Žminjštine, Poreštine, Medulina, Kanfanara, Bužeštine, Nedeščine i Pazinštine. Na put se kretalo nakon što su poljodjelski radovi žetve i vršenja pšenice i kukuruza bili zgotovljeni. Kad bi došle u selo, lončarice bi s

Lončari

Lonci, žene, lonci,
miru za miru
na viru,
sve od domaće gnjile
i naše stine,
naše su žene doma vitlu vrtile
sve od miline.
Mi smo gnjilu nosili
i stinu drobili,
žutu paštu misili
i peći palili.
Sva kolina ča znamo
vitla nan je izila
i još je falit moramo
da nas je hranila.
Svako kolino po jedan život
je njoj darovalo,
i kemu na vitlu kapa je pot
ni spasa dalo.
Za vitlon ruke se tanje
ka vitline žbice,
i tilo postaje sve manje i manje
za stariće šenice.
I sva lica požute
ka gnjila.
Mlada sestro, tebi se oči već mute
ča si za vitlon sidila
Lonci, žene, lonci,
miru za miru
na viru.

.Mate Balota. Dragi kamen (1938.)

robom stale na *placi* ili se išlo selom i vikalo, te su tada domaće žene dolazile kupovati lonce. U doba kad je siromaštvo bilo izraženo u cijeloj Istri, smislili su ljudi način da oni koji nemaju novaca također mogu kupiti prijeko potrebne lonce za kuhanje. Naime, za lonac se plaćalo pšenicom, kukuruzom ili nekom drugom namirnicom u količini koliko bi te namirnice stalo u "kupljeni" lonac. Prodaja lonaca bila je zapravo robna zamjena, kako govore Balotini stihovi: mira na miru, za viru, odnosno mjera za mjeru, za dobru vjeru (Balota, 1983:94-95).

Koliko god su pojedine rakljanske obitelji smatrale taj posao manje vrijednim, jer su se njime bavile siromašne obitelji, ipak su sa zavišću gledale lončare, koji su nakon nekoliko dana pješačenja ili prevoženja tereta na zaprežnim kolima s magarcima po Istri, prodali svoje proizvode i vraćali se kući s vrećama punim žita. Rakljanski lončari davali su kupcima savjete o uporabi lonaca. Da bi lonac bio trajniji i jelo u njemu ukusnije, novi se lonac najprije iznutra namaže češnjakom, zatim i slaninom, a onda se u njega ulije uzavrela voda. Nakon nekoliko minuta stajanja lonac se isprazni, te se još dva puta ponovi navedeni postupak, a onda se lonac smatra spremnim za uporabu. Ili se lonac samo umoči u kotao s uzavrelom vodom i odmah izvadi pa se tada može koristiti pa pripremu hrane.

Nakon završetka Drugog svjetskog rata, u doba komunizma, prodaja lonaca je bila zabranjena. No, ipak se proizvodilo te bi kupci dolazili u Rakalj po lonce. Rakljanski lonac je postao simbolom sela, ali i etnografskim simbolom čitave Istre. Zapravo je, realno gledajući situaciju, bio simbol mukotrpnog rada, od vađenja *gline* i *solena* do prodaje gotovih lonaca, te simbol siromaštva i bijede lončarskih obitelji koji su zbog oskudice, zemlje i stoke morale izmisliti način privređivanja koji će prehraniti obitelj (Milićević, 1976:90).

2.5. Kamenarstvo

Kamenarstvo ima višestoljetnu, tisućljetnu tradiciju u Raklju. Kameni blokovi koji su se vadili u rakljanskim kamenolomima bili su vrlo cijenjeni jer posjeduju izuzetnu otpornost na smrzavanje i utjecaj saliniteta (Orbanić - Žigant, 2014:85). U Kalavojni i na Pedrolu stari kamenolomi bili su na samome moru. Oni se spominju već u venecijanskim listinama i sigurno je u venecijanskim kamenitim palačama, u kanalima, u popločenim trgovima, u mostovima, u crkvama i obalama uzidano mnogo rakljanskog truda i znoja.

Kalavojna, danas nenastanjena morska uvala (osim privremenih stanovnika u povremenom naselju Zavlici) dva kilometra južno od Raklja, smještena je na zapadnoj obali ulaznog dijela Raškog zaljeva i dobro je zaštićena. Na njezinim je obalama nekoliko napuštenih kamenoloma, koji su bili iznimno djelatni tijekom industrijalizacije i graditeljskog zamaha u gradovima na obalama sjevernog Jadrana, kvarnerskim gradovima i otocima. Služila je kao izvozna lučica za rakljanski kamen koji se izvezio kao građevni materijal. Kamenolom kod Svetog Mikule u Raklju, točnije eksploatacijsko polje Podrola, kao i pripadajuća luka u funkciji je još od početka XIX. stoljeća, kada se razvila trgovina kamenom. Drugi kamenolomi bili su otvoreni i dalje od mora, na vrhu Belanovice, u Prnažu, pod Rakljom i u njivama u selu .

Slika 17. Sadašnje stanje eksploatacijskog polja Podrola
Izvor: Hrvatski geološki institut Zagreb

Kamen je bio i sirovina za druge materijale, ponajprije vapno, najstarije i najkorištenije građevno vezivo, koje se tradicionalno proizvodilo u vapnenicama - japnenicama odnosno japlenicama. Vapnenice su se gradile na mjestima gdje je bilo dovoljno kamena i drva. Krupno se kamenje slagalo u krug, a prvi red bio je na nož i u tom je dijelu kamenje bilo dodatno obrađeno da bi se lakše složilo. Vapnenica se postupno gradila u slojevima, a slagao se unutrašnji i vanjski zid postupno po 80 cm u visinu. Unutrašnje je ložište imalo kupolasti svod, a prema vrhu vapnenica se postupno sužavala. Nije smjela biti viša nego šira. Iznad zida vapnenice, tamo gdje je završavao svod, nalazilo se manje zaravnjenje, a potom drugo uzdignuće. Vrh se radi održavanja topline popunjavao zemljom. Vrata su se slagala od većeg koso

položenog kamenja i s jednim kamenom kao nadvratnikom. Bila su dovoljno velika da su se mogli ubaciti snopovi grmlja, ali i dovoljno mala radi očuvanja topline.

Japleničari

Kosi po noći z japnon prolaze,
muka težaka se nosi u grad,
teška kopita volovska po trden
kamiku gaze
i voze u grad dija naših žurnad.

Kroz balkun je lipo viditi njen
lica
sva suha i crljena, oštra su i
trda.

Takove tuda rodi istrijanska
gruda
takove nan uzgoji bila
japlenica.

Kad tako mež sobon
progovore
kako da udre sikira,
kako da drivo u srcu japlenice
škrca
i stina upaljena puca.
U svakoj toj besidi je sila i vira
i dokle su takovi, nidan njen
ništar
ne more.

Mate Balota. Dragi kamen
(1938.)

Slika 18. Mištar Nini Peruško tijekom gradnje
japlenice
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Često se više puta gradilo na istom mjestu iz praktičnih razloga, jer je u blizini bilo kamena i šume, a zemlja i vapno preostalo od prijašnjih gradnji bilo je odličan izolator oko peći. Kamen se do japlenice obično dovezio kolima s volovskom zapregom. Za vatru se rabila makija koje je bilo u izobilju (bršuda, česmina, crnika i primorski hrast), a za jednu vapnenicu, ovisno o njezinoj veličini, bilo je potrebno i do 18 napunjenih volovskih kola. I dužina paljenja ovisila je o veličini vapnenice (od 5 do 14 dana), a ova pak o broju ljudi, japleničara, koji su je gradili. U gradnji vapnenice i proizvodnji vapna sudjelovali su *japleničari* pod vodstvom *mištra* (iskusnog graditelja) te nadničari čiji se posao, uz održavanje vatre, uglavnom sastojao u tovaranju živog vapna na prijevozna sredstva.

Proizvodnja vapna bila je vrlo razvijena posebno na području Proštine u jugoistočnoj Istri, između Raklja i Kavrana, jer u tom krševitom dijelu Istre ima malo

poljoprivrednih površina, pa je proizvodnja vapna bila značajna i dobrodošla zarada za siromašna seoska domaćinstva. Vapno je odvoženo u rakljsku Luku ili Krnički porat, tovarilo se na brodice i jedrenjake te se prevozilo u zapadnu Istru i na talijansko tržište građevnog materijala. Vapno se koristilo u građevinarstvu posebice za proizvodnju vodonepropusnih žbuka za cisterne i žbuka otpornih na visoke temperature za krušne peći i ognjišta, za što se, na temelju antičke tradicije, miješalo s kremenim pijeskom, koji se pridobivao jamskim ili površinskim kopom (Orbanić, 2014:22-23).

2.6. Ribarstvo, solarstvo i pomorstvo

Iznimno povoljan smještaj iznad Raškog zaljeva rakljske je težake vrlo rano usmjerio prema moru i svim mogućnostima koje je ono pružalo, a koje su prvenstveno proizlazile iz kombinacije razvedenosti obale i miješanja slatke vode rijeke Raše i slanog mora u zaljevu. Kod utjecanja slatke vode u more tipična je situacija da se lakša slatka voda širi po površini, morska voda ostaje pri dnu, a u kontaknoj zoni formira se sloj bočate vode. Širina prijelaznog sloja ovisi o snazi rijeke i slanosti (salinitetu) mora u koje utječe. Ta je vrsta bočate vode vrlo bogata životom, te se u njoj posebno dobro razvijaju školjke i planktoni, što privlači velike količine (osobito plave) ribe i omogućava jednostavan ribolov i bogat ulov (Orbanić, 2008:22).

Slika 19. Velika trata u Raškom zaljevu 1930-tih
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

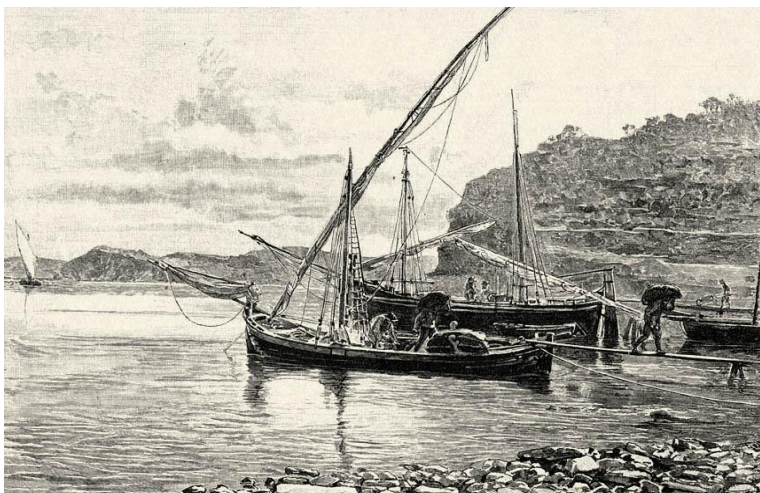
Tradicionalno je izlov ribe najčešće vršen tzv. opasavanjem uvala i zatona. Nekoć se tratama (odnosno mrežama potegačama) zatvarala doslovno skoro svaka uvala.⁹ Glavnom mrežom zapasao bi se dio na kojem se lovilo, da riba ne može pobjeći, i potom bi ribari kadikad sami, kadikad pomoću volova, kadikad uz pomoć suseljana (v. sliku 19) potezali

⁹ Danas je takav način ribolova živ još u Tarskoj vali.

manju mrežu prema obali i izvlačili je na kraj s ulovom. Sudjelovanje u povlačenju mreže značilo je sudjelovanje u podjeli *konjuha*, odnosno onog dijela ulova kojim je *paron*, zakupac koncesije izlova, plaćao sudionike u ribolovu (Orbanić, 2008:24).

Toponimi *Tunjarica*, *Tunarica*, *Tonarica* na obali nasuprot rtu Svetog Mikule čuvaju spomen na tradicijski izlov tuna u Raškom zaljevu. Tijekom proljeća i jeseni jata tuna, prateći plavu ribu kojom se hrane, zalazila su bliže obali i u zaljeve, a napose u Raški zaljev koji je bio posebno bogat plavom ribom, kojom se tune hrane, zbog miješanja mora sa slatkom vodom rijeke Raše. Ribari su tune iščekivali na promatračnicama koje su se gradile u obliku kosih ljestava (*brtanoški*, *tonarica*). Motrenje bi započelo s krajem proljeća, a čim bi promatrač vidio kako tune razgrću more, počele bi pripreme za lov. Lovile su se uglavnom mrežama stajaćicama - tunolovkama, a budući da je izlov bio sezonske naravi, njime su se pored profesionalnih ribara bavili i poljodjelci, koji su baš u vrijeme sezone lova imali predah od značajnijih poslova u polju. Danas tune u Raškom zaljevu više nema zbog izlovljavanja na otvorenom moru, a ova je tradicija zamrla kad su se u ribolovu pojavili tunolovci i kočarice (Orbanić, 2014:46).

Kao osobiti pokušaj iskorištavanja mikroekoloških prilika Rašlog zaljeva je i zanimljiva ideja gradnja solana i iskorištavanja soli na području barbansko-rakljanskog feuda. Početkom XVII. stoljeća pojavilo se nastojanje da se na morskoj obali u Raškom kanalu, na posjedu obitelji Loredan, podignu solna polja. Prva vijest o solani na Pisku potječe iz 1611. Loredani očito nisu namjeravali proizvoditi sol u vlastitoj režiji, pa ne postoje nikakvi podatci o količini proizvedene soli u Pisku. Pisak je bio poznat i kao uzgajalište riba, na kojem se nalazilo nekoliko ribnjaka (*peschiera*), koje se često davalo u najam. Između ostaloga, o tome postoje podatci i u Batelovoj ostavštini, primjerice, dokument o najmu ribnjaka iz 1587. Pravo iznajmljivanja ribnjaka (*affittanza delle peschiere*) moglo se prodati na javnoj dražbi (*incanto*), a tom su prilikom prodavatelju utvrđene određene obveze – *obblighi* (Bertoša, 2004:104-105). Proizvodnja kamena i vapna te loše kopnene komunikacije potaknule su razvoj pomorskog prijevoza, pa se jedan dio Rakljanaca već od početka XIX. stoljeća počeo baviti obalnom plovidbom. Prijevoz kamena donio je seljacima nešto novo, plaćanje u gotovom novcu i samo u novcu, što je ubrzalo prodor kapitalističkih odnosa u tradicijsko gospodarstvo Raklja.

Slika 20. Pristanište u Raškom zaljevu sredinom XIX. st.

Izvor: Arhiva Udruge Korenika

Za pomorski prijevoz koristili su se trabakuli i bracere, koje su Rakljanci kupovali uglavnom u Kujama podno Ližnjana, gdje su pomorci s istočne istarske obale kupovali brodice izgrađene u rovinjskim škverovima. Svi su se pomorski prijevoznici ujedno bavili i ribarstvom, jer je brod u mirovanju podrazumijevao velik trošak. Rakljanski pomorci bili

su poznati na cijelom Kvarneru, ali je obalni pomorski prijevoz doživio veliki udarac kad je nakon Drugog svjetskog rata nova komunistička vlast, zabrinuta zbog bježanja Istrana u Italiju, poništila sve pomorske matrikule (Orbanić, 2008:38).

2.7. Mlinarstvo

Kada s ceste Labin – Pula, nakon što ste prošli Barban skrenete lijevo za Hreljiće, preko sela Rebići stiže se do Blaza, dijela Raškog zaljeva. Nekada se uvala Blaz nazivala uvalom mlinova. Prvo postojanje mlinova dokumentirano je 1572. kada Gasparo Chersainer iz Kršana prodaje svoj mlin Girolamu Manziniu iz Labina. Priča se da je ovdje imala posjed i poznata plemenitaška obitelj iz Labina, obitelj Scampicchio. Njihovi su bili i mlinovi pa se i dan danas njihove ruševine nazivaju Škampićeve mlinovima (Milevoj, 2003:102).

Tu su nekada, na desetak metara od mora, bili mlinovi koji su stajali u razini s morem, što je prava rijetkost. Za svoj rad koristili su snagu vode iz kratkih vodenih tokova koji su se odmah potom gubili u morskoj vodi. Do mlinova je vodio put kojim su kola dovozila žito, a odvozila brašno u širu okolicu. Voda koja je izvirala u tom području bila je izuzetne kakvoće, na što navodi činjenica da su po nju dolazili ljudi iz udaljenijih krajeva Istre, poput Svetog Lovreča Labinskog. Prazne bačve su tovarene na volovsku zapregu, s njima bi se spuštalo do Trgeta, odakle bi ih pretovarivali u čamce, te morskim putem do Blaza. Tamo se točila voda, pa pažljivo nazad.

Slika 21. i 22. Ruševine mlinova u Blazu – pogled s mora i s kopna
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

S uvalom je povezana i legenda o kruni kralja Tomislava, koja je navodno u X. stoljeću sakrivena u Blazu. Naime, u XIII. stoljeću je mletački namjesnik obilazio istarska mjesta zbog ubiranja poreza, te ga je po protokolu obično ugošćavao lokalni seoski župan. U ovom slučaju to je bio župan Belavića Grgo Belavić, koji je nakon obavljenog administrativnog dijela, mletačkom namjesniku i njegovim ljudima priredio bogatu večeru, uz puno vina. Kad je večera podmakla, a sudionici pali pod utjecaj vina, domaćin se nakratko iskrao iz kuće, da bi se nedugo zatim vratio s krunom na glavi, žezlom u ruci, plaštom i drugim kraljevskim znacima. Kratko se prošepurio pred uglednim gostima, te opet nestao. Sutradan ujutro je, prisjećajući se o događaju maglovito, mletački namjesnik upitao domaćina o čudnom događaju, no Grgo Belavić je vrlo odlučno odgovorio da se ništa neobično nije dogodilo prethodne večeri osim dobre zabave. Tako je sve pripisano utjecaju vina, a ostaje za nagađati nalazili li se kruna kralja Tomislava još uvijek u uvali Blaz (Šišović, 2004:16-17).

Ovaj kratki etnografski opis stanovništva i tradicijskog gospodarstva Raklja s etnološkog i kulturno-antropološkog stanovišta zanimljiv je jer ukazuje na nastanak polifunkcijskog odnosno mješovitog naselja poljoprivredno-obrtničkog tipa, odnosno na društveno raslojavanje seoskog stanovništva, na transformaciju zajednica temeljenih na zajednici života i rada te zajednici dobara, a često i na krvnom srodstvu. U tom promijenjenom ekonomskom kontekstu stvorenom izdvajanjem nekih vrsta rada iz seljačkog naturalnog gospodarstva autarkične seoske zajednice postale su anakroni element socijalne strukture, a obrtništvo je svojom povezanošću s trgovinom i prometom bio jedan od ključnih elemenata modernizacije i kapitalističkog razvitka poljoprivrednog posjeda. Budući da se umijeće prenosilo generacijama obiteljski s oca na sina, ti su obrti postali bitne sadržajne i vizualne sastavnice polifunkcijske naselbinske jedinice i neraskidivi dio prošlosti i kulturno-povijesne

baštine Istre. Sva ta raznolikost odraz je osobitog povijesnog razvitka, različitih gospodarskih odnosa te stalnog naseljavanja koji su potpuno promijenili izgled istarskog poluotoka na prijelazu iz srednjeg u novi vijek (Orbanić, 2014:16-17).

3. Kulturno-povijesna baština Raklja

3.1. Povijesno-arhitektonska baština

Kao i druga veća naselja u Istri, i Rakalj obiluje povijesno-arhitektonskim spomenicima, a među njima se posebno ističu spomenici sakralne arhitekture. Kakvo je bilo mjesto i značenje svetaca odabranih za titulare župne i drugih crkava i kapela u župi u kontekstu svetaca prisutnih na razini zajednice, koji odnosno kakav je bio trenutak odabira tih svetaca te koji su kriteriji pritom bili uključeni, uglavnom je nepoznato.

Najpoznatija rakljanska crkva Svete Agneze (Agnije) nalazi se pokraj ruševina Starog Raklja.

Izgrađena je u 12. stoljeću ili 13. Na pročelju ima malu preslicu s jednim oknom i zvonom. U unutrašnjosti se nalazi mala učahurena (upisana) apsida sa svetištem. Krov crkve prekriven je škrljama. Na crkvi su gotička vrata s uklesanom 1495. godinom, kad je crkva očito bila obnovljena i pregrađena. Obnovljena je 1967. Oltar je okrenut prema puku, a nekoć se na njemu nalazio kip svete Agneze (uništen).

Slika 23. Crkva Svete Agnije
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Crkva je bila oslikana freskama s urezanim glagoljičkim grafitima. Nekoć je bila župna crkva s vlastitim župnikom. Kao župna se crkva spominje još 1555. Crkva, smještena na istom brežuljku kao i kaštel, najbolje je očuvani objekt na području Starog Raklja. Danas se nedjeljne svete mise više ne održavaju u Svetoj Agniji, već samo nekoliko dana u godini (Milotić, 2010:364-365).

Crkvu Rođenja Blažene Djevice Marije u središtu Raklja, gdje se i danas nalazi, podigli su hrvatski doseljenici iz Dalmacije i Bosne, koji su u Rakalj stigli oko 1430. Izgrađena je u XV. stoljeću kao pravokutno zdanje s povišenim svetištem, ali bez apside. Preuređena je 1536. i 1635., obnovom iz 1757. pridodane su joj apsida i bočne

Slika 24.
Kameno
sveto hranište u
crkvi Rođenja
BDM
Izvor:
Fotoarhiva
Udruge Korenika

kapele, a posvećena je 1831. u doba biskupa Antonija Peteanija. Obnovljena je 1954. i 2008.

Danas je to jednobrodno zdanje s dvjema kapelama, sakristijom i dvama oltarima. Na glavnom se mramornom oltaru nalazi sveto hranište s kipom Blažene Djevice Marije s Djetićem. Izradio ga je umjetnik K. Medelin 1766. prema nacrtu G. Napolachija. Na pokrajnjem je oltaru kip svetog Antuna Padovanskog s Djetićem.

U drugoj kapeli nekoć se nalazio oltar Presvetog Trojstva, a danas je prostor namijenjen podizanju jaslica. Kameni oltar je okrenut prema puku. U crkvi se nalaze kamena krstionica, dvije škropionice i pjevalište nad ulazom. U crkvi se nalazi i kamena kustodija s reljefima dvojice anđela rustičnih gotičkih obilježja koju je 1425. izradio majstor Dominik. Zvonik se nalazi kod župne crkve i do rakljanskog groblja. Vjerojatno je izgrađen 1831., kada je biskup Antonio Peteani posvetio današnju župnu crkvu. Obnovljen je 1961. i 2008. Visok je 18 m, podijeljen je u pet dijelova, u bifornim otvorima ima dva zvona (Milotić, 2010:364).

Slika 25. Zvonik župne crkve u Raklju
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Nedaleko od Raklja, na putu prema Krnici, uz staru antičku cestu koja je vodila od Pule preko Nezakcija do Liburnije, nalazila se crkva Svetog Teodora, koju su lokalni stanovnici nazivali Sveti Tudor. Starokršćanska je crkva iz VII. stoljeća, podignuta na temeljima poganskog hrama, na području granice dvaju susjednih kaštela, Raklja i Mutvorana. Još kada su se ljudi u okolici crkve bavili poljodjelstvom, čest je slučaj bio da

Slika 26. Ruševine Svetog Tudora
Izvor: www.pdi-ssi.hr

se plugom zaorao pokoji grob, što kazuje da je nekada uokolo crkve postojalo i groblje. Izgrađena je u sklopu tadašnjeg benediktinskog imanja i naselja koje se nalazilo na mjestu predrimskih i rimskih ruševina. O postojanju crkve prvi je trag zabilježio barbanski kanonik Josip Batel u XIX. stoljeću. U njegovim zapisima piše kako je u barbanskom arhivu, koji je većim dijelom uništen u požaru, pronašao podatak o postojanju crkvice Svetog Teodora iz 690. godine. I danas je okolica Svetog Teodora neistražena, ali se pretpostavlja da je područje bilo poprilično gusto naseljeno kako u pretpovijesnom razdoblju tako i kasnije. U njoj je otkriven zavjetni žrtvenik posvećen histarskom božanstvu Melosoku (Milotić, 2010:365).

Slika 27. Šire područje gdje se nalazio Sveti Lovro
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

U blizini Raklja, u uvali Blaz, točnije blizu mlinova, smjestila se crkva Svetog Lovre Mučenika, o kojoj danas nema traga. Po ovoj crkvici nekoć se nazivao cijeli zaljev i ovdašnji lokalitet (Lovrečica). Ostatci su otkriveni početkom XIX. stoljeća (Milotić:2010:365).

Na putu iz Raklja prema Svetom Mikuli, na povišenom lokalitetu Šterna, otprilike 300 metara

prije ostatka Starog Raklja, nalazi se crkva Svetog Križa. Danas se mogu vidjeti tek njezini ostatci, s obzirom da se urušila negdje prvih godina XX. stoljeća. Njezini zidovi restaurirani su 1970. do visine od 2 metra. Osim toga, kraj crkve stoji u kamenu isklesan križ (Milotić, 2010:365).

Pored ovih crkava, Luka Kirac u svom članku o popisu stanovnika

navodi još dvije crkve: Madonna della Oranizza i Madonna del Pissacco.

No sa stajališta pučke pobožnosti ne samo šireg područja Raklja, već i cijele južne Istre, najznačajniji sakralni spomenik je zasigurno crkva Crkva Gospe od Zdravlja u Hreljićima, poznato marijansko svetište južne Istre i kao takva omiljeni je hodočasnički cilj druge nedjelje u listopadu. Hreljići su središte okolnoga područja i sjedište župe za susjedna sela i zaseoke. Kao i šire područje, i ovaj je kraj bio nastanjen u prapovijesti, antici i srednjem vijeku, ali Hreljići i pripadna naselja nastala su u razdoblju od XVI. do XVII. stoljeća doseljavanjem izbjeglica pred Turcima iz Dalmacije. Kapelanija je osnovana 1744. odvajanjem od barbanske župe, a proglašena je župom 1988. O crkvama na Pisku i kod Hreljići pisao je Slaven Bertoša u svojem radu *O dvjema crkvama Barbanštine*.

Slika 28. Ostatci crkve Svetog Križa na Šterni
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Slika 29.
Crkva
Gospe od
Zdravlja
Izvor:
www.istrapedi
a.hr

Župna crkva Majke Božje od Zdravlja izgrađena je 1726. vjerojatno na temeljima starije. Jednobrodna je građevina s lopicom na pročelju i preslicom na vrhu zabata. Opremljena je kamenim oltarima, kipovima i slikama iz XVIII. stoljeća. Zamolbu za gradnju crkve podnijelo je pet zastupnika okolinih sela: župan Matija Hrelja, požup Grgo Jakša, župan Ante Bratelić te Jakov Belavić. Zamolba je upućena Antoniju Loredanu, feudalnom gospodaru Barbana i okolice. Navedeni razlog za gradnju nove crkve bila je poprilično udaljena crkvice Svetog Dionizija. Inače, crkva Svetog Dionizija postojala je do 1775., a danas od nje nije ostalo ništa. Dozvola za gradnju crkve izdana je 27. ožujka 1724. Radovi su završili u dvije godine, a njezin prvi župnik bio je Mihovil Bratelić. Godine 1752. napravljeno je i groblje. Ima najveću lopicu (trijem) od svih ostalih crkvice na području Istre (Orbanić – Žigant, 2014:86).

Slika 30. Palača Loredan
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

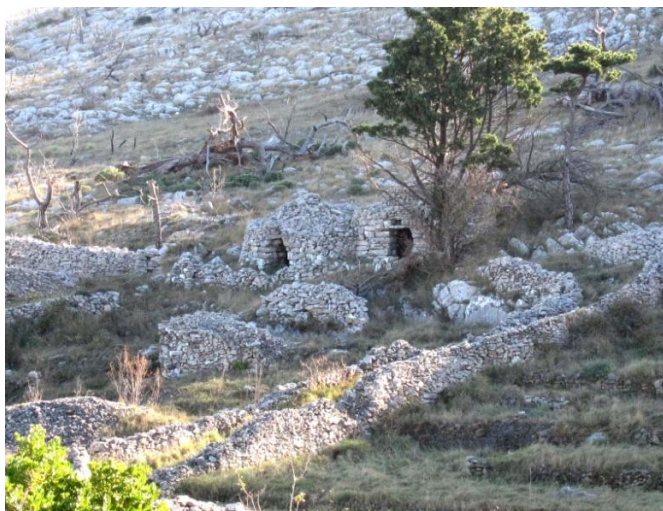
Jedina reprezentativna građevina svjetovne arhitekture u Raklji je Palača Loredan. Izvorno je zgrada Palače Loredan sagrađena kao trokatnica. U prizemlju su se nalazile javne prostorije, na prvom katu prostorije kapetana i uprave feudalnog imanja, a na drugom katu bile su stambene prostorije. Za razliku od danas, nekada je pristup prvom katu bio moguć vanjskim kamenim stubama

dok se s prvog na drugi kat dolazilo unutrašnjim stubištem. U prizemlju je, naravno, i loža, mjesto gdje su se puku čitale terminacije (pravni propisi) kojih se puk morao pridržavati. Krajem 1904. Družba Ćirila i Metoda u Raklju je otvorila školu za đake s tog područja. Kao odgovor na ovaj potez, Lega Nazionale započela je radove na palači Loredan u Raklju kako bi u njoj bila škola, naravno na talijanskom jeziku. Tada je drugi kat djelomično srušen i spojen s prvim katom te su prozori uvećani. Nakon Prvog svjetskog rata i dolaska Talijana školstvo na talijanskom postalo je obavezno, pa je jedna učionica bila nedovoljna i spajanje drugog kata s prvim učinjeno je u potpunosti. Vanjsko stubište uklonjeno je nakon Drugog svjetskog rata (Percan, 2016:88).

3.2. Pučka graditeljska baština

Tek manji dio tradicijskih zdanja u Raklju i okolici mogu se definirati kao arhitektonska djela, dok veći dio obuhvaća građevine pučkog graditeljstva, podizane za potrebe pretežito seoskoga stanovništva (građevine tipične za urbane cjeline počele su se u Raklju graditi tek u drugoj polovici XX. stoljeća). U Istri, pa tako i u Raklju se pučka graditeljska baština može pratiti od predantičkog doba, a prostornom organizacijom, tipologijom i uporabom materijala povezuje se uz širi sredozemni kulturni krug. Kad je riječ o antropološki oblikovanom krajoliku koji pored prirodnih vrijednosti posjeduje i znamenja specifične arhajske elementarnosti suživota čovjeka i prirode, najdublji trag u rakljanskom krajobrazu i agroekosustavu ostavio je uzgoj sitne stoke - svinja, koza i napose ovaca, odnosno transhumantno stočarstvo.

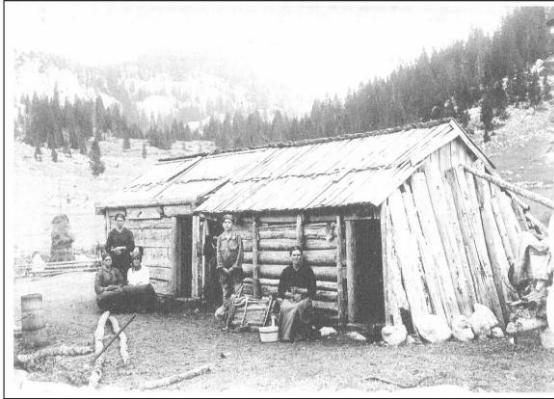
Transhumantno sitno stočarstvo pogodovalo je gradnji stambeno-gospodarskih kompleksa za sezonski boravak pastira i stada (*dvorišćići, dvorišća, hram, katun, tabor, tigor, tigoreti, stan, stanarija, sela, seline*) od trajnih, a ne priručnih građevnih materijala. Najjednostavniji sezonski stambeno-gospodarski kompleksi su se sastojali od skloništa za

Slika 31. Pastirski dvori
Izvor: www.dragodid.hr

pastire i torova za ovce (Orbanić, 2014:36-42).

Prvotno sklonište za pastire sa stokom bila je drvena ili kamena jednodjelna odnosno jednodjelnostorna prizemnica.

Slika 32. Drvena pastirska lopa
Izvor: www.dragodid.hr

Drvena prizemnica (*koća, kočica, bajta, lopa, halupa, slika 32*) najčešće je bila pravokutnog oblika. Horizontalna brvna bila su položena po niskom kamenom podzidu, a umjesto prozora služila su mala drvena okna koja su se zatvarala drvenim kopcima. Bila je u pravilu pokrivena dvostrešnim drvenim ili biljnim krovom,

koji je ležao na drvenom krovu bez tavana. Jednodjelna kamena prizemnica (*mašuna, mašunica, mošunica, kučer, kičer, kučur*) razlikovala se od kolibe više po materijalu no po funkciji i koncepciji. Bila je zidana suhozidom bez prozora, krov joj je bio dvovodan, a krovni pokrivač bila je slama (slika 33) ili kamene ploče (slika 34). I drvene i kamene nastambe sastojale su se od jedne prostorije (kuća), a pod je bio od nabijene zemlje i ilovače pomiješane s pljevom. Budući da bi se rasušio i stvarao prašinu, svako ljeto obnavljan je novim slojem. U sredini kuće bilo je zidano ognjište. U toj se prostoriji kuhalo i spavalo te držale zalihe i oprema. Za spavanje se pod pokrivač prostirkama, strunjačama (*štramac, taped*) i slamaricama (*šušnjarica,*

Slika 33. Pastirsko sklonište s biljnim krovom
Izvor: www.dragodid.hr

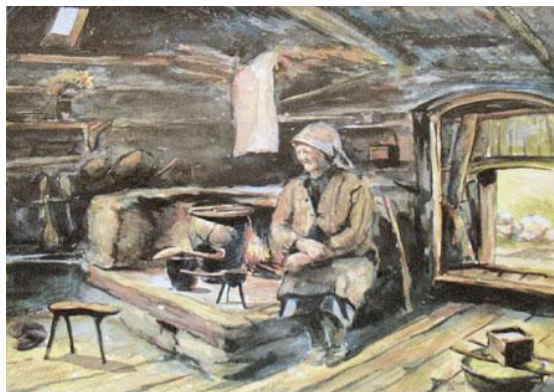

Slika 34. Pastirsko sklonište s kamenim krovom
Izvor: www.istrapedia.hr

paljarica, pajun, slomnica), a za pokrivanje je služila *ponjava, šćavina* (Orbanić, 2014:36-42).

Daljnja razvojna faza pastirskih nastambi bila je dvodjelna prizemnica. Kod kolibe do novih se prostorija dolazilo unutrašnjom pregradnjom ispod sveobuhvatnog krova koji nije dopuštao vanjske događaje. Pregrada (*tramiz, pared*) je bila od pletera s osnovom od debljih kolaca i potkom od pruća, katkad obložena zemljanom žbukom. Tako su dobivene dvije prostorije: *kuća* i *ostava (mlekar, mlikarić)*. Kod kamene prizemnice, osim unutarjom pregradnjom, nove prostorije nastajale su i prigradnjom, uglavnom na užu, čeonu stranu. To je dovelo do izmještanja ognjišta, obično uz jedan od užih zidova i dodavanja dimnjaka, ili se ognjište pridodavalo kući izvana u obliku polukružne odnosno četvrtaste prigradnje (*tornica, kavada, fogoler*).

Prigradnja je omogućavala podjelu na dva (kuhinja, ostava), tri (soba, kuhinja i ostava) pa čak i četiri prostora (štala, soba, kuhinja i ostava). Podovi u kuhinjama, ostavama i štalama popločani su kamenim škrlama, a u sobama su bili od hrastovih dasaka. Tako su te pastirske nastambe dobivale izdužen oblik s niskim dvovodnim krovom od slame ili kamenih ploča (Orbanić, 2014:36-42).

Slika 35. Dvodjelna mošuna – dio za boravak ljudi
Izvor: Arhiva Udruge Korenika

U zadnjoj razvojnoj fazi pastirska se nastamba raščlanila u vertikalnom pravcu, pa su ugradnjom tavana (*pada*), nastale drvene i kamene polukatnice i njihovi potonji derivati. Usporedo je tekla i gradnja zasebnih pomoćnih gospodarskih zgrada (drvarnici, pojate i sl.), koje su ponekad zajedno s početnom pastirskom nastambom bile ograđene u dvorište.

Na stanu se problem pitke vode, tamo gdje nije bilo tekućica, rješavao kopanjem i gradnjom spremnika za skupljanje i pohranjivanje kišnice za piće ljudima. Neki su od njih bili otvoreni, a drugi pokriveni velikim kamenim pločama da bi se voda zaštitila od zagađenja i grijanja. Uz taj je spremnik bilo i pojilo, obično građeno, za napajanje stoke ukoliko bi prirodna pojila presušila za izuzetno sušnog ljeta (Orbanić, 2014:36-42).

Slika 36. Zidano pokriveno pojilo za ovce
Izvor: www.dragodid.hr

Naposljetku su, uglavnom od sredine XIX. stoljeća, mnogi ti pastirski konaci, koji su isprva služili za sezonski boravak, raspadom i dijeljenjem obiteljskih zadruga pretvoreni u trajna sjedilačka naselja.

Pripadna skloništa za ovce (*korat, dvorić, zagon, torčina, obor*) rijetko su se gradila kao potpuno zatvoreni ili poluotvoreni objekti. Zatvorena skloništa bila su jednodostorna. Mogla su biti kružnog ili pravokutnog tlocrta. Pravokutna skloništa bila su pokrivena biljnim krovom, u pravilu dvostrešnim, koji leži na drvenom krovu, dok su poluotvorena skloništa imala

Slika 37. Sklonište za ovce s otvorenim
ispustom
Izvor: www.dragodid.hr

konstrukciju s natkrovljem na jednoj užoj strani pačetvorinastog suhozida na koju se nastavljao ograđeni otvoreni ispušt. Kružna skloništa, kažuni, bila su pokrivena kamenim kupolastim krovom. Za pokrivena skloništa, koja su u pravilu mogla primiti 40 ovaca i/ili koza (*čap, trupa, karanta*), s otvorenim ispuštom površine od 100 do 200 m², u kojemu su zadržana stabla radi hladovine, u Istri je uvriježen naziv *staja*.

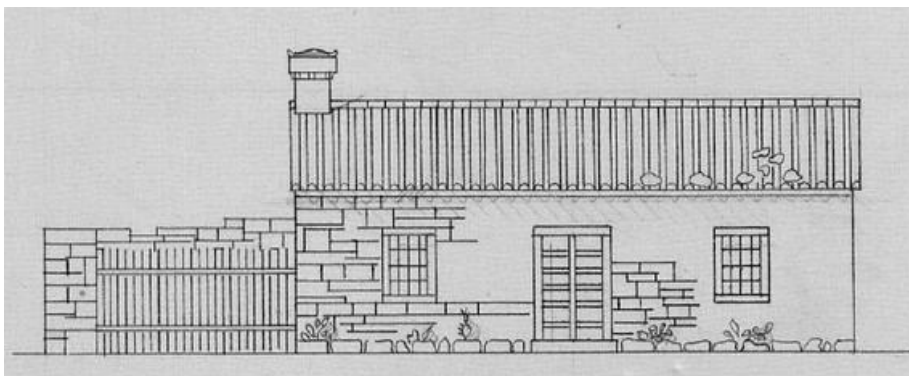
No, sitna stoka je najčešće bila smještena u otvorenim torovima, koji su se nalazili na suhim i ocjeditim mjestima zaštićenim od dominantnih vjetrova (Percan, 2011:469). To su bile tipične suhozidne gradnje za razvrstavanje, odvajanje, mužnju i noćenje ovaca nakon cjelodnevne

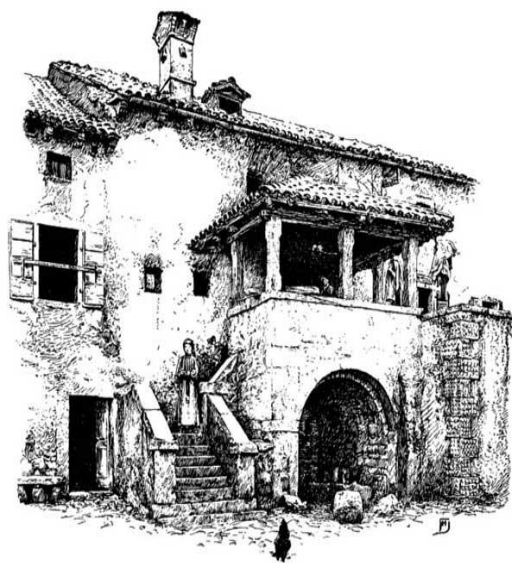
Slika 38. Sačasti tip torova na padinama Starog Raklja
Izvor: Percan 2011.

slobodne ispaše. Bili su jednodjelni (tada ih je bilo više) ili sačasti (pregrađeni u više razdjela), a u njima su se razlučivala janjad (*jančar, jančarija, janišće, jarunjak*), ovnovi (*prazovica, bravinac, koleši, prčak, škopeljina, škopićevica*), zalutale ovce drugih vlasnika (*kocec, prižunić, pržun, osik*), bređe ovce (*brejanice, brije*), muzne ovce (*muzarić, muzarina, muzarišće, mužarija, pomušćine, pomužnjak*), ovce u spolnom žaru (*mrkalj, mrkonka, mrkač*) te mlade ovce koje se nisu još ojanjile (*štirovica, jalovinske staje*).

Razvoj seoske kuće moguće je pratiti od jednostavnih jednodimenzionalnih ili dvodimenzionalnih građevina histarske kulture preko kuća zemljišnih zakupnika u kasnom rimskom razdoblju i ranom srednjem vijeku do tzv. starijeg tipa istarske kuće i novijeg tipa istarske kuće, nastalog dolaskom Hrvata, koji donose tradiciju građenja u drvu i specifičan funkcionalni element ruralne kuće – ganjak (natkriveni otvoreni trijem duž cijele jedne strane kuće) s vanjskim stubištem, koji je u istarskoj tradiciji dobio oblik baladura (Orbanić, 2014:36-42).

Slika 39.
Stariji tip istarske
kuće, tzv.
pozemujka
Izvor:
Slovenski
etnografski muzej

Slika 40. Noviji tip istarske kuće na
pod
Izvor: Arhiva Udruge Korenika

Kuća je u pravilu "na pod" (katnica), a u prizemlju je gospodarski dio (oruđe, kola, konoba, u siromašnijim primjerima i štala za stoku), dok se na katu, na koji se pristupa baladurom (ili unutarnjim stubama), nalazi jedna ili više soba i kuhinja s ognjištem. Osim jednog ili više stambenih dijelova, nastalih jednostavnom prigradnjom, istarske su ruralne kuće s drugim specifičnim gospodarskim građevinama, na primjer štalicama za sitnu stoku (*tigor*, *štala*), štalama za krupniju stoku (*teza*), nadstrešnicama za sijeno (*pajerica*, *meta*, *skadanj*), povezane u male stambeno-gospodarske cjeline.

Slika 41. Ognjište u istarskoj kući
Izvor: Slovenski etnografski muzej

Slika 42. Gospodarske zgrade – štala i
skadanj
Izvor: Slovenski etnografski muzej

Zbog prodiranja urbanih elemenata gradnje, na rakljanskim kućama koje su izvorno izgrađene s baladurim uklonjeno je vanjsko stubište. Za vertikalnu komunikaciju stoga služe unutarnje stepenice, koje su zbog nedostatka prostora (prvotno nisu bile planirane) vrlo strme, često i pomične. Pojavljuje se novi tip veznog nosivog sistema oslonjenog na uzdužne zidove objekta, a krovna konstrukcija se s donje strane zatvara izvedbom stropa (Percan, 2011:470).

Zanimljivo je da su poljska zakloništa (u pravilu kružna) napravljena od kamena u suhozidu, kažuni, na području Raklja iznimno rijetka uzme li se u obzir da je danas u Istri kažun široko rasprostranjen simbol tzv. "istrijanstva", pa se gradi i tamo gdje ga prije nikada nije bilo i tako postaje dijelom sveprisutne "istrijanizacije", tj. tendencije da neki kulturni elementi, u prošlosti karakteristični samo za neki određeni kraj (kažun je u Istri tipičan za njezin jugozapadni i zapadni dio), budući da su identificirani kao simboli pripadnosti, koloniziraju cijeli istarski prostor. Za razliku od istarskih poljskih zakloništa, na području Raklja česte su nakapnice - šterne, cisterne. Zbog relativno suhe klime s malo oborina i vodopropusne vapnenačke osnove s mnogo krških fenomena, gradnja građevina za prikupljanje kišnice oduvijek je bila nužan uvjet za preživljavanje, osobito u jugoistočnoj Istri. Cisterne su već u rimsko doba pratile svaku naseobinu, a vjerojatno su se i predantički stanovnici Istre koristili sličnim sustavom prikupljanja vode.

Slika 43. Šterna u Raklju
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Tijekom srednjeg vijeka nisu se bitno mijenjali oblici ni način gradnje cisterni, a osim utilitarne vrijednosti gradske i seoske (komunalne) cisterne bile su i važan oblikovni element, te se često nalaze u središtu komunalnih trgova ili uz važnije građevine. Te su cisterne u pravilu bile ukopane, a unutarnji sloj obrađen je vodonepropusnom žbukom, dok su s vanjske strane imale klasično bunarsko grlo

odnosno krunište od kamena. Cisterne izgrađene u sklopu ruralnih kompleksa gradile su se u cijelosti ili djelomično iznad razine zemlje, ovisno o položaju kuhinje u odnosu

na okolni teren. Kolika je važnost pridavana vodi, govori i činjenica da su cisterne za prikupljanje kišnice građene čak i kad su u njihovoj blizini postojale prirodne vodospreme i/ili izvori žive vode, kakav je primjer i Rakalj s obližnjim izvorima vode u Blazu (Orbanić, 2014:23).

3.3. Nematerijalna kulturna baština

Neprocjenjiv je dio kulture svakoga naroda njegova tradicijska kultura stoljećima čuvana i njegovana na istome mjestu na kojemu je i nastala: među pukom. Nematerijalna kulturna baština obuhvaća razne oblike i pojave duhovnoga stvaralaštva, a osobito jezik, dijalekte, govore i toponimiju, usmenu književnost svih vrsta, folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda i običaja, kao i druge tradicionalne pučke vrednote, umijeća i obrte. Izvor je to i korijen identiteta, ali i svjedočanstvo kontinuiteta pojedinca i naroda.

Mjesni govor Raklja pripada skupini čakavskih govora koji su u hrvatskoj dijalektološkoj literaturi znani kao jugozapadni istarski dijalekt. Izvorište je tih govora u srednjovjekovnoj Dalmaciji, a u Istru su doneseni uglavnom tijekom seoba u XVI. i XVII. stoljeću. Tada je, naime, stanovništvo koje je njima govorilo napuštalo svoje krajeve, pod osmanlijskom ugrozom, te se je na poticaj i uz potporu mletačkih vlasti naseljavalo u dijelove Istre opustjele uslijed ratova, epidemija i gladi. Danas se jugozapadni istarski dijalekt prostire dijelom Istre zapadno od Raše i južno od Mirne, a granica mu prema središtu poluotoka teče od okolice Tinjana prema jugu, preko Svetog Petra u Šumi i Kanfanara, i dalje na istok kroz područje sjeverno od Svetvinčenta, sve do Sutivanca u sjevernoj Barbanštini, gdje se spušta na Raški kanal. Govori se i u nekoliko sela na Ćićariji, a Josip Ribarić je tu skupinu mjesnih govora nazvao slovinskim. Premda je jugozapadni istarski dijalekt poprilično homogen, unutar njega postoje neke razlike, a mjesni govor Raklja može se smatrati jednim od njegovih tipičnih predstavnika. Taj govor većinu osnovnih obilježja dijeli sa središnjim jugozapadnim istarskim govorima, rasprostranjenima od Proštine i južne Barbanštine na istoku, preko područja Marčane, Vodnjana i Savičente, prema Kanfanaru, i dalje na sjever, kroz dublje zaleđe Poreča (do okolice Tinjana). Postoje, naravno, i neke lokalne posebnosti kojima se rakljanski razlikuje od drugih mjesnih govora koji pripadaju jugozapadnom istarskom dijalektu (Mandić, 2016:86-87). Budući da je povezan sa zadnjim kolonizacijskim valovima s istočne obale Jadrana u

Istru, jugozapadni istarski dijalekt "bliži" je današnjem standardnom hrvatskom jeziku, s mnogim štokavskim značajkama, dok govori središnje, sjeverne i sjeveroistočne Istre pripadaju starijoj hrvatskoj jezičnoj baštini.

Ta je jezična razlika, još i danas živa u svijesti istarskih ljudi, dovela već u kasnom srednjem vijeku do kulturno-povijesne podjele istarskih Slavena, tj. Hrvata na Bezake i Vlahe odnosno na Bezačiju i Vlašiju. Znatan utjecaj Vlaha, kao novonaseljenoga stanovništva, imao je za posljedicu isticanje niza kulturnih različitosti, a onda i nastanak dvaju subregionalnih identiteta koji su se održali sve do danas. Ta se podjela donekle podudara s nekadašnjom austrijsko-mletačkom granicom, pa se može reći da Bezačija obuhvaća bivši austrijski dio Istre (u užem smislu Žminjštinu i sela južno od Pazina), dok Vlašija obuhvaća one dijelove zapadne i jugozapadne Istre koji su u prošlosti bili pod mletačkom vlašću.

Slika 44. Vlašija (tal. Morlacchia)
Izvor: Ivetic 1999

Slika 45. Mletačka i austrijska Istra
Izvor: Ivetic 1999

Budući da su granice - *kunfine* - branili istarski seljaci, jezično-kulturna podjela na Bezake i Vlahe u dobroj se mjeri podudarala i s političkom podjelom na Kraljevce, kako su se zvali austrijski podanici, i Benečane, kako su se zvali mletački podanici (Orbanić, 2014:28).

Ako su opće riječi "humanizirani" isječi izvanjezične stvarnosti, onda su toponimi, koji su povezani s "osvajanjem" prostora i ljudskim djelovanjem koje svakom dijelu te

okoline daje prostorni individualitet, čiji je sadržaj prostorno određen, prepoznatljiv i pojmovno objašnjen, još i više "humanizirani". Toponimija je u tom smislu ljudska semiotička djelatnost čiji je predmet izgled, sadržaj i značenje pojedinih dijelova površine Zemlje, dakle pretvorba prostorne stvarnosti u jezični znak u kojemu su prikupljene, prerađene, pohranjene i uporabljene prostorne informacije (značenje objekta i njegova položajna određenost u nekom sustavu). Toponimi su stoga proizvod starodavnog umijeća označavanja određenih vanjskih i unutarnjih obilježja prostorno vezanih i položajno određenih objekata, i to takvo da kod korisnika može izazvati što bolju predodžbu prostorne stvarnosti. S toga se stajališta toponimija može definirati i kao usmena kartografija. Upravo stoga toponimi imaju prvorazrednu spomeničku vrijednost u tradicijskoj materijalnoj i duhovnoj kulturi određenoga naroda, jer predstavljaju bitnu odrednicu njegova identiteta, njegove povijesne, kulturne i jezične baštine. U njima se ne očituju samo značajke samoga imenovanog objekta koje su bile (ili su još uvijek) dovoljno važne da odrede njegovo ime, nego se iz njih može iščitati i svjetonazor zajednice koja je odabrala upravo taj toponim za određeni lokalitet (mjesto). Zemljopisna i rudinska imena u najvećem su dijelu nastala od općih imenica odnosno geografskih termina, nakon što su oni zamijenili funkciju označavanja vrste objekata funkcijom imenovanja jednog određenog zemljopisnog objekta. Nastanak tih imena uvjetovan je potrebom da se pojedini topografski objekt imenuje, identificira i razluči od drugih objekata, odnosno da se jedan objekt razluči iz skupine istovrsnih objekata. Potreba za što preciznijom identifikacijom zemljopisnih objekata i za što sigurnijom orijentacijom u prostoru jedna je od temeljnih egzistencijalnih potreba žitelja pojedinih lokalnih zajednica. Stoga toponimi pokazuju koje su izvanjezične sadržaje ljudi smatrali bitnima za imenovanje te kojim su jezičnim, a usto i kulturnim, političkim i gospodarskim utjecajima bili izloženi, pa se u njima čuva povijesno sjećanje na kulturno-socijalne kontekste u kojima su nastajala. Povrh toga, ova leksička podvrsta ima nezamjenjivu ulogu pri istraživanju starijih jezičnih stadija, jer donosi niz podataka bitnih za povijest jezika i dijalektologiju. Naime, toponimi se oblikuju sredstvima kojima jezik raspolaže u trenutku njihova nastanka pa su dobri pokazatelji fonoloških, morfoloških i tvorbenih karakteristika određenoga razdoblja. Budući da su baština materijalne i duhovne kulture naroda koji su živjeli ili žive na određenom prostoru, sva su ta imena istovremeno i nositelji odnosno pokazatelji identiteta svojih imenodavaca. Čovjek se je kao živo biće prilagođavao okolini, koja je i sama evoluirala i prilagođavala se. No, budući da je

povijesno-društveno biće, čovjek je svoja neposredna egzistencijalna iskustva svijeta, njegove prostorno-vremenske protežnosti i vlastitog postojanja kao sastavnog dijela te protežnosti, pretvarao u toponimske znakove koji su se putem pomno razrađenog sustava učenja, razvitka i kulturne evolucije prenosili generacijama. Proučavanjem tih imena bavi se ponajprije toponomastika, grana lingvistike, ali i brojne druge znanosti, primjerice geografija, povijest, arheologija (Orbanić, 2014:22). Što nam, dakle, "otkriva" toponomastički sustav¹⁰ Raklja i okolice?

Sustav se sastoji od 388 toponima koji označavaju 543 prostorna objekta (Orbanić – Žigant, 2014:84-85).

Artiče · Artiće · Bačinica · Bačvine · Barići · Barsa · Basadure · Batračinka · Beginica · Belanovica · Belavići · Belediri · Belići · **Bellavici** · Beljuhača · Berodole · Biankovicica · Bijankovicica · **Biletići** · **Biletti** · Blatina · Blaz · Blaž · Bolkovići · Bolobinčina · Bolovan · Bolovanić · Boško · Brajde · Brajdice · Bratelići · **Bratelli** · **Bratulići** · Brda · Brdo · Brestovica · Brlenak · Brljenak · Brlijidub · Buščina · Ceredoli · Cerodolje · **Creglia** · Crikva · Crlenak · Crlenjak · **Cuichi** · **Cuici** · Čirišnjevac · Docci · Dolac · Dolina · Dolinice · Dotica · Dotice · Draga · Dražica · Dražice · Drdanka · Drinak · Dubac · Dubine · Dubočica · Dvori · Dvorine · Đardini · Filjar · Fortica · Fošaline · Fošarina · Fošarine · Glavica · Glavice · Gnojine · Gnjllovača · Gobičke · Golobinčina · Golubinčina · Gomila · Gradina · Grankajer · Grm · Garmi · Gromača · Grubovica · Grubovići · Grušine · Gustača · Gustače · Guvno · Hortica · Hrelići · **Hreljići** · Hrmanka · Hrocine · Hrstinka · Hrtiče · Jamina · Jasovica · Jazbine · Jerolim · Jovička · **Juchici** · Juhmajske · **Jukići** · Kajkička · Kalavojna · Kalevojna · Kalina · Kamenjača · Kamenjak · Kamik · Kičere · Klen · Klenovača · Kolona · Koluna · Komunica · Komunice · Konjinčina · Kopišće · Kopište · Korica · Kožun · Krasa · Krase · Krčina · Križ · Krmoljevac · Krnjača · Krstinka · Kršin · **Kući** · Kujača · Kujače · Kujići · Kulin · Kupičinka · Lakogrande · Lanište · Lipido · Lizera · Lokva · Lokvica · Lokvina · Loverica · Ložina · Luka · Lukačevica · Lungeri · Luzera · Lužan · **Magnaduorzi** · Malabotić · Maljada · Maljade · **Manjadvorci** · Marčić · Maričinka · Markovica · Markovo · Martinčevi · Masička · Milie · Milije · Mramor · Muhinica · Mulac · Njilovača · Njiva · Njive · Njivica · Njivice · Oblog · Ograda · Ograde · Ogradica · Ogradine · Osik · Palačine · Palez · Palež · Paleži · Paljuhi · Paljušić · Papini · Paredina · Paredine · Pečićinka · Pedrola · Pendička · Pendičke · Percanka · Perešinka · Placa · Plandište · Plandišti · Plaz · Plenica · Pliškovo · Pljuhate · Pljuhati · Pljukata · Pljukate · Pljukati · Podanak · Podolić · Podrola · Podubica · Podubina · Podublog · Poločine · Polja · Polje · Potoki · Požarina · Požarine · Prašćarica · Prcanka · Prdajci · Prim · Prisadi · Prisedi · Prisika · Prisike · Prnaž · Prodol · Prodole · Prodolić · Pučinica · Pulje · Punta · Puškarica · Put · **Rakalj** · Rametinka · Raskriži · Raskrži · Razdolje · Rebra · Režunat · Rihnjača · Rošovica · Rovanj · Rtići · Salamunščica · Selo · Senokoše · Sinjah · Sinjak · Sirinići · Smrkovac · Stancija · Staredi · Strana · Strane · Struna · Šarai · Šaraj · Šiljar · Šišinka · Škandelišće · Škrila · Škrilja · Štandar · Šternina · Štrnina · Štrnine · Štrpi · Takala · Telente · Trnovica ·

¹⁰ Dosad najpotpuniji inventar toponima i mikrotoponima za Rakalj i okolici prikupili su Srđa Orbanić i Aleksandar Žigant, te su ga objavili u svojoj knjizi *Zataj(e)na Istra. Imena naselja i rudina u hrvatskoj Istri: inventar za povijesno sjećanje*. Stoga se ovaj opis rakljanskog toponomastičkog sustava temelji na navedenom inventaru.

Trsina · Tudot · Upučenica · Vala · Vedasovica · Velenikovicica · Vorihovica · Vorišac · Vrh · Vrstovice · Vrt · Vrta · Vrtača · Vrtaljine · Vrtlič · Vrtlina · Vrtline · Vrtlja · Vrulja · Vrukovicica · Zadka · Zaglavice · Zalica · Zapolje · Zatkanja · Zavlica · Zgon · Žilić · Belića dvori · Belića njive · Bližma korica · Boško prim · Brliji dub · Brnji dub · **Castelnuovo d'Arsa** · Cotove njive · Drveni križ · Gaspićova ograda · Glavica pod Bratulići · Gola brda · Goli vrh · Grm u Gustači · Kod Blaža · Kod brda · Kod kuće · Kod prima · Kod škole · Kod vrulje · Kordina dolina · Lipi do · Lokva Muhinica · Male Milije · Mali Barići · Mali prim · Mali put · Marićeva ograda · Markova njiva · Milina draga · **Molino Blas** · Njiva kod kuće · Njiva zgor kamenjače · Njive pod selom · Ograda zgor kamenjače · Ogradica poli Jukići · Papina šuma · Pliškova ograda · Pod Biletići · Pod Bratulići · Pod glavicom · Pod glavicu · Pod gomilom · Pod gromačom · Pod kraj sela · Pod Rakalj · Poli dvori · Porid crikve · Prašća draga · Prim Artić · Prim Kalavojna · Prim Kičere · Prim Krmoljevac · Punta Gomila · Rakljanska strana · Rebra od drage · Rt Drinak · Rt Mulac · Rt Praščarica · Rt Sveti Mikula · Rt Škrile · Rt Trnavac · Smrkovo brdo · Spod Artića · Spod fortice · Spod Kamika · Spod Markove njive · Spod vrulje · Spoda vrulje · **Stancija Malabotić** · **Stanzia Malabotti** · Stare brajde · Stari Rakalj · Sveta Agnjeza · Sveta Agnija · Sveta Marija · Sveti Mikula · Sveti Tudor · Šimunov vrt · Široki put · Tominkin bok · Topla strana · Tudorova njiva · Uvala Blaz · Uvala Drinak · Uvala Kalavojna · Uvala Kamenjak · Uvala Loverica · Uvala Luka · Uvala Salamušćica · Vala na brda · Vala poli lokve · Vala Vorihovica · Vela njiva · Vela vala · Vele ograde · Velika krasa · Velika ograda · Velika senokoša · Velika vala u Belavići · Velike Milije · Velike ograde · Vrh Blaza · Vrt porid kuće · Vrta ispred škole · Vrta kod kuće · Vrta kraj sela · Vrta placa · Vrta poli hiže · Vrta prid vrtlin · Vrta u barići · Vrta u Barići · Vrta zad kuće · Za Belavići · Za paljuhe.¹¹

S obzirom na površinu katastarske općine Rakalj, rakljanski toponomastički sustav spada među slabije razgranate sustave u Istri, što znači da znatan dio tog prostora nije bio obrađivan.¹² Jezična obilježja ukazuju na to da se sustav ustrojivao od ranog srednjeg do ranog novog vijeka,¹³ te da je u svojoj osnovi hrvatski, čakavski, s kasnijim štokavskim doprinosima. Toponomastički supstrat (toponomastički sustav koji je postojao prije hrvatskog, čakavskog) s jezikoslovnog je stajališta možda grčki, sigurno kasnolatinski. U sustavu je prisutan znatan broj posuđenica, koje su najvećim dijelom venetizmi (riječi preuzete iz mletačkog dijalekta), s rijetkim germanizmima, koji su u uporabu rakljanskih Hrvata ušli najvjerojatnije posredstvom mletačkog. Dakle, očito je da su imenovatelji već od ranog srednjeg vijeka bili Hrvati.

¹¹ Običnim su slovima navedeni mikrotoponimi, masnim su slovima navedena imena naselja u katastarskoj općini Rakalj, a masnim kosim slovima talijanska imena naselja. Katastarska općina je katastarska prostorna jedinica za koju se izrađuje katastarski operat. Katastarska općina u pravilu obuhvaća područje jednog naseljenog mjesta s pripadajućim zemljištem, ali jedno naseljeno mjesto (naselje) može biti podjeljeno na više katastarskih općina odnosno jedna katastarska općina može obuhvaćati više naselja. U zemljišnim knjigama se za katastarske općine vode glavne knjige, dakle katastarska općina je osnovna prostorna jedinica i za vođenje zemljišnih knjiga.

¹² Činjenica da neki dio prostora nije bio obrađivan, ne znači da nije bio korišten.

¹³ Prema Orbančiću (2014), temeljni toponimijski raster svih lokalnih istarskih toponomastičkih sustava nastao je prije uvođenja kukuruza u istarsko poljodjelstvo, dakle prije XVIII. stoljeća. Kukuruz u Istri prvi spominje novigradski biskup Tommasini sredinom XVII. stoljeća, ali tek kao ukrasnu, vrtanu biljku.

Sa stajališta motivacije rakljanskih toponima (zašto neki geografski objekt nosi određeno ime), može se zaključiti da prevladavaju toponimi povezani s geomorfološkim karakteristikama rakljanskog područja. Ti toponimi opisuju izrazito kamenit krajobraz, s brojnim krškim fenomenima.¹⁴ Krš je tip reljefa koji se razvija na tlu sastavljenom od topljivih stijena (vapnenca). Osnovna karakteristika krša je izrazito razvijen reljef s mnogo udubina i uzvisina. Čvrste stijene vapnenca su česte na površini te se javlja kamenito tlo, ali je često vapnenac pokriven tlom te nastaje pokriveni krš na kojem se javlja vegetacija.

Slika 46. Kraški kameniti krajobraz pokriven niskom sredozemnom makijom - iznad Kalavojne

Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Udubine u kršu se dijele na nadzemne (ponikve, škrape, kamenice, doline, uvale, polja) i podzemne (špilje, jame). Špilje su pretežno vodoravne udubine u krškom podzemlju, a jame pretežno okomite. Nastaju tečenjem podzemnih voda.

Slika 47. Speleolozi u jami Golubinčina
Izvor: Arheološki muzej Istre Pula

Osnovna karakteristika vodotoka u kršu je malo vode na površini, ali mnogo u podzemlju. Mnogo vode teče kroz podzemlje gdje otapa stijene. S tog gledišta rakljanski toponomastički sustav ukazuje na posebnost Raklja – izvore slatke vode i površinske vodotoke.

¹⁴ Hrvatska se smatra klasičnom zemljom krša, te su riječi o krškim pojmovima ušle iz hrvatskog u sve svjetske jezike (primjerice. njem. Doline, Polje, Uvala, fr. doline, poljé, ponor, šp. dolina, poljé).

Slika 48. Potok u uvali Blaz
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Brojni toponimi u rakljanskom toponimskom sustavu ukazuju na napuštena stara naselja te na načine pridobivanja obradive zemlje za osnivanje novih naselja. Toponimi ukazuju na postojanje kako starovjekovnih tako i srednjovjekovnih naselja. Glede pridobivanja obradive zemlje za osnivanje novih naselja, rakljanski toponomastički sustav čuva spomen

Slika 49. Kasnoantičko naselje na Tudoru
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

na stariji način pridobivanja obradivog zemljišta paljenjem šuma, ali i na noviji način krčenjem, što posredno ukazuje na dva razdoblja srednjovjekovnog i novovjekovnog naseljavanja rakljanskog područja.

Slika 50. Lanište u okolici Raklja
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Važan motiv imenovanja u toponomastičkom sustavu Raklja je poljodjelstvo, kao osnovna gospodarska grana u prošlosti. Rijetki su toponimi povezani s uzgojem vinove loze, odnosno s vinogradarstvom i vinarstvom, a čak su potpuno odsutni toponimi povezani s nasadima maslina, odnosno tradicijskim istarskim maslinarstvom i uljarstvom.

No, zato su brojni toponimi povezani s iskorištavanjem šuma te uzgojem žitarica (u starijem, čakavskom sloju) i uzgojem industrijskih biljaka (u mlađem čakavsko-štokavskom sloju).

Slika 51. Novi nasad maslina u Raklju
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Slika 52. Nova luksuzna kuća za odmor u Raklju
Izvor: www.oglas.hr

Ovo je zanimljiv primjer kako povijest i tradicija, očuvane u toponomastici, utječu na sadašnjost. Naime, iako se u posljednjih tridesetak godina istarska poljoprivreda razvijala u funkciji stvaranja agro-turističkog kompleksa, pa su uložena velika sredstva u nove nasade vinove loze i maslina te otvaranje vinskih podruma i uljara, na području Raklja nema nijedne vinske ili ceste maslinovog ulja te nijednog poznatijeg istarskog vinara ili maslinara, ali su uređene brojne kuće za odmor.

U rakljanskom toponomastičkom sustavu značajan je i udio toponima koji se odnose na tradicionalne rakljanske obrte – lončarstvo, vapnarstvo, kamenarstvo i pomorstvo, o kojima je već bilo riječi drugdje u tekstu.

No, najbrojnija skupina rakljanskih toponima povezana je sa stočarstvom, uzgojem sitne stoke – svinja, koza i napose ovaca. U srednjem vijeku i sve do u XIX. stoljeće uzgoj svinja temeljio se na poljskoj i šumskoj ispaši grla (tzv. žirovanje). Čim bi vremenske prilike to dopustile, u rano proljeće svinje su započinjale s poljskom ispašom na pašnjacima, koje bi u cijelosti prerovale i na taj način su povećavale njegovu vrijednost. Nakon izlaska krupne stoke na pašnjak, svinje su napuštale nešumske pašnjačke površine i započinjala je šumska ispaša. Žirovanje je trajalo do u kasnu jesen, kad su svinje tjerane na oranice da bi se iskoristili ostatci uroda. Svinje su se u zimu zatvarale i dotovljavale kuhanim napojem od repe, bundeve i drugog zelenja, spirinama (ostatcima hrane), te ječmom i kasnije kukuruzom. Na takav način uzgoja svinja u Istri nedvojbeno ukazuju brojne srednjovjekovne isprave,¹⁵ među inima i *Istarski razvod*, u kojemu se izriječom spominje pravo na korištenje žira.

Slika 53. Detalj beramske freske sa svinjama

Foto: Fotoarhiva Udruge Korenika

Jasno je da je takav način uzgoja iziskivao otporne životinje, a po obliku dviju domaćih svinja na freski *Bijeg u Egipat* u crkvi Svete Marije na Škriljinah u Bermu moguće je zaključiti da su se uzgajale primitivne pasmine vrlo slične divljoj svinji po izgledu,

proizvodnim osobinama i načinu života. Kad je sredinom XIX. stoljeća svinja u Istri postala "komercijalna" domaća životinja jer su proizvodi od svinjskog mesa tada našli golemo tržište i stoga dobili veliki značaj za ekonomski opstanak seoskih domaćinstava, promijenjen je i način uzgoja, te se prešlo na stajsko svinjogojstvo u zasebnim objektima ili u sklopu štala za krupnu stoku, s nekoliko funkcionalnih prostora koji su trebali omogućiti uvjete i ambijent što sličniji onom u prirodi: ograđeni ispus na otvorenom za rovanje i kaljužanje, pojilo i korito te čista, suha i dovoljno

¹⁵ I jedna od najstarijih Loredanskih terminacija odnosi se na sukob starih i novih žitelja barbansko-rakljanskog feuda oko prava starih žitelja na iskorištavanje (vjerojatno i u svrhu žirovanja) šume Dubrova, koju su novi žitelji krčili.

prostrana površina za mirovanje životinja sa steljom od slame ili drugih prikladnih prirodnih podloga (Orbanić, 2014:37).

Gotovo sve seljačke obitelji u Istri su od davnine držale koze zbog njihove velike sposobnosti proizvodnje mlijeka. Koza je uvijek bila hraniteljica i "krava" siromaha, koja je svojim kvalitetnim mlijekom othranila mnoge naraštaje Istrana. Kakva je bila njezina važnost za siromašne istarske obitelji zorno pokazuje Balotina pjesma *Koza*. Ova skromna životinja lako se i brzo prilagođava različitim životnim uvjetima, ima širok izbor hrane i manje je izbirljiva od drugih životinja, pa dobro iskorištava livade lošijeg botaničkoga sastava. Brsti gotovo bezvrijednu hranu - grmlje, svježe i suho lišće, mladice različitoga raslinja, izdanke i koru drveća.

Slika 54. Autohtona istarska koza
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Slika 55. Službeni grb Istarske
markgrofovije 1861.
Izvor: www.mymilitaria.it

Koza

Četiri ure je mati hodila,
pedeset miljari koraki je učinila
na tašte.
Tako je došla priko brigi i drag
k meni u grad
i donila glas
da je koza krepala.
Doma leži starica baba,
i mala sestra je bona.
Hiža prez žita, prez muke, prez šolda
i krepana koza.
Jopet miljari koraki.
Svaki je korak pun škrbi.
Ma kako se moru tolike duše prihraniti
od plaće jenega diteta u gradu.
Tri dane nis hrane pokusija
tri noći za kozon sam plaka
i dela u ognju
četnajst ur na dan.
Ma daleki cesar austrijski
i veliki car od Jermanije
nisu ni slutiti mogli
ča misli jedan mali čovik,
ki cilu božju noć proplače za kozon.

Mate Balota. *Dragi kamen* (1938.)

Najveći dio godišnjih obroka koze činila je paša, brst ili košena zelena i sočna krma, a zimi se dohranjivala suhom krmom, sijenom i toplim napojem od prekrupe i mekinja. Osim mlijeka i mesa, od nje se dobivala vrlo cijenjena koža te kostrijet za

izradbu grublje vunene pređe. Tradicijski uzgoj bio je dvojak: migratorno kozarenje sa sezonskim seljenjem stada, obično zajedno s ovcima, ili "na lancu", kad je domaćinstvo raspolagalo malim brojem grla. U tradicionalnom uzgoju prevladavala je bijela, tzv. istarska koza, koja je od druge polovice XIX. stoljeća križana s plemenitom sanskom pasminom švicarskog podrijetla. U prvoj polovici XX. stoljeća istarsko je kozarstvo gotovo uništeno zabranom držanja koza, prvo austrijske uprave za poljoprivredu i šumarstvo (1900.) i potom Savezne skupštine FNRJ (1945.). U oba je slučaja opravdanost mjere obrazložena sprječavanjem šteta što su ih koze nanosile šumama i drugim nasadima i usjevima (Orbanić, 2014:38).

U prošlosti su u Istri najznačajnija i najbrojnija vrsta stoke u uzgoju bile ovce. Ako je boškarin bio kralj istarskog ladanja, onda je neprikosnovena kraljica bila autohtona istarska pramenka. Nekoć je bilo više ovaca nego stanovnika, a prema prvom popisu iz 1869. godine,

Slika 56. Istarska pramenka u suhozidnom toru
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Slika 57. Ovce na paši iznad Raškog zaljeva
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

na području Istre bilo ih je čak 160.000. Za izvornu istarsku pramenku vrijedi uzrečica da je crna ovca među bijelima. Naime, to je snažna, visokonoga, crnopjegava ovca usko uvijenih rogova, slabo obrasla vunom loše kakvoće, iz čega je jasno da su uzgojni ciljevi bili meso i mlijeko, dok je vuna bila tek sekundarni proizvod, što je opća značajka hrvatskog tradicijskog ovčarstva. Tradicijsko ovčarstvo temeljilo se na slobodnoj ispaši gotovo tijekom cijele godine. Pašna godina bila je podijeljena u dva pašna razdoblja – domicilno i migratorno. Tijekom prvog ovčari su bili s ovcima na području na kojemu su i živjeli, u matičnim domaćinstvima, a tijekom drugog su sa stadima migrirali u krajeve gdje su klimatski uvjeti i mogućnosti hranidbe ovaca bili povoljniji, a to se privremeno boravište nazivalo *stanarija*. Kad su pak u novije vrijeme vlasnici stada počeli prikupljati krmu odnosno sijeno za zimu,

razdoblja migracije skratila su se, a tek je tzv. intenzivni stajski uzgoj doveo do zamiranja te tradicije. Pastirska seoba završavala je dolaskom u sezonska prebivališta i privremena konačišta, koja su bila osebujan (muški) svijet. Svakodnevni život na stanu protjecao je u ustaljenim poslovima koji su se se ponavljali iz dana u dan. Ovce su se muzle na izlazu iz tora, a nakon muže pastiri su tjerali ovce na pašu, a domaćini su odnosili mlijeko u *mlikar* za preradu. Predvečer su pastiri vraćali stada u torove, prebrojavali grla i muzli ovce. Svježe pomuženo mlijeko pastiri su na stanu prerađivali u sir. Nakon mužnje mlijeko bi odstojilo dva sata da se ohladi. Prije sirenja se pretakalo kroz cjedilo (*školor, penjarica, cedilo, cidilo, cedilnica*) i potom se kotlu (*sirnici*) zagrijavalo uz miješanje. U toplo se mlijeko umiješalo sirilo (*sirišće, cirenje, sirište, kižnjak, serišće*) i ostavljalo sat vremena da odstoji na toplom mjestu. U tom vremenu mlijeko se sirilo (*skabilo, kabilo*) te se formiralo i taložilo sirno tijesto (*zgrusk, grušalina*) u sirutci (*žur, zur, žamavka*). Po završetku taloženja, cijedenjem se odvajala sirutka od sirnog tijesta, kojemu se dodavala sol radi ukusa i zaustavljanja procesa sirenja. Sirno tijesto rukom se slagalo i lagano tiskalo u sirne marame (*obrus, obrusić, garza, bambužina*) umetnute u kalupe (*forma, šagoma, štampa, obroc, rodul*). Oblikovani sir prešao se u kalupu

Slika 58. Ruševine pastirskih nastambi na Starom Raklju
Izvor: Percan 2011.

1 dan uz trokratno okretanje, povećanje opterećenja i mijenjanje sirne marame, koja se pri zadnjem okretanju skidala. Što se više sirutke iscijedilo, to je sir bio tvrdi. Oblik i veličina kalupa bili su različiti od proizvođača do proizvođača i po tome se obično sir mogao i prepoznati.

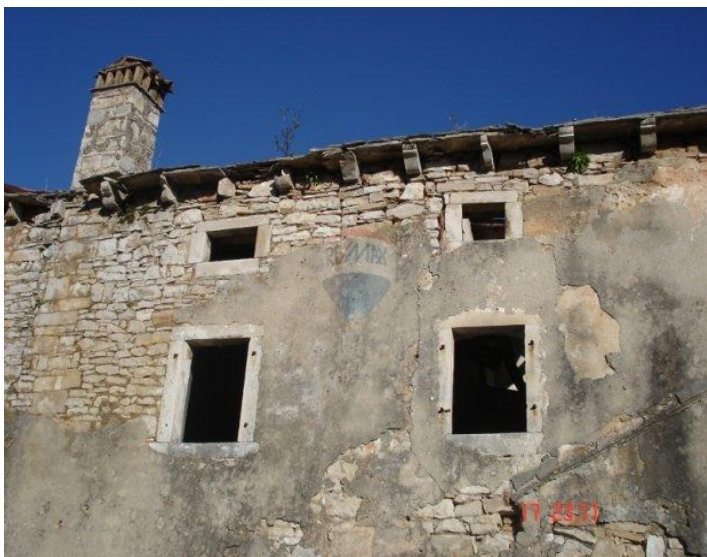
Sir izvađen iz kalupa (*sir, sircić, ser*) mogao se već nakon dva do tri dana jesti kao mekani sir, ali u pravilu se stavljao na police (*lisnica, raštelada, lesnica, kaser, lesa*) u mlječaru sušiti (*zrijati, zdrijati, zrejat, pastret, stajonat, udstat*). Zrijao je na zraku mjesec dana, tijekom kojih se njegovao trljanjem površine rukom i struganjem kore pri možebitoj pojavi plijesni. Sirutka koja je ostala nakon pravljenja sira korištena je za dobivanje ovčje ili kozje skute (*škuta, puina, žur*). Sirutku se uz miješanje

zagrijavalo gotovo do vrenja dok se ne bi počela grušati i ugrušci dignuli na površinu. Cjeditom su se skupljali i slagali u posudu koja bi se ostavila pod krpom da se ohladi i potom se skuta dosolila i prebacivala u vrećicu od gusto tkanog platna, koja se vješala da se skuta procijedi. Poslije dva do tri dana, kad bi sirutka iskapala, skuta (*slatka škuta*) je bila spremna za pastirsku upotrebu. Trajna skuta (*slana škuta*, *suha škuta*) je pri kuhanju morala biti kompaktnija, trebala se bolje iscijediti i biti više posoljena, ali ne pretjerano kako bi u zrijanju *hlipci* zadržali mekoću, prhkost i aromatičan miris. Boravak pastira i stada na pašnjacima dugi niz stoljeća odvijao se u tim vrlo skromnim uvjetima na stanovima i tek krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, nakon otkupa ("privatizacije") pašnjaka, stanovi su napušteni kao sezonska boravišta (Orbanić, 2014:40-41).

Upravo nam brojnost toponima i učestalost zemljopisnih i rudinskih imena kojima je transhumantno ovčarstvo pobuda ukazuju da je prirodna ispaša ovaca bila sastavni dio sveukupnog agroekosustava i osiguravala je optimalno i učinkovito korištenje pašnjaka te održavala ravnotežu u ekosustavu sprječavajući širenje šikare i/ili eroziju tla. Povrh toga je uzgoj ovaca bio vezan za tradiciju, navike i običaje žitelja Raklja, te još i danas predstavlja važan dio društveno-ekonomskog i socio-kulturnog nasljeđa tog kraja, a odumiranje stočarskih kretanja na tom prostoru dokaz je velike društvene prekretnice sredinom XX. stoljeća, kad je prekinut jedan način života i započeo drugi, "civiliziraniji" po našim suvremenim mjerilima, a čija su temeljne značajke bile u velikoj mjeri inducirana koncentracija stanovništva u Pulu i druge gradove¹⁶ i i istodobna depopulacija velikog broja naselja,¹⁷ što je u nekim krajevima Istre doseglo razinu socijalne pustoši.

¹⁶ Danas u Istri u gradovima, s pripadnim prigradskim područjima, na 20 posto sveukupne površine poluotoka živi 80 posto žitelja, dok na preostalih 80 posto površine živi jedva 20 posto stanovnika.

¹⁷ Od sredine XX. stoljeća do danas stanovništvo Raklja smanjilo se za nevjerojatnih 63%.

Slika 59. Ruševine usred današnjeg Raklja
Izvor: www.remax.hr

To autentično, autohtono i kako ga sve ne nazivamo kulturno-povijesno nasljeđe, kojim se danas toliko ponosimo da smo ga pretvorili u gotovo mističnu kategoriju "istrijanstva", svi ti rakljanski brojni suhozidi, dvori, stancije, stanovi, kapelice te drugi elementi graditeljske baštine i tradicijskih nazora, znanja, umijeća i vještina koji su u njih utkani nastali su dugotrajnim i mukotrpnim radom i

gospodarenjem resursima hrvatskog istarskog čovjeka, koji je oblikovao izvorne kulturne pejzaže Raklja, čije je pretežito suvremeno obilježje napuštenost i ruševnost. Toponimija je nijemi svjedok propadanja ne samo tog obilja prirodnog i kulturnog nasljeđa nerazdruživo isprepletenog u rakljanski kulturni krajobraz, već i odumiranja organiziranog života koji je bujao danas opustjelim krajobrazima ponad Raškog zaljeva, odnosno odumiranja svega onoga što je vezalo i držalo na okupu Rakljance i njihove sudbine. Dapače, tim opustjelim krajobrazima, bez životinja i ljudi, kojima caruju šikara i ruševine, upravo toponimija svejedno daje "humani" smisao i "kulturnu" vrijednost, jer čuva spomen na sveti zakon predaka o integralnom gospodarenju životnim prostorom i samoopstojnoj proizvodnji koja je sposobna ekološki i gospodarski održati se desetljećima i stoljećima tako da neposredna gospodarska korist ne ide nauštrb budućih naraštaja.

3.4. Mijo Mirković - Mate Balota

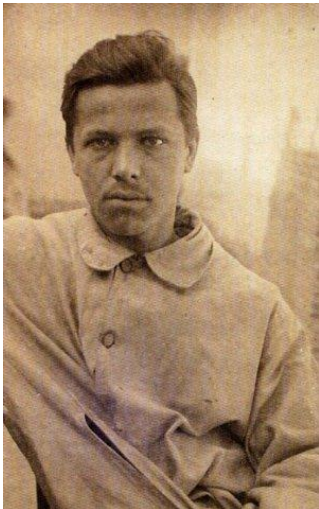
U Raklju, tada u Austro-Ugarskoj Monarhiji, rodio se 1898. Mijo Mirković, ekonomist, društveno angažirani intelektualac, književnik, jedan od najvećih likova hrvatske istarske kulture XX. stoljeća. Mijo se rodio u uglednoj hrvatskoj rakljanskoj obitelji Toneta Gašpića i njegove žene Mare.

Slika 60. Ante - Tone Mirković Gašpić
Izvor: www.istrianet.org

Slika 61. Marija - Mare Mirković Gašpić
Izvor: www.istrianet.org

Slika 62. Mijo Mirković u Puli
1917.

Izvor: www.istrianet.org

Kao ugledan glavar obitelji (*gospodar*) njegov otac (poznat kao prvi Rakljanac koji je pročitao više od sto knjiga) sudjelovao je 1904. u osnivanju Družbine osnovne škole na hrvatskom jeziku, koju je počeo pohađati i mladi Mijo Mirković. Već kao pučkoškolac radio je u kamenolomu, i na brodu koji je prevozio kamen iz Raklja u Anconu. Potom je pohađao pazinsku hrvatsku gimnaziju, gdje ga je zatekao početak Prvog svjetskog rata. U vrijeme evakuacije južne Istre 1915. godine, s obitelji je preseljen u Moravsku, gdje je nastavio školovanje i maturirao 1919. Postavši punoljetan, u Moravskoj je regrutiran i mobiliziran, pa je upućen na vojnu službu u Pulu. Vojna služba u Puli učinila je Mirkovića – zahvaljujući izuzetnom stjecaju prilika – novinarom. Dodijeljen je kao slagar na rad u tiskari u kojoj se tiskao Hrvatski list, pa je Mirković ubrzo postao stalni suradnik lista. Suradnja je potrajala do kraja 1918. i talijanske okupacije, koja je Mirkovića odvela u emigraciju. Nakon što je 1919. maturirao u Zabrehu u Moravskoj, studirao je isprva filozofiju i slavistiku u Zagrebu i Beogradu, ali se zatim upisao na

Fakultet ekonomskih i društvenih znanosti u Frankfurtu na Majni, na kojemu je 1923. doktorirao s tezom *O glavnom uzroku ograničene gospodarske djelatnosti slavenskih naroda*. U Frankfurtu je "otkrio" Matiju Vlačića Ilirika, koji je ondje 1575. umro, i tako je svoj interes usmjerio na snažnu osobnost toga istarskog Hrvata, iz čega je naposljetku poniklo i njegovo životno djelo, velika znanstvena monografija *Matija Vlačić Ilirik (Flacius)*, objavljena 1960., za koju je dobio nagradu Hrvatskoga sabora za životno djelo. U djelu se jasno odražavaju sve osobine njegova autora kao čovjeka i znanstvenika. Mirković je Vlačićevu metodu povijesnog istraživanja, njegovu filozofsko-povijesnu koncepciju i njegovo povijesno djelo te metodu geografskih istraživanja i njegovu antropogeografsku koncepciju obradio i prikazao kao samostalne, originalne, plodonosne i žive znanstvene tekovine što su stoljećima unaprjeđivale znanstvenu spoznaju. Bio je to smioni pokušaj da se Vlačić istrigne iz neobično zamršenog spleta teoloških problema i tako učini bliži i razumljiviji suvremenom čovjeku. Prednost djela bila je u slikovitom prikazu vremena i sredine u kojima se Flacius kretao kao i u osjećajnom doživljavanju njegove osobnosti, pa se čitatelj mogao lako uvjeriti da je Mirković, kako je napisao Tone Peruško, čitavog života osjećao Matiju Vlačića kao svoga.

Po povratku u Jugoslaviju, Mirković je prošao kroz različita zanimanja i uz to razvio znatnu publicističku djelatnost, sve dok mu 1928. nije dodijeljena katedra ekonomskih znanosti. Dolaskom na katedru ekonomskih znanosti na Pravnom fakultetu u Subotici, na kojoj je djelovao od 1928. do 1939., kada je postao redoviti profesor i prešao na Ekonomsko-komercijalnu visoku školu u Beogradu, Mirković se potpuno posvetio znanstvenom radu. Po okupaciji Mirković je napustio službu u Beogradu i sklonio se u Krk, gdje su ga Talijani zatvorili, a nešto kasnije došao je u Zagreb, odakle se u rujnu 1944. prebacio na oslobođeni teritorij. Poslije oslobođenja imenovan je 1945. profesorom na Ekonomsko-komercijalnoj školi (od 1947. Ekonomskom fakultetu) u Zagrebu, gdje je najprije predavao ekonomski sustav FNRJ, a od 1953. i ekonomsku povijest. Od

Slika 63. Mirković kao profesor u Subotici
Izvor: www.istrianet.org

1947. bio je redoviti član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, kasnije i njezin glavni tajnik. Nakon završetka Drugoga svjetskog rata bio je član jugoslavenske delegacije na Konferenciji ministara vanjskih poslova u Londonu i Parizu (1945. i 1946.) te na Mirovnoj konferenciji u Parizu (1946.). Umro je u Zagrebu 1963. (Šidak, 1963.).

Slika 64. Mirković kao akademik u Zagrebu

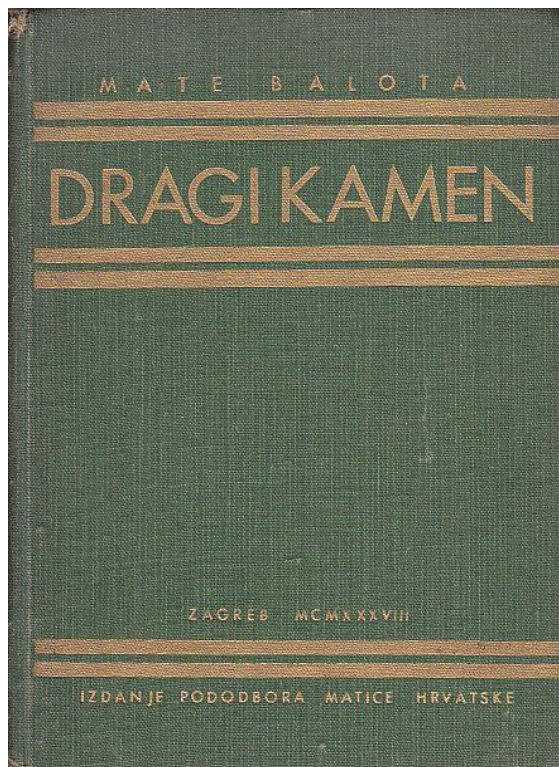
Izvor: www.istrapedia.hr

Slika 65. Grob Mije Mirkovića u Raklji
Izvor: Fotoarhiva Udruge Korenika

Pokopan je u rodnom Raklju, uz jedan od najvećih pogreba ikad viđenih u Istri. Na nadgrobnoj ploči uz nadnevak rođenja i smrti piše da ondje počiva: putnik zmež grada i svojega sela ki je vajk piva kako naši stari Rodila loza grozda dva, *težak, ribar, mornar, akademik, pjesnik, prvi Rakljan ki je napisal 50 knjig*. Stoji i to, vrlo važno za Mirkovićev životopis, da je *pokopan uz zvuke dragih roženic*. U njegovom rodnom Raklju se Mirkoviću u spomen od 1968. održavaju Susreti na dragom kamenu, znanstveni skup utemeljen radi proučavanja njegovog književnog, publicističkoga i gospodarskog djela te proučavanja gospodarskih, kulturnih i društvenih problema Istre u širokom kontekstu. U svojem se književnom i publicističkom radu od 1918. godine Mijo Mirković služio raznim pseudonimima (Brace, Gašpić, Tone Proštinar, Miho Krvavac), no najpoznatiji je Mate Balota. Mnogi suvremenici nisu ni znali da imena Mirković i Balota kriju istu osobu. Balota je najpoznatije i, osobito pjesništvom, najznačajnije istarsko ime u središnjem toku hrvatske nacionalne književnosti do sredine XX. stoljeća, također i jedan od vodećih

suvremenih čakavskih pjesnika uopće. Svojim je stvaralaštvom snažno utjecao na mlađe autore te na oblikovanje istarske dijalektalne sastavnice hrvatske književnosti. Mate Balota bio je prije svega glas naroda Istre, a njegova zbirka čakavskih pjesama *Dragi kamen* prigodom prvog izdanja 1938. nazvana je *najistarskijom knjigom*.

Slika 66. Prvo izdanje *Dragog kamena* 1938.

Izvor: www.superknjižara.hr

Muzikalnost i donekle arhaičnost njegova južnoistarskog, čakavsko-štokavskog govora obogatila je čakavsku versifikaciju. Ritam poezije često prati ritam narodne pjesme pa i pučke predaje. Odnos prema stihu, versifikaciji i metrici nepredvidljiv je i vrlo slobodan, kao i odnos prema jeziku odnosno dijalektu i njegovim gramatičko-pravopisnim zakonitostima. Tematski okvir pjesničke zbirke *Dragi kamen* čine težačka bijeda, ljubavno-intimna tematika, izdomništvo i teške emigrantske sudbine, povijesne reminiscencije, majka i kršćanski elementi, putovanja, more, svijet djetinjstva i nacionalne teme, mjestimice i dug podrijetlu (Peruško, 1959.).

Nekoliko godina nakon pojave čakavskih stihova i zbirke *Dragi kamen*, Mate Balota se okreće *Tijesnoj zemlji*, jedinom svojem romanu, radnja kojega je smještena u rodni mu Rakalj i ostala sela i naselja u južnoj Istri u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća. Roman neizravne autobiografske potke, do danas u književnoj kritici izaziva proturječne odjeke, pa ga primjerice Boris Biletić ocjenjuje kao gospodarsko-socijalnu studiju istarskog sela druge polovice XIX. i početkom XX. stoljeća, koja ostaje neprijepornom književnopovijesnom činjenicom unatoč nedorađenu stilu, dok je Tone Peruško (1959.) suprotnog mišljenja: "Jezik je posebna strana ovoga romana. Ljudi govore u dijalektu koji je vrlo blizak književnom govoru, pa je razumljiv i čitaocu izvan Istre, ali dijalekt nije prvenstveno zbog lokalnog kolorita, iako je ovdje i to. Takvim jezikom, takvom konstrukcijom rečenice, takvim uzvicima i uzrečicama ti se ljudi izražavaju i u stvarnosti, jer im sav način života, red i put misli tako diktira. Fabula i motivika čine organsko jedinstvo s jezikom, pa je taj Balotin jezik toliko pjesnički

izražajan, umjetnički toliko značajan za cijelo djelo, koje je i u tom pogledu jedinstvena cjelina od početka do kraja, da bi jedna dublja estetska analiza mogla sigurno dokazati, kako nijedan hrvatski književnik nije do sada uspio napisati takvim 'seljačkim' jezikom roman o selu." Kroz 20 poglavlja izmjenjuju se godišnja doba, ljudi, rođenja, smrti, događaju se promjene, događa se život. Balota svojim romanom nastoji portretirati one ljude koji nisu bili zabilježeni u povijesnim analima, no svejedno su bili akteri od kojih su neki u oblikovanju povijesti sudjelovali aktivno, a neki pasivno. Radi se o malenim ljudima koji u vrtlogu vremena i promjena koje ono nosi, nastoje pronaći svoje mjesto pod suncem. Njih more svakodnevne brige koje su vezane za zemlju, njihove obitelji i rodbinu; običaje, rođenja i smrti. Pisac je svojim djelom dotaknuo u ono najdublje što čovjek nosi u svojoj duši i to pretočio u lirske prizore. Kroz lirske opise promatramo život istarskog seljaka, njegov položaj u odnosu na grad. U romanu postoje odjeci narodnih pjesama, razgovori, samotna razmišljanja o čovjeku, trudu, Bogu, pravdi i promjenama koje dolaze. Roman je izgrađen u obliku liričnih životnih priča seoskih ljudi koje portretiraju narodni život stare Istre. Tomu posebno pridonose scene poput susreta seljaka u mlinu, pravljenja ulja, procesija i izrade lonaca (Milićević, 1978.).

Balotina feljtonistika i putopisna proza, do sada nedostatno vrednovan dio opusa, žanrovi su koji su ga na poseban način potvrdili kao pisca središnjeg toka hrvatske nacionalne književnosti. Posrijedi su tekstovi nastali od 1930-ih do ranih 1950-ih, od redaka napisanih iz podložničko-prognaničke situacije za talijanske vlasti u Istri do vremena kada su autorovi mladenački ideali ostvareni u novom rasporedu društvenih odnosa nakon Drugog svjetskog rata (Zekić, 2012.).

Najzad je Mate Balota pod stare dane, 1950. godine, na sebi svojstven, sugestivan način revocirao svoja sjećanja na gimnazijske dane u knjizi *Stara pazinska gimnazija*, u koju je uvrstio i dva vrlo poučna poglavlja o ekonomskim i političkim odnosima u Istri od 1900. do 1914., a 1954. izdao je autobiografsku knjigu pod pjesničkim naslovom *Puna je Pula*, u kojoj je iznio dragocjenu građu iz povijesti tog lučkog grada u danima prevrata 1918. – i uz to jednog od najpresudnijih razdoblja u svome vlastitom životu (Šidak, 1963:380).

3.5. Memorijalna zbirka Mije Mirkovića - Mate Balote

Nedugo nakon smrti Mije Mirkovića - Mate Balote pokrenuta je inicijativa za preuređenje njegove rodne kuće u memorijalni prostor. Nakon što je obitelj Mirković tadašnjoj Općini Pula ustupila objekt u Raklju na adresi Mije Percana 27, započelo je prikupljanje građe. To je bila dijelom etnografska građa, koju su mahom donirali mještani, a dio građe činile su osobne fotografije, knjižnica, dio namještaja te nekoliko osobnih predmeta koje je ustupila obitelj Mirković. Konačno, Memorijalni muzej / zbirka osnovana je 1968. i otvorena prigodom održavanja prvih Susreta na dragom kamenu. U idućim je desetljećima zbirka više puta preuređivana, a fundus je proširivan darovima mještana.

Slika 67.
Spomen-ploča na Mirkovićevoj -
Balotinoj
rodnoj kući u Raklju
Izvor:
Fotoarhiva Udruge Korenika

Slika 68.
Rodna kuća
Mije Mirkovića – Mate Balote
Izvor:
Fotoarhiva Udruge Korenika

Iako je bila otvorena za javnost, o zbirci se ipak nije vodila sustavna briga. Postav se mijenjao, a naposljetku je bio osmišljen i ostvaren krajem 1980-ih godina. Činila ga je pretežno etnografska građa, odnosno rekonstrukcija ambijenta istarske tradicijske kuće na dvije etaže. Od memorijalne građe nalazilo se tu desetak osobnih fotografija. Etnografski muzej u Pazinu kao matični imao je stručnu nadležnost nad etnografskom građom u općinskoj memorijalnoj zbirci, a u samom postavu nalazilo se i dvadesetak predmeta iz Muzeja (Milićević, 1989:127).

Oko 2000. godine vođeni su prvi razgovori o mogućnosti preuređenja prostora, nakon kojih se pokazalo da je interes javnosti velik. Pokazalo se da sva razmišljanja vode ideji da se dotadašnji etnografski postav preuredi u memorijalni. Zadatak osmišljavanja postava pripao je Etnografskomu muzeju Istre, točnije, Borisu Koromanu, etnologu i kroatistu po zvanju, uz mentorstvo ravnateljice Muzeja Lidije Nikočević. Dizajn postava potpisuje Nikolina Jelavić Mitrović, afirmirana dizajnerica više postava i izložbi.

Postav je otvoren 22. ožujka 2005. Podijeljen je u četiri cjeline. Prva cjelina, *Mate Balota i Rakalj* smještena je u prizemlju kuće. Prizemlje je bilo određeno postojanjem ognjišta, te taj prostor predstavlja ambijentalnu situaciju, tj. rekonstrukciju tradicijskog prostora središnje prostorije – *kužine*. Koncept zavičajnosti povezo je Balotinu biografiju s takvim ambijentom. Odabrani su književni tekstovi koji tematiziraju odnos prema zavičaju i djetinjstvu, obiteljski stol pretvoren je u priču o obitelji Mirković, a temeljna legenda govorila je o djetinjstvu i mladosti Mije Mirkovića, vezanim za Rakalj. U prizemlju je također smještena i podcjelina o rakaljskom lončarstvu (Koroman, 2007:329).

Slika 69. Cjelina Mate Balota i Rakalj
Izvor: Koroman 2007.

Slika 70. Podcjelina o rakljanskom lončarstvu
Izvor: Koroman 2007.

Slika 71. Cjelina Životni put
Izvor: Koroman 2007.

Na prvom su katu dvije cjeline. Prva se ukratko bavi pišćevim životnim putem (uz kronologiju važnijih događaja u njegovom životu). Posebno je obrađen dio o novinarskim počecima i novinarskom radu uopće: fotografijama, pismima, korespondenciji u vrijeme novinarskog rada u Puli.

Druga cjelina na prvom katu, *Književni put*, prilagođena je nastojanjima muzejske pedagogije. Muzealizirani su najvažniji književni motivi: progonstvo, majka, siromaštvo i Istra koja se mijenja. Motiv progonstva obrađen je kao poetski, ali i politički, te ga uz pjesmu *Na Rečini* dopunjuju prognanička pisma i fotografije.

Slika 72. Književni put – motiv majke
Izvor: Koroman 2007.

Motiv majke izveden je uz smionu intervenciju u prostoru. Pjesma *Moja mati* je aplicirana na vitrinu u kojoj je skulptura majke, skulptura odjevena u čermu, tradicijski ženski haljetak. Skulpturu je izradila renomirana suvremena zagrebačka skulptorica Sanja Sašo. Zanimljivo je da je umjetnički, galerijski predmet smješten u memorijalnu zbirku. Narodna nošnja jugoistočne Istre razlikuje se kod ukrašavanja vezovima. Rakljanska

nošnja uočava se bijelim vezom na košulji i rupcu

(*facolu*) te u ukrasu ostvarenom pletenjem na ženskim čarapama. Čermu su zimi nosile starije žene ali kod plesanja nije ju se nosilo. Siromašniji seljaci su nosili opanke svakodnevno, a za svetkovine i plesove imali su cipele. *Traverša* je bila uska i najčešće jednobojna. Zbog mijenjanja društvenog i gospodarskog načina života uporaba je narodne nošnje među prvima izgubila bitku s novom modom.

Motiv siromaštva tematiziran je pjesmom *Dvi daske*. Pjesma govori o smrti mlade djevojke čiji otac traži dvije daske kako bi od njih načinio lijes. Konačno, dvije daske nalazi u podu svoje kuće. Pjesma je potresna slika neimaštine.

Slika 73. Književni put – motiv Istre koja se mijenja
Izvor: Koroman 2007

Tema *Istre koja se mijenja* predočena je citatima te sa zrcalom kao pozivom na introspekciju o promjeni. Na novouređenom prostoru potkrovlja, *šufita*, smještena je cjelina *Naslijeđe Mate Balote*. Njezin raspon obuhvaća popis ulica i institucija koje nose njegovo ime, proteže se preko bibliografija, njegovih uglazbljenih pjesama, prvih i najljepših izdanja njegovih djela, manifestacija posvećenih njemu do anegdota o Mati Baloti i tekstova o njemu. Memorijalni muzej u Raklju sačuvao je poruke prošlosti u sadašnjost i čuva ih za budućnost. Zvuk sopela, riječi naših predaka i glasove crvene zemlje nosi i *Dragi kamen*, koji nadilazi vrijeme u kojem se javio. Uz različita vizualna rješenja, piščev potpis, apliciran na nekoliko mjesta (na ogradu i drvenu vitrinu s novinarstvom) funkcionira gotovo kao logo, i to upravo takav – izvučen iz konteksta, pojednostavnjen kao znak identiteta, ali i vizualni estetski znak te zaključak jednog procesa pisanja (Koroman, 2007:339).

Slika 74. Naslijeđe Mate Balote
Izvor: Koroman 2007

Zaključak

Rakalj je mjesto zbog kojeg bi svaki ljubitelj povijesti, kulturne baštine i tradicije ostao oduševljen. Povijest Starog Raklja zanimljiva je i vrlo stara, što se može zaključiti samim time kada se pogleda geostrateški položaj Staroga Raklja. Uglavnom je danas taj dio Raklja nenaseljen, ali mnogo značajan po tome što se u tom dijelu nalaze ruševine nekadašnjeg kaštela i crkva sv. Agneze. Prati ga duga povijest, od 12. stoljeća kada se prvi put i spominje. Od tada je promijenio brojne vlasti, sagrađene su crkve koje je moguće i danas posjetiti. Svaka je od njih posvećena različitom svecu i od posebnog je značaja. Osim crkvenih građevina, valja istaknuti palaču Loredan koja se nalazi u centru današnjeg Raklja. Obnovljena palača, sagrađena je u razdoblju vladanja obitelji Loredan, koja je veći dio svoga života upravljala ondašnjim Rakljom. Ni u kojem slučaju se ne smije zaboraviti spomenuti lončarstvo u Raklju, koje prati duga tradicija i samim time ono je postalo etnografskim simbolom Istre. Zbog škrte prirode i teških uvjeta života, stanovnici Raklja u lončarstvu su pronašli način svakodnevnog preživljavanja, posebice u kriznim godinama sredinom 20. stoljeća. Tradicija se i dalje nastavlja, od nekoliko obitelji koji su se bavili ovim zanatom, danas ju i dalje njeguje i čuva obitelj Valić. Shvaćanjem kulturnog identiteta i ljepote narodnog stvaralaštva, te ponovnim oživljavanjem ognjišta i konoba na istarskim gospodarstvima, rakljanski lonci ponovno nalaze svoje mjesto i zbog toga se još uvijek na ručnom lončarskom kolu u Raklju izrađuju u duhu tisućugodišnje tradicije i tradicionalne izrade. Rodno je mjesto Mije Mirkovića, zvanog Mate Balota, koji je živio i ostao čovjek od naroda gdje god se nalazio. Tako je često i pisao, tako je prenosio sliku istarskog kraja onima koji su ga čitali. Čitati Balotine tekstove je gotovo isto kao i biti u Istri, u tom kraju, u Raklju, upravo u toj kući, poli ognjišta kako i stari Istrani. Posebno su to osjećali oni koji su igrom života otišli iz rodne škrte zemlje u daleki svijet. Svakako ga se može nazivati glasom naroda.

Literatura

- Balota, M. (1948.) *Dragi kamen*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Balota, M. (2011.) *Od Raklja do Londre: feljtoni, putopisi, reportaže*. Labin: Mathias Flacius.
- Balota, M. (1983.) *Tijesna zemlja*. Pula: Istarska naklada.
- Bertoša, S. (2004.) *Iz crkvene prošlosti Barbana (16.-19. stoljeće)*. Croatica Christiana Periodica 53, str. 59.-88.
- Bertoša, S. (2004.) *O dvjema crkvama Barbanštine*. Croatica Christiana Periodica 54, str. 103.-110.
- Bulić, D. (2012.) *Rimska centurijacija Istre*. Tabula 10, str. 50.-71.
- Buršić, H. (2011.) *Od ropstva do slobode: Istra 1918-1945. Male bilješke o velikom putu*. Pula: Histria Croatica.
- Buršić-Matijašić, K. (2007.) *Gradine Istre – Povijest prije povijesti*. Pula: Zavičajna naklada Žakan Juri.
- Ivetic, E. (1999.) *L'Istria moderna, Un'introduzione ai secoli XVI –XVIII*. Trieste-Rovigno: Centro di Ricerche Storiche di Rovigno.
- Jelinčić, J. (2006.) *Abecedni popis župa i naselja Porečke i pulske biskupije*. Vjesnik istarskog arhiva 11-13, str. 269.-356.
- Kirac, L. (D.L.) (1928.) *Jedan popis pučanstva iz godine 1945. u općinama Barbanu i Raklju u južnoj Istri*. Luč, 3, str. 90.-108.
- Kirac, L. (1946.) *Crtice iz istarske povijesti*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.
- Klen, D. (1981.) *Arhiv Barbana i Raklja do njegove propasti 1893. godine*. Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, 24, str. 335.-368.
- Klen, D. (1962.) *Dopune objavljenim kodeksima Loredanskih terminacija za Barban i Rakalj*. Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, 6-7, str. 295.-451.
- Klen, D. (1970.) *Urbar pazinske grofovije (1498)*. Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu 14, str. 51.-159.
- Koroman, B. (2007.) *Memorijalna zbirka Mije Mirkovića Mate Balote u Raklju – aspekti muzealizacije književnosti i teksta*. Muzeologija 43/44, str. 325.-340.
- Krmac, D. (2001.) *Istria nel primo censimento moderno: analisi statistico-demografica*. Annales, 11/2, str. 343.-370.
- Mandić, D. (2016.) *Jezik Balotina Dragog kamena – lingvistička analiza*. Filologija 64, str. 85.-119.
- Matijašić, R. (2000.) *Novi rimskodobni grčki natpis iz južne Istre*. Obavijesti 32/1, str. 44.-50.
- Matijašić, R. (2000.) *Smještaj Mutile i Faverije (Liv., 41, 11, 7) u svjetlu topografije južne Istre*. Opvscula archaeologica 23-24, str. 93.-102.
- Matijašić, R. (1993.) *Starija povijest Istre i neki njeni odrazi na novije razdoblje*. Društvena istraživanja 6-7, str. 569.-585.

- Milevoj, M. (2003.) *Magična moć Blaza*. U: Miroslav Sinčić (uredio). *Franina i Jurina, kalendar za 2003*. Buzet: Reprezent. Str. 170.-173.
- Milićević, J. (1989.) *Etnografske zbirke bez etnologa*. Etnološka tribina, 12. Str. 125.-131.
- Milićević, J. (1978.) *Etnografski podaci u djelima Mate Balote (1898-1963)*. Etnološka tribina, 1. Str. 165.-170.
- Milićević, J. (1976.) *Istarsko pučko lončarstvo*. Etnološka tribina 5-6. Str. 89.-100.
- Milotić, I. (2010.) *Crkva u Istri, povijesna i kulturna baština*. Pazin – Poreč: Porečko-pulska biskupija.
- Orbanić, S., Žigant, A. (2014.) *Zataj(e)na Istra*. Pula: Korenika.
- Orbanić, S. (2014.) *Poimeno od mesta do mesta, kako se niže uzdrži, po vsjoj deželi. Namirba duga zavičaju*. U: Srđa Orbanić, Aleksandar Žigant. *Zataj(e)na Istra*. Pula: Korenika. Str. 9.-55.
- Orbanić, S. (2008.) *Živi svijet našeg mora*. Pula: Histria Croatica.
- Percan, A. (2003.) *Gdje se nalazila Faverija?*. U: Miroslav Sinčić (uredio). *Franina i Jurina, kalendar za 2004*. Buzet: Reprezent. Str. 160.–163.
- Percan, A. (2011.) *Kontinuitet stanovanja i nastambi na Starom Raklju*. *Histria antiqua*, 20, str. 466.-471.
- Percan, A. (2016.) *Palača Loredan u Raklju*. U: Miroslav Sinčić (uredio). *Franina i Jurina, kalendar za 2016*. Buzet: Reprezent. Str. 87.-89.
- Peruško, T. (1959.) *Mate Balota - Proza i poezija*. Uredio, bibliografiju sastavio i predgovor napisao Tone Peruško. Rijeka: Pododbor Matice hrvatske.
- Regan, K., Nodilo, B. (2013.) *Kašteli u zaleđu Pule (I. dio)*. *Građevinar* 2, str. 155.-165.
- Šetić, N. (1989.) *Napoleon u Istri. Istra za francuske uprave 1805-1813*. Pula: IKK Grozd.
- Šidak, J. (1963.) *Mijo Mirković*. *Historijski zbornik* 16, str. 377.-380.
- Šišović, D. (2004.) *Kruna kralja Tomislava*. U: Miroslav Sinčić (uredio). *Franina i Jurina, kalendar za 2004*. Buzet: Reprezent. Str. 16.-17.
- Tommasini Giacomo, F. (1837.) *Commentarii storici-geografici della provincia dell'Istria*. Trieste: Archeografo Triestino.
- Vučetić, B. (1954.) *Knjiga terminacija feudalne jurisdikcije Barban – Rakalj (1576-1745)*. *Vjesnik Državnog arhiva Rijeka* 2, str. 101.-307.
- Zekić, J. (2012.) *Mate Balota, Od Raklja do Londre: feljtoni, putopisi, reportaže* (Recenzija, Prikaz). *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*, 2, str. 289.-293.

Popis grafičkih priloga

- Slika 1. Ostatci gradine na Šiljaru
- Slika 2. Posvetni natpis iz jame Golubinčina
- Slika 3. Rimska centurijacija Istre
- Slika 4. Antički kamenolomi u Kalavojni
- Slika 5. Ostatci antičkog pristaništa u Blazu
- Slika 6. Ostatci Starog Raklja
- Slika 7. Sjeverni bedem utvrde Stari Rakalj
- Slika 8. Urbar Pazinske knežije
- Slika 9. Palača Loredan na Placi u Raklju
- Slika 10. Grb Loredana na palači u Raklju
- Slika 11. Katastarska mapa porezne općine Rakalj
- Slika 12. Kamenolom Pedrola u Raklju
- Slika 13. Mijo Mirković s majkom i sestrama u izbjegličkom kampu u Moravskoj
- Slika 14. Carski patent o izvršenju popisa 1857.
- Tablica 1. Broj stanovnika Raklja na popisima stanovništva 1857-2011.
- Slika 15. Kopovi boksita na području Raklja
- Slika 16. Pečenje lonaca u Raklju
- Slika 17. Sadašnje stanje eksploatacijskog polja Podrola
- Slika 18. Mištar Nini Peruško tijekom gradnje japlenice
- Slika 19. Velika trata u Raškom zaljevu 1930-tih
- Slika 20. Pristanište u Raškom zaljevu sredinom XIX. st.
- Slika 21. Ruševine mlinova u Blazu – pogled s mora
- Slika 22. Ruševine mlinova u Blazu – pogled s kopna
- Slika 23. Crkva Svete Agnije
- Slika 24. Kameno svetohranište u crkvi Rođenja BDM
- Slika 25. Zvonik župne crkve u Raklju
- Slika 26. Ruševine Svetog Tudora
- Slika 27. Šire područje gdje se nalazio Sveti Lovro
- Slika 28. Ostatci crkve Svetog Križa na Šterni
- Slika 29. Crkva Gospe od Zdravlja
- Slika 30. Palača Loredan
- Slika 31. Pastirski dvori
- Slika 32. Drvena pastirska lopa
- Slika 33. Pastirsko sklonište s biljnim krovom
- Slika 34. Pastirsko sklonište s kamenim krovom
- Slika 35. Dvodjelna mošuna – dio za boravak ljudi
- Slika 36. Zidano pokriveno pojilo za ovce
- Slika 37. Sklonište za ovce s otvorenim ispustom
- Slika 38. Sačasti tip torova na padinama Starog Raklja
- Slika 39. Stariji tip istarske kuće, tzv. pozemujka
- Slika 40. Noviji tip istarske kuće na pod
- Slika 41. Ognjište u istarskoj kući
- Slika 42. Gospodarske zgrade – štala i skadanj
- Slika 43. Šterna u Raklju
- Slika 44. Vlašija (tal. Morlacchia)
- Slika 45. Mletačka i austrijska Istra
- Slika 46. Kraški kameniti krajobraz pokriven niskom sredozemnom makijom –

Kalavojna

Slika 47. Speleolozi u jami Golubinčina

Slika 48. Potok u uvali Blaz

Slika 49. Kasnoantičko naselje na Tudoru

Slika 50. Lanište u okolici Raklja

Slika 51. Novi nasad maslina u Raklju

Slika 52. Nova luksuzna kuća za odmor u Raklju

Slika 53. Detalj beramske freske sa svinjama

Slika 54. Autohtona istarska koza

Slika 55. Službeni grb Istarske markgrofovije 1861.

Slika 56. Istarska pramenka u suhozidnom toru

Slika 57. Ovce na paši iznad Raškog zaljeva

Slika 58. Ruševine pastirskih nastambi na Starom Raklju

Slika 59. Ruševine usred današnjeg Raklja

Slika 60. Ante - Tone Mirković Gašpić

Slika 61. Marija - Mare Mirković Gašpić

Slika 62. Mijo Mirković u Puli 1917.

Slika 63. Mirković kao profesor u Subotici

Slika 64. Mirković kao akademik u Zagrebu

Slika 65. Grob Mije Mirkovića u Raklju

Slika 66. Prvo izdanje Dragog kamena 1938

Slika 67. Spomen-ploča na Mirkovićevoj – Balotinoj rodnoj kući u Raklju

Slika 68. Rodna kuća Mije Mirkovića – Mate Balote

Slika 69. Cjelina Mate Balota i Rakalj

Slika 70. Podcjelina o rakljanskom lončarstvu

Slika 71. Cjelina Životni put

Slika 72. Književni put – motiv majke

Slika 73. Književni put – motiv Istre koja se mijenja

Slika 74. Nasljeđe Mate Balote

Sažetak

U radu Povijest Raklja dati su podatci od prapovijesti do današnjih dana. Rakalj je prekrasno naselje na sjeveroistoku Puljštine u blizini Raškoga zaljeva. Poznat je po Rakaljskom lončarstvu koje se odlikuje svojom jednostavnošću. Rakljanski lonac je simbol sela, ali i etnografski simbol čitave Istre. Dojmljiva je bogata povijest Starog Raklja, od koje danas prepoznajemo samo ruševine. No, crkva svete Agneze, koja još postoji iz 1495. stojički podnosi sve nedaće ovog kraja, ljeti se u neposrednoj blizini održavaju koncerti i život kao da se nastavlja. Rakalj je bio patrijarhalno selo. Nagrizali su ga veliki svjetski tokovi iako sporo, donosili su promjene. Naselje se prvi put spominje 1190. Današnji Rakalj spominje se u povijesnim izvorima 1342. kao Castrum Novum. Područje današnjeg Raklja odlikuje se plodnom zemljom u svom zaleđu, koje je nudilo mogućnost stanovnicima da se osim ovčarstva bave stočarstvom i ratarstvom. Rakalj je 1536. zajedno s Barbanom prodan kao feud obitelji Loredan. Reprezentativna građevina svjetovne arhitekture u Raklju je Palača Loredan. Tijekom tristotinjak godina feudalni gospodari su stvorili cijeli pravni sustav. Tzv. Loredanske terminacije od velike su važnosti u ustrojavanju novih gospodarskih struktura. 1869. Rakalj se ukida kao feudalno dobro. Tijekom XIX. i XX. stoljeća dolazi do procesa modernizacije. U srednjem vijeku dolazi do naseljavanja Hrvata, u novom vijeku kolonizacija, početak popisivanja stanovništva. Nakon Drugog svjetskog rata prisutna je ubrzana depopulacija. Demografska dinamika prati pad sve do danas. Iz nekad poljodjelskog kraja, Rakalj se transformirao u poljodjelsko – obrtničko naselje. Danas je razvijen ruralni i izletnički turizam. Rakalj je rodno mjesto književnika i znanstvenika Mije Mirkovića – Mate Balote (1898. – 1963.). Mate Balota je najpoznatiji istarski čakavski pjesnik 20. stoljeća, autor Dragog kamena, popularne zbirke čakavskih stihova. U njegovoj rodnoj kući uređena je spomen-zbirka.

Ključne riječi: Stari Rakalj, Rakalj, rakaljsko lončarstvo, obitelj Loredan, naseljavanje Hrvata, kolonizacija, turizam, književnik i znanstvenik Mijo Mirković - Mate Balota

Summary

The work *History of Rakalj* offers data of this place from prehistoric time to present days. Rakalj is a beautiful settlement situated in the north-east of Pula region close to Raša bay. It is famous for pottery characterized by its simplicity. The pot of Rakalj is a symbol of the village, and at the same time the symbol of the entire Istria. Rich history of the Old Rakalj is very impressive but today only ruins have remained. However, the Church of St. Agnes, dating back to 1495, has been resisting stoically all the hardships of this region. In the summer concerts are held in its vicinity and the life seems to be continuing. Rakalj was a patriarchal village. Big world events have been affecting it, and although slowly, they have brought changes. The settlement was first mentioned in 1190. Today's Rakalj was mentioned in historical sources in 1342 as *Castrum Novum*. The area of today's Rakalj is characterized by fertile soil in its hinterland offering possibilities to its inhabitants to deal with livestock breeding and farming besides sheep breeding. In 1536 Rakalj, together with Barban, was sold as a feud to the Loredan family. The Palace Loredan in Rakalj represents a building of secular architecture. During three centuries the feudal lords have created complete legal system. The so called Loredan terminations are very important in the establishment of new economic structures. In 1869 Rakalj was abolished as a feud. During the 19th and 20th centuries the process of modernization was introduced. The Croats came in the Middle Ages, there was colonization in the Modern Age, and the beginning of taking a census. After the World War Two there was a rapid depopulation which is still present. From just a farming place Rakalj has turned into a farming and artisanal place. Today rural tourism and sightseeing are developed. Rakalj is also the native town of writer and scientist Mijo Mirković – Mate Balota (1898 – 1963). Mate Balota is the most famous Istrian chakavian poet of the 20th century, author of *Dragi kamen*, popular collection of chakavian verses. A memorial collection has been exhibited in his native house.

Key words: Old Rakalj, Rakalj, pottery of Rakalj, Loredan family, settling of the Croats, colonization, tourism, writer and scientist Mijo Mirković – Mate Balota

Mirjana Ajhorn, prof. engleskog i talijanskog jezika